

Bashkia Shkodër
Biblioteka “Marin Barleti”

Gegnia

E përkohshme kulturore-artistike

19-2022
*Vjeti VII i botimit,
Shkodër*

Gegnia

E përkohshme kulturore-artistike

19-2022

Vjeti VII i botimit,

Redaksia:

Maxhid Cungu, Gjovalin Çuni, Arben Prendi, Ermira Alija

Redaktor gjuhësor: Erzen Koperaj

**Botohet nën kujdesin e Bashkisë Shkodër dhe Bibliotekës
“Marin Barleti”**

ISSN: 2519-73-91

Adresa e redaksisë: Biblioteka “Marin Barleti”, Shkodër

E-mail: info@bashkiashkoder.gov.al

info@bibliotekashkoder.com

Shënim: *Pikëpamjet e artikullshkruesve nuk shprehin detyrimisht qëndrimin e redaksisë.*

Gegnia

**Dosier
Hamid Gjybegaj
(1889-1979)**

Përmbajtja

GEGNIA

DOSIER/ HAMID GJYLBEGAJ.....faqe 11

Hamid GJYLBEGU

Dëshmi historike 1912 – 1925.....faqe 14

Arian LEKA

Disa koncepte të sekularizuara në krijimtarinë
e Hamid Gjylbegajt.....faqe 48

Gëzim PUKA

Nën hijen e poetit Hamid Gjylbegaj.....faqe 66

Gjovalin ÇUNI

Polemikë e një meshtari jezuit me Gjylbegajn .....faqe 74

Xhahid BUSHATI

“...marr frymë ajrin e Atdheut...”
Ese për liridashësin, mendimtarin e lirë, ushtarakun,
politikanin, filozofin dhe poetin Hamid Gjylbegaj.....faqe 82

Ardian MUHAJ

Fenomeni Hamid Gjylbegaj: liria e patjetërsueshme
e qenies përballë dhunës së diktaturës.....faqe 86

Fragmente nga veprat

Flutura ndër lule. Prej Hamid Gjylbegut.
1924 Shtypshkronja “Elbasani”.....faqe 95

Lule!

Kosovares!

Mallkimi

Vallja e djepit

Gjama e Shqypes

Pak a shum. Vjerrsha. Prej Hamid Gjylbegut.
Shkoder, shtypshkronja “Ora e Shkodrës” 1925.....faqe 103

Parathanja

Virtyti

Besniku i së vertetës

Fenat e ndryshme

Ideali i virtytit

Fjala e Osas Falltores

Kanga origjinale popullore e Oso Kukës

Kosovës

Gjâma e Shqypes

Fjala e virtytit. Imitime filosofije. Hamid Gjylbegaj.

Elbasan. Shtypshkronja “Elbasani” 1929.....faqe 116

Ideali i virtytit

Katekizmi i varfës

Besniku i s’ vërtetës

Besa e Besnikut

Arsyeja mbi fe

Shëlbimi i shpirtit

Monumenti i atdheut. Hamid Gjylbegaj.

Elbasan. Shtypshkronja “SAIDE”. Elbasan 1930.....faqe 122

Atdheu

Drejtesia

Drejtësia e përgjithshme

Njeriu

Të forcuemit e lidhjeve

Shpresa e Atdheut

Kunora e lumnis. Caku i filozofis. Hamid Gjylbegaj.

Shkoder. Shtypshkroja “Ora e Shkodrës”. 1931.....faqe 135

Kunora e Lumnís

Caku i filozofís

Jehona e arsyes

Lumo Skendos

Hylli i Olympit

Tingllimi i mordes

Vallja e Parrisit
Fjala e mësheftë
Vallja e Ferrit

Fletra e jetës pasqyra e së vërtetës. Hamid Gjylbegaj.
Shkoder. Shtypshkroja “Ora e Shkodrës” 1932.....faqe 144

Pikllim

Fleta e shkrume e jetes së kalueme
Agimi i rrozullimit plotsimi i krijimit
Zbulimi i pasyqrimit lumnimi i dashtunimit
Urata e përditshme e dashtunisë
Bumullimi i Lodertisë
Një kafshë e lashtë

Agimi i Filozofis. Hamid Gjylbegaj.
Tiranë. Shtypshkronja “Gutenberg” 1933.....faqe 153

Agimi i filozofis
Faji i Adamit
Fjalë gazmore
Vallja e kcimit

Drita e s’vertetës. Hamid Gjylbegaj.
Tiranë: Shtypshkronja “Gutenberg”, 1933.....faqe 159

Kuptimi i fjalës
Shijimi i jetës
Misteri i jetës
Shenuim i posaçëm
Kuvendi fetar
Lajmi i naltë
Dimni e plaku
Vallja e vdekjes
Hylli e kryqi
Agimi i dritës
Lirija e Ilirija
Detyra
Vjeshta
Besa shqiptare
Çmimi i bukuris “Vlera e poezis”

-
- Kopje origjinale.** Hamid Gjylbegaj.
Shkoder. Shtypshkroja “Ora e Shkodres” 1933.....faqe 173
Shenjime bibliografike prej rivistes “Leka”
Verejtje
Fort të pershndrishtmit z.p. GJ.Faustit
Mysterium Magnum
Fort i ndershmi Hamid Gjylbegaj
Fort i ndershmi Zot .Hamid
I dashtuni Z.Hamid Gjylbegaj
Vrejtje historike
I dashtuni Hamid Bej
Letër e hapun p.t.z. Jorgji Meksit Gjirokastër
Shum i përshndritshmi z. A. Gjergj Fishta
- Çikrrime filozofije.** Hamid Gjylbegaj.
Tiranë: Shtypshkronja “Gutenberg”,1934.....faqe 186
Këshilli i mirë
Filozofi
Thaçë e thâna dogmatike
Arsyeja e Rëfyeme
Urtija e dervishëve
Hymni i arsimtarve
Vallja e bariut
Bekim kombëtar
Andrra e jetës
Maksim letrár
- Kuvendi i shqiptarit.** Hamid Gjylbegaj.
Tiranë: Shtypshkronja “Gutenberg”, 1934.....faqe 200
Ndijesë detyre e drejtësi
Flija e detyrueshme (Don Ndre Mjedës)
Telegram Madhni s’Tij ZOG I. Mbretit Shqiptarve
Përgjegje nga Major M. Bajraktari
I përfaqishmi Zotni Major M. Bajraktari
Letër e hapun Naltë Madhni s’Tij ZOG I. Mbretit Shqiptarve
Urtija e dervishëve II
Urtija e dervishëve III
Përralla e kusarëve

Fyelli i barijve. Hamid Gjylbegaj.

Tiranë 1943.....faqe 214

Kushtrimi i djalëris

Florini i hartuem

Fragment i arit

Stili i jetës

Vallja e fyellit

Dita e të shuemve

Kryqi i jetës

Kujtimi i vorreve

Harpa e thyeme. Hamid Gjylbegaj.

Tiranë 1943.....faqe 221

Kuptimi i s' vërtetës

Nevoja e bashkimit

Mbyllja e kuvendit

Urim telegrafik

Letër lajmërim zotni i ndritshëm

Urata e s'vërtetës

Letër e hapun një prifti katolik

Kuptimi i fjalve

Lojë fëmish prallë barish

Vrejtje popullore

Fjala e dërgueme

Vejme zijet

Vuejtje burgut

Kronikë.....faqe 235

Maxhid CUNGU, Veprimtari të zhvilluara nga Biblioteka

“Marin Barleti” gjatë periudhës maj - dhjetor 2022

DOSIER/HAMID GJYLBEGAJ

Ky numër i revistës Gegnia i kushtohet patriotit, shkrimtarit dhe intelektualit shkodran Hamid Gjylbegaj (1889-1979).

Hamid Gjylbegaj ndonse ka tashma shumë vjet që âsht ndâ këso jete, prap se prap tuj kenë një njeri jo i zakonshëm, la mbropa mjaft gjurmë, e gjurmët e fatosave sado që u munduen me ja zhdukë, duhen ndjekë.

Në laminë letraro-filozofike, Gjylbegaj, njashtu siç prerifrazonte Er-

nest Koliqi shkrimtarët e tjerë shkodranë i takonte të ishte “shprehje e qytetit të Shkodrës”; një nga penat e shqueme e të vlerësueme të asaj tube shkrimtarësh të mëdhej të Kombit, që frýmonin si qenie, e si krijimtari në këtë qytet.

Krijimtaria e tij âshtu si edhe mâ të mirëve shkrimtarë të kohës dallohej “.. për një gjallëni të lëvizun trajtash, për një pjekuni thanjesh plot trill me frymë të njerzishme, për një prirje kah shprehja e krypun dy-kuptimesh. Ligjirimi i pikatun e i ndëjshëm zotnijsh i përshkuem e i kulluem nëpër një traditë qytetare shekujsh, përtrî hove hove nga një tjetër valë e rë, freskuese , fjalësh e frazash popullore, burue nga shtresat shoqnore të vogjëlisë, plot realizëm e xixillime sqetije, të mëlmyeme me një shpirt të hollë hokatar, të qëndisuna me epitete a përshtuesa të guximshëm”. (Koliqi, Vepra 5, 2003.f.60-61)

Gjylbegaj lavroi kryesisht poezinë dhe prozën e shkurtë, tuj u dallue mes shkrimtarëve shqiptarë të viteve '20- '44 të shekullit të kaluem jo vetëm kâh stili e përdorimi i figurave artistike, por edhe kâh argumentat e larmishme, krejt të veçanta, gjâ që vërehet edhe në tituj e larmishëm të 15 librave që mbajnë vulën e tij. Të vegjël në numra fletësh, por shumë të pasuna me ide, pa dyshim librat e Hamdi Gjylbegajt munden me u cilësue si lule të bukura në larminë e kopshtit letrar të Shkodrës, jo vetëm të asaj kohe, por edhe kohëve të sotme.

Interesimi i një grupi autoritar përfaqësuesish të botës akademike dhe studiuesish, të mbështetun nga biblioteka "Marin Barleti", dhe drejtuesi i saj Maxhid Cungu, âsht një kontribut për njohjen e veprës letrare e filozofike të këtij autori pothuajse të panjohun për publikun e sotëm, për shkak të heshtjes dhe dënimit jo vetëm të Hamid Gjylbegajt e pjestarëve të familjes, por edhe veprës së tij që gjatë regjimit komunist u vendos në listën e librave të ndaluem të shpallun në vitin 1946.

Rimarrja e kësaj figure âsht një përpjekje për me jâ rikthye kulturës shqiptare, një personalitet që "u shkëput përdhunshëm nga rrjedhat normale". (Plasari, Fishta Estetikë dhe Kritikë, 1999. f.21). Ardhun në shprehi popullore një veprim i tillë cilësohet "ma mirë vonë se kurrë", ndërsa e pamë në gjykim intelektual "vonesat janë katastrofike, ndërsa shkëputjet – një rrënim i vertetë" (Plasari, po aty, f.21).

Ishin edhe arsytet e cituem më nalt, që na shtyën me ja kushtue figurës së Hamdi Gjylbegajt një numër të veçantë të revistës. Në konferencën shkencore të datës 28.09 2022, të organizueme nga Biblioteka "Marin Barleti" përmes

kumtesave të studiuesve të njohun si Dr. Arian Leka, nga Akademia e Studimeve Albanologjike në Tiranë, Dr. Gëzim Puka nga Universiteti i Shkodrës "Luigj Gurakuqi", shkrimtari dhe studiuesi Xhahid Bushati,

historianët Gjovalin Çuni dhe Dr. Ardian Muhaj nga Akademia e Studimeve Albanologjike në Tiranë, u soll në qendër të vëmendjes autori dhe vepra e tij.

Konferenca theksoi ndër të tjera edhe nevojën për studimin dhe publikimin e autorëve të cilët gjatë regjimit komunist janë dënue me heshtje, por kjo heshtje, për arsye të tjera, vijon edhe në ditët tona, siç është rasti i Hamid Gjylbegajt.

Kumtesat e paraqitura në

këtë konferencë po botohen në këtë numër së bashku me disa fragmente nga veprat e autorit për me plotësue njohjen e publikut me këtë vepër, si dhe për me nxitun studiues të tjerë dhe institucionet që përkujdesen për letërsinë dhe artet që ta kenë prioritet dhe të mbështesin përpjekjet për ndriçimin e vlerave të veprave të traditës sonë kulturore shkodrane dhe mbarëkombëtare.

Hamid GJYLBEGU

Dëshmi historike¹ 1912 – 1925²

U lindi në Shkodër më 1 mars 1888. Mësimet e para i mora në qytetin e lindjes, në shkollat turke, mejtepe dhe ushtarake. Vitin e fundit të gjimnazit ushtarak e përfundova në Manastir, prej nga kalova në Akademinë Ushtarake të Turqisë, në Stamboll.

Me përfundimin e shkollës jam emëruar nëntoger në Korparmatën e Pestë të Divizionit të 13 të regjimentit të 38 të Selanikut, ku kam shërbyer deri më tetor të vitit 1912.

Gjatë kësaj kohe kam luftuar në Kumanovë, Prelep, Manastir (ku jam plagosur dy herë) e më në fund në kalanë e Janinës, në Bizhan, deri më 28 shkurt të vitit 1913.

Për veprimet ushtarake gjatë luftës, si oficer i dalluar jam graduar para kohe me gradën toger.

Me dorëzimin e Kalasë së Janinës më 6 mars 1913, e gjithë komanda e lartë turke, ku edhe unë bëja pjesë, u zu rob lufte. Si rob lufte, kam qëndruar shtatë muaj e gjysëm në ishullin Zanta (Zaqinthon).

Me firmosjen e Traktatit të Paqes, në tetor të vitit 1913, u transferova në Stamboll.

¹ Po botojmë në këtë numër kujtimet e Hamid Gjylbegut (1888-1979), pinjoll i shquem i një familjes fisnike shkodrane, ushtarak nacionalist, shkrimtar dhe njeri i dhanun mbas misticizmit. Përmendim këtu edhe qëndrimin antikomunist e të pakompromis të patriotit shkodran, i cili në shenjë proteste nuk pranoi asnjherë me votue në zgjedhjet farsa të regjimit komunist. Kujtimet e veta ai ia diktoi nipiot të tij në fillimet e viteve '70, ma vonë mbasardhësit vendosën me i kthye në standard. Bahet fjalë për përshkrime ngjarjesh, interpretime dhe gjykime personale të cilat janë të diskutueshme nga pikëpamja historike, por gjithsesi kanë një vlerë dokumentare dhe hedhin dritë mbi një hark kohor (1912-1925) deri diku ende të errët. Vlen me u theksue interpretimi që Autori i këtyne kujtimeve i jep të ashtuqejtunit "zbarkim të Beqir Grebenesë" në vitin 1914, tue sqarue qëllimet e oficerit xhonturk dhe tue ndriçue rolin e shtysat e kryetarit të qeverisë së Vlonës, i cili kishte ba bisedime të mshehta me Grebenenë. Falenderojmë familjen e Autorit, në veçanti zotninë Luan Gjylbegaj dhe Shefqet Deliallisi që na i vunë në dispozicion këto material për botim. (Hylli i Dritës)

² Artikulli është botueme me lejen redaksivw së revistës "Hylli i Dritës". Originali ndodhet në: "Hylli i Dritës", 2-2012. ff. 86-117.

Robërimi në ishullin e Zantës

Gjatë kohës që isha rob luftime në ishullin e Zantës, munda të vendos kontakt me konsullin anglez të atij vendi. Duke fituar simpatinë e tij si nacionalist, i kërkova vizë për tu kthyer në vendin tim, në Shqipëri. Ai më këshilloi të mos e bëja pasaportën, pasi grekët si të pabesë që ishin, gjithë ata që kishin luftuar kundër tyre i burgosi. Konsulli më rekomandoi që këtë punë ta kryeja kur të kthehesha në Turqi, tek konsulli i atjeshëm. Ju binda këshillës së tij.

Në biseda të zhvilluara me konsullin i shpreha dyshimin që kisha se mos Italia e Austria ndanin Shqipërinë mes tyre. Përgjigja e tij ishte se edhe nëse Anglia do ta humbte luftën (parashikim i Luftës së Parë Botërore), nuk do të lejonte kurrë që Shqipëria të ndahej mes Italisë dhe Austrisë. Këshilla e tij për ne shqiptarët ishte të ndiqnim një vijë nacionaliste ekstreme.

Kapiteni grek, komandanti i ishullit të Zantës, që kishte në dorë edhe furnizimin e robërve të luftës, numri i të cilëve ishte 1250, filloi të abuzonte. I indinjuar nga kjo poshtërsi, me anë të konsullit anglez, unë njoftova komandën e përgjithshme turke në Athinë, (edhe ata ishin rob luftime) të cilët ndërhyjnë pranë mbretit të Greqisë, Konstandini I. Ky i fundit, dërgoi një komision grek kontrolli që vërtetoi abuzimin dhe komandanti i Zantes u dënua me 12 vjet burg. Për këtë arsye një oficer i kontrollit, i cili bënte pjesë në partinë e Venizellosit, ndërhyri dhe më transferoi në Kalanë e Moresë, Naflion Palamiothi, ku gjendeshin dhe gjashtëmbëdhjetë oficerë të tjerë, të cilët për arsye politike i kishin izoluar. Në mes tyre gjendej dhe majori i korparmatës Stroma, Ali Ahgja Begu nga Serezi i Selanikut.

Në kalanë e Moresë, mes oficerëve, me nismën e Ali Ahgja Begut, bënim biseda politike për të analizuar shkaqet e humbjes së luftës në Rumeli. Një natë, mbasi isha i sëmurë, mora leje që të mos merrja pjesë në mbledhje. Komandanti, duke kujtuar se po flija, u tha shokëve: “A nuk të dhimbset ky djalë i ri që ka bërë gjithë këto sakrificat në Kumanovë dhe Janinë, që ka hyrë në historinë ushtarake të luftës së Ballkanit, e mbasi ka bjerrë vendin e tij nuk di çfarë e tërheq për të ardhur në Turqi. Të thuash feja, ajo e ka bjerrë rëndësinë e vet, mbasi në botë tani është periudha e nacionalizmit.”

Kthimi nga robërimi në Stamboll – Veprimtaria dhe dështimi i Komisionit të Fshehtë – Rrëzimi i qeverisë së Ismail Qemalit.

Për mua kthimi në Stamboll (tetor 1913) qe shumë i vështirë, mbasi komanda e përgjithshme më priti me nderime të mëdha dhe mendoi për të më dhënë punë me përgjegjësi. Mirëpo, qëllimet e mija ishin të tjera. Doja të kthehesha në vendin tim. Komanda turke, ne oficerëve të dalluar, na dha një vit leje.

Kohë më pare, nga shteti turk ishte formuar një komitet i fshehtë politik. Në të, më vonë, bënim pjesë si shqiptarë edhe unë e Beqir Grebenja nga Rrethi i Janinës. Ministria e Luftës mua më kish emëruar si kryetar të Komitetit për Shqipërinë e veriut, dhe Beqir Grebenën si kryetar për Shqipërinë e jugut.

Ky komitet, tolerohej nga Anglia, Gjermania, Austria dhe Italia. Qëllimi i tij ishte zmadhimi i kufijve të Shqipërisë, autonomia e Maqedonisë, aneksimi i Trakisë perëndimore prej Turqisë, dhe emërimi i një princi mysliman në Shqipëri. Në këtë vijë politike kish hyrë Bullgaria. Por, mbasi Enver Pasha* vrau Nazim Pashën, ministrin e Luftës të Turqisë të asaj kohe dhe mori në dorë fuqinë shtetërore, ai u lidh me Gjermaninë. Në Turqi erdhën 43 oficerë të lartë gjermanë me në krye gjeneralin Otto Liman von Sanders. Kjo ishte arsyeja që Anglia dhe Italia u ndanë nga vija politike e lartpërmendur, dhe Rusia protestoi për këtë qëndrim politik. Anglezët nuk ia dorëzuan luftanijen “Reshadie” që turqit kishin porositur në Angli. Franca, nga 20 milion franga ari që i kishte premtua Turqisë, i dha vetëm 5 milion. Të gjitha këto ndodhën për arsye se Turqia si shtet nuk mbajti neutralitetin dhe prishi ekuilibrin politik të Europës.

Ismail Qemali, si kryetar i shtetit shqiptar, i njohur dhe nga Turqia, hyri në marrëdhënie me Turqinë për zbatimin e katër pikave të komitetit të lartpërmendur. Si marrëveshje në mes dy shteteve, u lejua të vinin në Shqipëri si vullnetarë 35 oficerë shqiptarë nga vise të ndryshme të Shqipërisë, në krye të të cilëve qëndronte Beqir Grebeneja. Por më 7 janar 1914, Komisioni i Kontrollit Ndërkombëtar që gjendej në Shqipëri, i arrestoi këta oficerë, pasi ata ishin në vijën e Komitetit të fshehtë, vijë të cilën, më vonë, nuk e toleruan të gjitha shtetet mbasi kishte prishur neutralitetin e shtetit shqiptar, shkak për të cilin edhe Ismail Qemali u rrëzua nga qeveria e shtetit shqiptar më 22 janar 1914 dhe u detyrua të shkojë në mërgim në 24 janar 1914.

Kështu e gjithë puna e komitetit të fshehtë dështoi. Shtetin shqiptar e

mori në drejtim Komisioni Ndërkombëtar i Kontrollit. Për mbajtjen e ekuilibrit në Ballkan, në krye të shtetit shqiptar u emërua nga fuqitë e mëdha princi gjerman Ëied, i cili tashmë do ishte mbreti ynë.

Mbasi veprimtaria politike e komiteti dështoi, më 7 mars 1914, me ardhjen e Ëiedit në Shqipëri, dhashë dorëheqjen si oficer i shtetit turk.

Para kthimit në Shqipëri, me rastin e ardhjes të Ëiedi-t në Durrës mblodha oficerët shqiptarë shkodranë që gjendeshin në Turqi dhe shpjegova falimentimin e vijës politike që me anën e komitetit të fshehtë deshi të ndjekë Turqia. Këshilla ime për ta ishte që të ndaheshin nëpër degë të ndryshme teknike ushtarake, që më vonë të ktheheshin për të shërbyer në Shqipërinë e lirë.

Kthimi në Shqipëri – Në shërbim të Wied-t

Erdha vullnetarisht në Shqipëri më 17 mars 1914. Porsa zbrita në Vlorë, ku u prita me nderime nga shokët oficerë shqiptarë, u paraqita te koloneli holandez Thomson, i cili më vonë ra dëshmor në Durrës.

Koloneli Thomson menjëherë më emëroi si ndihmës të majorit holandez Kroon që drejtonte xhandarmërinë e veriut, për themelimin e xhandarmërisë në qytetin e Shkodrës. Kroon zëvendësoi kolonelin Thomson pas vrasjes.

Mbasi më 19 maj 1914 ndodhi konflikti midis Esat pashë Toptanit dhe Ëiedit në Durrës dhe revolucionit i rebelëve të Shqipërisë së Mesme, majori Kroon shkoi në Lezhë. Atje më thirri urgjent dhe mua për të organizuar dhe transportuar për në Durrës vullnetarë mirditas të Preng Pashës që do shkonin në ndihmë të Ëiedit. Mbas telegramit që mora nga majori Kroon, me të shpejtë shkova në Lezhë. Këtu kishin ardhur për të ndihmuar Ëiedin edhe princi trashëgimtar i Rumanisë Stourdza, Konti francez De Pimodani, dhe një anglez me monokël, i cili kishte marrë me vete dhe një top të kalibrit të vogël.

Mbasi nuk kisha marre rroba me vete, Princi Stourdza më dha një dyshek dhe u rregulluam për të fjetur në një dhomë.

Në ndihmë të mbretit në Durrës, nën komandën e kapiten Kristeskut, kishte ardhur edhe një kompani vullnetarësh rumunë prej 150 vetash.

Në këtë kohë, së bashku me Fadil Bej Toptanin dhe Jonuz Tafajn u nisëm për Krujë për t'u takuar me Ahmet Zogun, për koordinimin e vullnetarëve të Matit e të Mirditës, për t'i ardhur në ndihmë qeverisë

së Wiedit. Përveç forcave të Matit që ishin grumbulluar në Krujë, dhe forcave të Mirditës të grumbulluara në Lezhë, në ndihmë kishin ardhur për të ndihmuar dhe pjesa katolike e qytetit të Shkodrës, me bandën e muzikës. Po ashtu kishin ardhur vullnetarë edhe nga të gjitha katundet e Zadrimës të udhëhequr prej ipeshkvit të Kallmetit, MonsinJOR Bumçit.

Vlen për tu shënuar se forcat katolike të Zadrimës të grumbulluara në Lezhë, si kundër përgjigjeve të rebelëve të Shqipërisë së mesme që flamurit i kishin vënë yllin dhe hënën, ata në shtizën e flamurit kishin vënë kryqin. Si oficer dhe nacionalist shqiptar i Qeverisë së Durrësit, posa e pashë këtë akt, me iniciativën time i ndërrova formën kryqit, duke e vënë në formë të drejtë si shtizë. Këtë veprim e bëra për të mos i dhënë luftës karakterin e një kryqëzate. Me forcat katolike të qytetit të Shkodrës, jo katolikë ishim vetëm unë dhe Dan Hasani.

Forcat e Malësis së madhe të shtyra nga një dorë e huaj, natën që gjendeshim në Krujë, i ranë Ishmit dhe e dogjën e grabitën atë. Kur panë se Ishmi u dogj, forcat rebele bënë një kundërsulm dhe i thyen forcat vullnetare të qytetit të Shkodrës dhe Preng Pashës, në Gjafsh të Bregut të Matës. Kështu që edhe Ahmet Zogu nuk mundi të bënte asnjë veprim.

Dua të theksoj se si Preng Pasha ashtu dhe Ahmet Zogu kishin marrë një sasi të hollash nga Qeveria e Durrësit.

Ndërsa ishim në Krujë, vjen një telegram i shkruar turqisht nga Myftiu i Tiranës, Hafiz Musa Qazimi në adresë të Ahmet Zogut. Teksti i telegramit i përkthyer shqip pak a shumë ishte: “Komandantit të forcave të grumbulluara Ahmet Begut, Krujë. Personat me shkresa të dëmshme që kanë ardhur atje në emër të islamizmit, ju lutemi që t’i arrestoni dhe t’i dërgoni në burgun e Shijakut, Afiz Musa Qazimi”.

Nga Kruja, të shoqëruar nga forcat e Ahmet Zogut, nëpërmjet rrugës së malit erdhëm në Lezhë ku u takova me Preng Pashën. Ai më propozoi që të shkonim në Shkodër dhe të bisedonim me komandantin e trupave të Internacionalit* për të ndaluar kalimin e malësorëve të Malësisë së Madhe nga Ura e Drinit. Mirëpo ishte vonë. Akti ishte kryer. Ata kalimin e bënë nga Vau i Drinit, pa qenë nevoja për të kaluar nëpër Shkodër.

Shërbimi në Vlorë dhe në Durrës

Unë vazhdova rrugën për Shëngjin për tu kthyer në krye të detyrës në Durrës. Posa mbërrita, majori holandez Kroon më urdhëroi që të sho-

qëroja një gjerman, pjesëtar të familjes së Kajzerit, emri i të cilit nuk më kujtohet. Qëllimi ishte për të shkuar në Vlorë për të parë refugjatët shqiptarë që kishin ikur nga vendet e tyre të ndjekur nga çetat greke. Personi që unë shoqërova, mori shënimet e nevojshme dhe bëri disa fotografi për të vërtetuar faktin e raprezaljeve greke kundra popullsisë shqiptare.

Mbasi kryem këtë punë u kthyem prapë në Durrës.

Me vullnetin tim, porsa mbërrita në Durrës, mora detyrën për mbrojtjen e urës së Dajlanit nga forcat rebele si officer stable. Këtë detyrë e kreu deri ditë që Wiedi u largua nga Shqipëria, më 3 shtator 1914.

Në kohën që kam qenë oficer vullnetar në mbrojtje të Urës së Dajlanit, kam shkruar vjershën e pare politike “Gjama e Shqypes”. Kjo vjershë për herë të parë është shtypur në Fletoren “Lidhja Kombëtare” të Nikoll Ivanajt që botohej në Shkodër dhe më vonë në librin tim “Flutura ndër lule”.

Me prishjen e Qeverisë së Durrësit së bashku me Çerçiz Topullin erdhëm në Shëngjin, e prej këtej në Shkodër.

Gjama e Shqypes

Shqypënia, zojë randë,
Mbet si dogla për mbi ujë,
A' kah merret nëpër kambë,
Bahet vegla e gjithkujë.

Nuk ka faj Shqypnia e zezë,
Por e kanë të birtë ʼesajë;
Propagandat e kanë ndezë,
E bane qyqe, qi të qajë.

Unë me pare për Italië,
Ti me dinë për Turkië,
Ky asht vlla me shkjenië,
Aj po gzonë për Austrinë.

Shqypëtarë, s'paske kombësi,
Kjenke i poshtëm përnjimen,
Për pak të holla ban hjeksin,

Me humb vedin me gjith vend.

Kur nieri nuk don vedin,
E s'mundohet për kombësi,
T'mbytet n'ujë le të vdesin ,
Asht ma i poshtni n'gjithësi.

Sot atdheu asht kah ankon,
Përmi t' birtë qi ka rritë n'gji,
T'gjithë ata po i mallkon,
Q'shitnë shpirtin me flori.

Kurrëstoria nuk harron,
Ligësitë e jueja me i shkruet,
Fmive t'uej tash i kallzon,
Karakterit se u ka mbaruae.

O shqyptarë, antik e vjetër,
Ari kjeqa Zoti yt
Për adhërimë s'paske tjetër,
Por se ty aj tash t'jet n'fytë.

Gazeta "Lidhja Kombëtare" Shkodër, e hanë, 31 maj 1915.

Aktiviteti politik në qytetin e Shkodrës në vitin 1915

Në këtë kohë në qytetin e Shkodrës ishin formuar klube të ndryshme politike si "Shoqnia Bogdani", "Shoqnia Mustafa Pashës", "Agimi", "Zgjimi" dhe "Lidhja Kombëtare" e Nikoll Ivanajit në të cilën unë bëja pjesë.

Shkodra ishte bërë e vetmja qendër ku ishin grumbulluar të gjithë nacionalistët shqiptarë.

Në malet e veriut me gjashtëmbëdhjetë oficerë shqiptarë dhe Sulo Çelën.

Mbasi situata ndërkombëtare ishte e ndërlikuar e pamë të arsyeshme të dilnim në malet e veriut për tu bashkuar me forcat e Bajram

Currit në shtëpinë e Sadik Didës në Has të Gjakovës. Atje konstatoam se Austria në mënyrë të fshehtë kish çuar disa oficerë, armë, municione dhe rroba. Të gjitha këto kryheshin me anë të klerit katolik nga Bregu i Matës.

Në Has të Gjakovës, forcat malazeze në bashkëpunim me Ceno Beg Kryeziun, herët në mëngjes, ditën e Bajramit na mësyn me një batalion ushtarë, një bateri malore dhe një kompani mitralozash. Duke mos pasur forca për të luftuar u shtrënguam të tërhiqeshim. Kaluam nga Ura e Vezirit, dhe dolëm në veri të Malit të Zi të Pukës. Këtu u ndamë me Bajram Currin, të cilit i dhamë disa ndihma që kishim dhe ai nga Vau i Fierzës kaloi në Malësitë e Gjakovës.

Ndërsa ne vazhduam udhëtimin për Shkodër.

Kur mbërritëm në Vaun e Dejës, morëm vesh se Shkodra ishte ndarë dysh duke luftuar kundra njeri tjetrit, katolikë e myslimanë. Forcat e Esat Pashës kërcënonin Lezhën e Mirditën. Kështu, që për ne nuk kishte mbetur asnjë vend. Atëherë në Vaun e Dejës ku ne ndodheshim, Sulo Çela, shqiptar i vjetër hipi mbi një tavolinë dhe e përshkroi situatën e vështirë me këto fjalë: "këtu luftojnë të krishterë e myslimanë, atje na ra Mali i Zi, andej matanë Esati kërcënon Lezhën e Mirditën, për ne shqiptarët e vërtet s'ka mbetur vend në lëmshin e dheut". Dhe në këtë moment çoi një dolli duke thënë: "Rrofshin të vdekurit".

Duke parë këtë situatë të vështirë, biseduam mes nesh si të vepronim. Vendosëm që të gjithë të hynim në Shkodër. Mirëpo, vëllavrasja në qytet vazhdonte, Shkodra ishte e ndarë dy copash. Nga njëra anë Alush Lohja brigadier i Malit të Zi me disa myslimanë shkodranë që kishin zënë dhe Urën e Bunës, dhe nga ana tjetër, Shuk Serreqi, brigadier i Austrisë, me një pjesë katolike. Për mua si Hamid ishte një dilemë për të hyrë në Shkodër bashkë me shokët, për arsye se partia e Alush Lohjes mund të vinte dorë, e të më arrestonte, mirëpo këtë gjë dinjiteti familjar dhe personal nuk ma pranonte, prandaj u ndava nga shokët dhe hyra në Shkodër nga ana katolike, ndërsa shokët erdhën nga Ura e Bahçallekut. Në mes të oficerëve, shkodran ishte edhe Taip Shkodra, të cilin partia Alush Lohjes e kapi dhe e arrestoi. Ndërsa unë rashë në shtëpinë e Preng Pashës, i cili më dha katër vullnetarë të tij që më shoqëruan për në shtëpinë time.

Me ardhjen në Shkodër, shkova persëri te Preng Pasha dhe arritëm të bëjmë bashkimin e dy partive, katolike e myslimane dhe liruam Taip Shkodrën prej arrestimit.

Hyrja e Malit të Zi në Shkodër

Nga gjendja anormale që ekzistonte, të cilën përshkrova më sipër, më 15 korrik 1915, arriti të hyjë në Shkodër Mali i Zi.

Bashkë me Çerçiz Topullin bisedonim për çështjet e vendit. Çerçizi propozonte që të dilnim komitë në male. Mirëpo, duke e njohur mirë situatën, unë e kundërshtova. Pa forca, ishte e pamundur që të qëndronim në male, mbasi ndër malet tona nuk ishte e zhvilluar ideja kombëtare dhe propaganda e huaj bënte punën e vet. Kështu që do të na prisnin në besë. Kjo u vërtetua me Isa Boletinin, i cili, megjithëqë kishte forca për të ndenjur në male, pranoi me ndërmjetësinë e konsullatës franceze në Shkodër, të shkonte në internim në Mal të Zi me kusht që të rrinte i armatosur. Dhe atje i ndodhi ajo që dihet historikisht. U vra tradhtisht me gjithë shokët nga malazezët. Kjo i ndodhi, në malet tona, më vonë edhe Ded Gjon Lulit. Ai shkoi në Mirditë për t'u strehuar dhe u pre në besë, e u vra prej serbëve

Para hyrjes së Malit të Zi në Shkodër, në atë gjendje anormale që ishte, Austria mori iniciative me anë të Konsullatës Austriake në Shkodër, për t'i kërkuar ndihmë oficerëve shqiptarë prej Shqipërisë dhe Turqisë për t'i rënë Serbisë dhe Malit të Zi.

Oficerët në Shkodër që gjendeshin më ngushtë ekonomikisht, shkuan në Austri dhe bënë luftë kundër Malit të Zi dhe Serbisë. Ditën që Mali i Zi hyri në Shkodër, mbasi kishte rrjetin e informacionit në qytet, na mblodhi ne të gjithë oficerët shqiptarë, dhe një pjesë i internoi në Mal të Zi.

Me këtë rast, mua dhe Adush Kastratin nga Peja, na ndanë në një anë, Çerçiz Topullin e Mustafa Qullin në anën tjetër. Çerçizin dhe Mustafën i mbajtën në arrest në burgun e Shkodrës dhe të nesërmen në darkë më 17 korrik, i ekzekutuan. Mua dhe kapiten Adush Kastratin, na kërkuan garanci që të mos përziheshim në politikë dhe të rrinim mbyllur në shtëpitë tona, në pritje të vendimit që do të merrte për ne Krajl Nikolla.

Ky diferencim ndodhi për arsye se Pejën dhe Shkodrën Mali i Zi i quante vende të aneksuara dhe ne na konsideronte si qytetarë të Malit të Zi.

Largimi i Malit të Zi nga Shkodra dhe hyrja e Austrisë (viti 1916)

Me largimin nga Shkodra të Malit të Zi, më 17 janar 1916 hyri Austria. Oficeri politik austriak Lejtnan Tashi, në bashkinë e Shkodrës

shpalli një urdhër nëpërmjet të cilit kërkonte paraqitjen në bashki të personave që kishin kryer me diploma shkollat e larta. Me këtë rast u paraqitëm doktor Saraçi, avokat Qazim Dani dhe unë si akademik ushtarak. Mbasi i tregova dokumentin e kërkuar, oficeri austriak më propozoi që të merrja në dorë drejtimin e policisë së Shkodrës. I thashë se nuk isha oficer policie por trupash aktive. Mbasi ai këmbënguli, unë kërkova kohë derisa të ktheheshin një pjesë oficerëve shqiptarë që ishin në Mal të Zi. Më pas do të vendosnim mbasi të shikonim se si Austria do ta konsideronte Shqipërinë. I nevrikosur me qëndrimin tim, më nxori jashtë.

Kështu u shkëputa nga kjo degë administrative. Në vendin tim u emërua "ober ofical", drejtor policie Hilë Mosi, dhe si toger ofical Ymer Ruzhdia-Ulqinaku, dhe Ymer Kopliku.

Të nesërmen, komanda e ushtrisë Austriake më thirri dhe më kërkoi mendim në lidhje me veprimet tekniko-ushtarake në Shqipëri dhe më detyruan që t'ju prija trupave të tyre. U nisa me karrocën e Bashkisë së Shkodrës dhe i mbërrita trupat në malin e Kakarriqit. Me pas mbërritëm në Lezhë dhe prej këndej u nisëm për Krujë, ku çarmatosëm xhandarët e Esat Toptanit. Këtu u bashkuam me forca të tjera, në mes të cilëve kishte ardhur dhe Murat Bej Toptani.

Komandanti i ushtrisë Austriake ishte Haersler.

Prej këndej, u ktheva në Shkodër, ku gjeta shokët që ishin liruar nga robnimi në Malin e Zi, si dhe oficerët vullnetarë që kishin shkuar në Austri. Të gjithë, bashkë me Luigj Gurakuqin u mblodhëm në shtëpinë e Fejzi Alizotit, në lagjen katolike "Badra", ku diskutuam çështjen e uniformës të oficerëve shqiptarë. Dallimi u bë duke vënë spaletat kuq e zi dhe në kapë inicialet "F.I." (që do të thoshte Franc Jozefi i Parë). Këtë veprim e kundërshtova. Propozova që në këtë kapë të vihej ËI që do të thotë Ëied I. Por për këtë veprim nuk gjeta përkrahje. Komanda austriake, pasi u konsultua me komandën e përgjithshme, na detyroi që të vëmë në shenjën "FI".

Në bisedë me shokët oficerë, i propozova që para se të viheshim në shërbim të Austrisë, të bënim një kontratë me ta, për të mbrojtur të drejtat tona. Kjo gjë nuk u bë mbasi shokët që erdhën nga Austria thanë se ishin përbetuar njëherë për mbretin e nuk mundnin ta kërkonin një gjë të tillë. Gjithashtu, Fejzi Alizoti dhe Luigj Gurakuqi nuk ma përkrahën idenë politike të kontratës shoqërore me Austrinë. Kështu që mbetëm të pa asnjë të drejtë, nën sundimin e perandorisë Austro-Hungareze.

Mbasi më mori në shërbim, Austria më dërgoi te kulla e Lumës, së

bashku me një kapiten austriak, Negrep, për të themeluar administratën e Lumës, Hasit, Pejës dhe Dibrës. Detyra ishte për të rregulluar administratën, xhandarmërinë dhe për të lëshuar urdhëresa të administrimit austriak në Shqipëri. Përveç kësaj, kishim për detyrë të caktonim edhe kufijtë e administrimit mes Malit të Zi, Serbisë dhe Bullgarisë.

Komanda Austriake në Shqipëri u mor dhe me hetimin e ngjarjeve të zhvilluara në këtë krahinë. Siç kemi thënë dhe më parë, Austria kishte grumbulluar para okupacionit veshmbathje dhe armatime për t'i përdorur kundra Serbisë e Malit të Zi, kur të fillonte lëvizjet ushtarake.

Sipas hetimeve që bëmë na rezultoi se në këtë luftë kishin marrë pjesë edhe Elez Isufi në krahinën Dibrës, në Reç e Dardhë, ku i kishte shkatërruar Serbisë një division. Vetë Elezi na tregoi para shtëpisë së vet varret e 573 forcave ushtarake serbe si dhe një sasi të madhe armatimesh në mes të cilave dhe dy mitraloza. Për këto veprime, Austria e deklaroi Elez Isufin me medaljen e “kryqin e Oficerëve” të Urdhrit të Franc Joze-fit.

Nga ana tjetër, Bajram Curri kishte luftuar gjatë lumit të Drinit, te ura e Vezirit dhe kishte shkatërruar një tjetër division të Serbisë. Megjithëqë komanda Austriake në Shqipëri kishte bërë propozim për dekorim edhe për Bajram Currin, këtij nuk ju dha mbasi siç duket guvernatori austriak i Malit të Zi ishte kundra dekorimit të Bajram Currit, të cilin e paraqiste si një brigand.

Kjo u pa edhe në rastin kur ne kërkuam që Bajram Curri të vinte nga ana jonë, ai (governanti), mezi u bind që ta lejonte për të kaluar.

Gjatë kontrolleve që bëmë në vende të ndryshme, në katundin Zyme të Hasit Gjakovës konstatuam se kapteri austriak, frati i vendit Pashko Prella dhe drejtori i shkollës fillore, ishin bërë administrata kryesore e vendit duke administruar edhe 13 katunde myslimane. Duke bërë shpërdorime të mëdha, ata kishin shkaktuar pakënaqësi në popull. Për këtë arsye kapiteni Negrep mori masa. Kapterin austriak e degradoi, dhe e transferoi si ushtar të thjeshtë në Galici, ndërsa fratin e dërgoi në Mal të Zi.

Mbasi isha mërzitur me punët administrative, për të mos u kompromentuar në popull, vendosa të largohesha nga Kullat e Lumës dhe bëra kërkesë për të shkuar në shkollën e aeroplanëve, Eüener Neustadt. Si përgjigje më thanë se më parë duhej të ndiqja shkollën e oficerëve të rezervës që ishte hapur pak kohë më parë në Shkodër. U futa në shkollë si dëgjues.

Mbas përfundimit të shkollës më dërguan në ballë të luftës (front) në Berat. Ndërsa lufta vazhdonte, bashkë me aleatët ne formuam çetat shqiptare për t'i ardhur në ndihmë ushtrisë.

Në Berat

Pëveç kompanisë që kisha në Kalanë e Beratit, mbasi dija gjermanisht, isha caktuar edhe në Komisionin e Informatave të Luftës. Raportet që vinin nga balli i luftës të shkruara shqip dhe turqisht, unë i përktheja në gjermanisht.

Një ditë vjen urdhër sekret nga Berlino. Ai urdhëronte Austriinë që çetave shqiptare të formuara në Epir, t'i vihej në kapë parulla "Vetëqeverimi i Epirit".

Mbas këtij urdhri, oficerët e Austrisë biseduan me oficerët grekë për të pezulluar përkohësisht luftën, për një oportunitet politik që Kajzeri i Gjermanisë bënte me nipin e tij Kostandinin e Greqisë, të cilin mendohej për ta tërhequr nga vetja.

Si oficerë shqiptarë ne u zumë ngushtë. I mblodha shokët oficerë në shtëpinë e Sali Nivicës, i cili kishte funksionin e sekretarit të përgjithshëm të Prefekturës së Beratit. Në mbledhje merrte pjesë dhe prefekti Hajdar bej Kolonja, të cilin austrakët mbas katër muajsh e vranë në Gjojc. Në mbledhje i tregova urdhrin sekret që kishte ardhur nga Berlino dhe i kërkova që secili të vepronte sipas dëshirës. Ndërsa, Shefqet Korçës i propozova që të dezertonim e të dilnim nga ana e aleatëve, duke e ditur që ky ishte oficer karriere i frontit dhe kishte me vete shumë prej 600 napolona ar dhe 900 korona serm që ja paguante si rroga çetave që vepronin në front. Shefqeti nuk pranoi. Atëherë unë dhashë dorëheqjen dhe vendosa të kthehem në Shkodër së bashku me Ceko Leskovikun. Rrugës për Shkodër, ky i fundit më ftoi të kalonim natën në teqenë e Sheh Ibrahim Karbunarës.

Me këtë rast, biseduam me shehun mbi situatën politike të kohës.

Prapë në Shkodër

Rastësisht në Shkodër takova kapiten Negrepin, i cili duke më parë të veshur civil, mori vesh dorëheqjen time. Meqenëse më njihnte mirë, mbasi kishim punuar katër muaj së bashku në Kullat e Lumës, ndërhyri pranë konsullit të përgjithshëm të Austrisë Kral*, duke i thënë se ky njeri është politik dhe, ose duhej marrë në shërbim, ose duhej të interno-

hej. Konsulli Kral* më thirri dhe më propozoi të hyja përsëri në shërbim ushtarak, gjë të cilën fillimisht e kundërshtova duke i thënë se nuk mund të jepja jetën për Austrinë pa pasur asnjë arsye të drejtpërdrejtë. I propozova që të më emëronte mësues gjermanishte. Ai më dha një rekomandim për Luigj Gurakuqin, që në atë kohë ishte drejtor i përgjithshëm i arsimit. Ai më emëroi drejtor të shkollës fillore në Perash. Mirëpo ende pa filluar punë, Negrepi ndërroi mendje duke ndërhyrë pranë konsullit për emërimin tim në degën ushtarake, si definitive në batalionin e parë shqiptarë që ishte në Shkodër.

Përfaqësues i oficerëve shqiptarë në Vjenë.

Një pjesë e mirë e oficerëve shqiptarë, duke mos qenë të aftë për të kryer si duhej detyrën, përçmoheshin nga austriakët dhe u hahej e drejta duke mos u graduar si dhe duke mos ju paguar ushqimi dhe veshmbathja.

Për të kërkuar të drejtat e tyre ata më caktuan mua për shkuar në armatën superior në Vjenë, si përfaqësues i tyre, duke më dhënë 2000 korona për shpenzimet e udhëtimit.

Mbasi u takova me personalitetet ushtarake të Vjenës, ju sigurova shokëve të drejta të barabarta me oficerët e Austrisë.

Përveç çështjeve ushtarake, parashtrova dhe katër pika të tjera që i përkisnin administrates civile. E para, u thashë se në kohën kur konsullata e Austrisë në Shkodër kish mbetur pa pare, i kish marrë hua 600 napolona ari dy personave shkodranë dhe mbas ardhjes së Austrisë në Shkodër ja pagoi atyre me një kurs më të ulët. E dyta, korparmata e nëntëmbëdhjetë austriake kishte ndërhy pranë drejtorisë së financave të Shkodrës për të marrë tokë për themelimin e kishës Rozafa, duke e detyruar atë që të bënte tapi në favor të kishës për 1283 m katrore. Ky veprim ishte i jashtëligjshëm mbasi korparmatës nuk i takonte të ndërhynte në çështje administrative civile. E treta, protestova për thiun që ishte therur në xhami, në fushë Çele, në prani të xhandarmërisë e pranishme në xhami dhe se ky përbënte një faj për administratën e tyre. E katërta, ushtria austriake në Myzeqe e paguante një buallicë 10 korona letër, 1 lopë 5 korona letër, dhe 1 dele 2 korona letër. Kjo ishte një grabitje që i bëhej popullit shqiptar nga ana e tyre.

Për të gjitha çështje, mbasi erdhi një komision prej tre vetash nga Vjena, u morën masat e nevojshme. Dhe administrimi i Austrisë në

Shqipëri pati kudo përmirësime.

Mbas largimit të Austrisë, shteti shqiptar, i mbetën si tepricë në ekonomi 33 milion korona serm.

Aktiviteti i “Krahu Kombëtar” dhe “Komitetit” të Kosovës

Në kohë filloi përsëri aktivitetin Krahu Kombëtar. Meqenëse në Shkodër u formua edhe Komiteti i Kosovës, nën kryesinë e Hoxhë Kadri – Prishtinës, u bë unifikimi i dy komiteteve dhe Hoxhë Kadria mbeti kryetar i përgjithshëm.

Detyra kryesore e Komitetit ishte të bënte unifikimin e mendimeve dhe të shpëtonte kufijtë e 1913-tës, duke luftuar në mënyrë të hapur vendimin e Traktatit të Fshehtë të Londrës të vitit 1915. Aleatët ja kishin premtuar me rrena Shqipërinë Italisë për ta tërhequr nga krahu i tyre. Për këtë çështje erdhi nga Anglia anglezi që çalonte, Eden, dhe u takua me Abdi bej Toptanin të cilit i kërkoi që të çoheshin dhe të kërkonin rrëzimin e traktatit të vitit 1915. Për këtë qëllim Eden i dërgoi një letër Aqif pashë Elbasanit, letër të cilën vetë Aqif Pasha ma ka treguar. Më vonë, pashai këtë letër ja ka dërguar Nolit për sqarim politik, por, meqenëse Noli ishte me vijën politike ruse, nuk e mori aspak në konsideratë këtë letër.

Propaganda kombëtare e komitetit bëhej me anë të gazetës “Populli” që nxirrte në Shkodër Mustafa Qulli me Sali Nivicën dhe anëtarët e tjerë.

Në këtë kohë vjen në Shkodër Luk Luka - ministër i Arsimit në qeverinë e përkohëshme shqiptare të Selanikut të kryesuar prej Esat pashë Toptanit, duke sjellë me vete një tog letrash të shkruara Turqisht nga sekretarët e Esatit. Mes tyre ishte dhe një letër e shkruar turqisht nga Esati i cili na kërkonte t'i bënim një propozim Sulçe beg Bushatit për të marrë pjesë në qeverinë e përkohëshme të Selanikut të kryesuar prej tij. Kërkohej gjithashtu të përkrahej Esati dhe të pranohej si Princi i Shqipërisë, gjë të cilën vetë Esadi e kërkoi dhe në Konferencën e Paqes në Paris me anë të një memoriandumi që i parashtrroi Konferencës, një broshurë të shkruar frëngjisht “Mémoire sur l'Albanie”.

Unë u njoftova nga Maliq Gjyli - ministër i Tregtisë së Esatit, që Luk Lukën ta kishim nën kontroll mbasi i ishte imponuar nga Serbia dhe ata nuk ja kishin besën.

Takim në Beograd me Nexhip Bej Dragën

U ngarkova me mision të fshehtë nga komiteti për të shkuar në Beograd për të ftuar Nexhip bej Dragën që të vinte për të formuar shtetin shqiptar. Po ashtu, u ngarkova për të shkuar në Selanik për të marrë programin e Esat Pashës.

Nexhip bej Draga, propozimin që i bëra për të ardhur në Shqipëri për të themeluar shtetin shqiptar nuk pranoi, duke më sugjeruar si themelues të shtetit shqiptar Mehdi bej Frashërin.

Ai kishte mendimin se qeveria më së pari duhej të themelohej në Toskëri, mbasi at ai konsideronte më të zhvilluar se ne, më pas në Shqipërinë e Mesme, e më në fund në Shkodër, bashkë me klerin katolik. Mbasi të bëhej një koalicion i përgjithshëm e të konsolidohej shteti shqiptar, duhej me menduar për bashkimin e Kosovës dhe Çamërisë.

Në bisedë me Nexhip bej Dragën, ai më tha se duhej të ikja sa më parë mbasi sipas tij serbët nuk dinin politikë dhe rrezikoja të më vrisnin. Ai më këshilloi gjithashtu që shqiptarët e shkolluar, të pakët në numër, si unë me shokë, duhej të ruheshim se mos na vrisnin, dhe shkonim kot.

Mbasi, sipas tij, shumica e parisë së Shqipërisë ishin mësuar me rroga të majme nga kasa e Turqisë, dhe tani lakmonin kasat e varfra të Vlorës dhe Durrësit, kish rrezik që ta mbysnin Shqipërinë. Duke dashur të m'i shpjegonte më mire punët më tha: "A e din si asht ba major Hysen beg Fusha?" - Jo i thashë. Ai më tregoi se Hysen Begu doli me mirditas në Gomsiqe e preu rrugën Shkodër-Prizren, preu telat telegrafës. Konsullatata protestuan për këtë ngjarje në Stamboll. Sulltan Hamidi pas hetimeve që bëri dha vendimin që Hysen beg Fusha të bëhesh major xhandarmërie, për të ruajtur po këto rrugë. Kur e mori vesh këtë punë Hysen beg Shazi, doli edhe ai e preu rrugën mal të Kakarriqit, preu telat e telegrafës, ndali postën. Prapë protestat të konsujve. Atëherë sulltani edhe këtij i vuri strajcë për të "kullotur", duke e bërë edhe këtë major xhandarmërie për të ruajtur rrugën Shkodër-Lezhë-Tiranë. Në këtë kohë Ibrahim bej Sokoli që kish qenë në Stamboll te Tahir pashë Dragoviqi, vjen në Shëngjin me vapor, del në breg e pyet: "Ç'kena ka Shkodra?". Ata i tregojnë se Hysen begu i Fushës dhe Hysen Beg Shazi janë bërë major xhandarmërie. Ky zotni, pa ardhur në Shkodër, me po atë vapor kthehet për Stamboll për të kërkuar edhe ai një strajcë për të ngrënë, mbasi ishte shtëpi më e madhe. Edhe këtë sulltani e gradoi kolonel.

Në Stamboll, Preng Pasha, Gani bej Toptani dhe dhe Esat Toptani, jetonin në lagjen "Bejoll" të Stambollit. Mirëpo qisnin pushkë orë pa orë, deheshin e bënë zhurmë duke e bezdisur Sulltan Hamidin, poshtë në "Dollma Bahçe". Atëherë Sulltan Hamidi, Preng Pashën e dërgoi në internim në Anadoll, Esat Pashë e dërgoi kolonel xhandarmërie në Janinë, ndërsa Gani bej Toptanin, që kishte rënë në dashuri me të bijën e Vezirit të Madh, e vrau me vëllanë e vajzës. Kështu që Sulltan Hamidi shpëtoi prej kësaj belaje që kish mbi kokë.

Në Gjakovë, vazhdoi të tregonte Nexhip Beu, kërcet pushka në mes të Riza beg Kryeziut dhe Bajram Currit dhe prishet posta Prizren-Shkup. Edhe këta si të parët, Sulltani i gradoi, Riza Begun e bëri major, Bajram Currin kapiten, Hysen Currin kryekapter. Nexhip Begu vazhdoi të tregonte kohën kur ishte deputet në parlamentin e Turqisë bashkë me Hasan Prishtinën, Ismail Bej Vlorën. Ne ngulnim këmbë për të drejtat e Shqipërisë, autonominë, kulturën, gjuhën e qytetërimin, mirëpo xhontruqit bënë propaganda në popullin e Kosovës të cilin e ngritë në këmbë kundra nesh. Njerëzit vijnë në Kaçanik e i bëjnë telegraf Stambollit, duke i kërkuar që një person me emrin Nexhip, i cili bën propaganda atje, ne nuk e njohim aspak si deputetin tonë.

Një ditë duke ndenjur në kafe "Ballkan" në Beograd me Nexhip begun, i fola për trimërinë dhe vdekjen burrërore të Isa Boletinit, të cilin e prenë në besë malazezët.

Ai u shpreh: "Vdekja në këtë mënyrë e Isa Boletinit asht e mire mbasi mbetet si shëmbëlltyrë morale e heroizmit shqiptar. Por, në anën tjetër për Shqipërinë u hoq një shushunjë që i thithte gjakun kombit, e që nuk ishte në gjendje me kontribuar asgjë. Është mirë që në këtë mënyrë të largohet edhe Bajram Curri, se këta janë mësuar me kap e më ngrënë në tryezën e Sulltan Hamidit. Këta dy diplomatë të Kosovës, pa shkollë e kulturë që merren me politikën e çështjes shqiptare, i përngjasin një fare Shaban Aga, kafexhi në Vuçiternë. Kur vinin katundarët në qytet ktheheshin me pirë kafe, por ishin edhe të parruar, ndonëse Shaban Aga nuk ishte berber u thoshte: Hajde se po ju rruaj un, i vente në stol, i lagte me ujë e bashkë me me një brisk që mbante në xhep, nxirrte dhe kutin e duhanit që kur t'i priste t'i vente duhan. Kështu si Shaban Aga edhe këta dy diplomatët tone e kanë vënë Shqipërinë në stol e po e rruajnë duke pre dikush hundën e dikush veshin".

Duke e mbyllë, Nexhip Begu më tha: "Lum vllau, merrni vesh se ç'asht populli shqiptar e dini me u sjell me te". Këto ishin mendimet e

Nexhip bej Dragës. Duket për këtë arsye ai nuk dëgjoi për të ardhur në Shqipëri.

Në kohën që unë isha në Beograd, Maliq Gjyli më telegrafoi nga Selaniku, që të mos shkoja atje mbasi Esat Pasha Brenda 4-5 ditëve nisej për Paris dhe programin e qeverisë së tij po ma dërgonte me anë të gjeneralit Bardi De Fourtou (francez, komandant i forcave aleate).^{*} Kur erdhi në Shkodër, gjenerali ma pruri programin e Esatit të cilin të gjithë në komitet e studiuam dhe menduam ta përkthenim në shqip e ta botonim pjesë-pjesë në gazetën "Populli". Mirëpo, Sali Nivica nguli këmbë për jo duke thënë se memorandumimi i këtij autokrati nuk na duhej, dhe ne duhej ta luftonim.

Hyrja e trupave italiane në Shkodër

Gjatë largimit nga Shkodra, trupat austriake vunë mina në ndërtesën e prefekturës, urën e Baçallëkut dhe urën e Bunës. Të ndodhur para kësaj situatë, oficerët shqiptarë tashmë të liruar nga shërbimi austriak, u mbledhën dhe vendosën për t'i shpëtuar e ruajtur këto tri objekte.

Rexhep Shala preu fitilat e minave në prefekturë dhe e shpëtoi atë. Edhe ura e Bunës shpëtoi, mbasi trupat austriake nuk paten kohë t'i ndiznin fitilat.

Ndërkohë, regjimenti i kavalerisë italiane kishte ardhur deri në Lezhë. Një person i familjes, Hasan beg Bushati, më bie një letër me anë të cilës më njoftonte se një oficer Italian kërkonte të na takonte. Së bashku me të dhe axhën tim, Alush Gjylbegun, vendosëm për të shkuar në Bushat. Mbasi kaluam me sule nëpër Bunë, deri te Blini i Katilinës, rreth kodrave të Bërdicës, erdhëm në Bushat ku u takuam me oficerin zbulues italian në shtëpinë e Hasan beg Bushatit.

Mbasi biseduam me oficerin, dërguam një korrier kavalerie për në Lezhë duke i kërkuar italianëve që të na dërgonin një kompani mitrolozazh. Kjo arriti natën vonë. Oficerit të kompanisë së mitralozave, i kërkuam që ne shqiptarëve të na jepte katër mitraloza që të shkonim dy nga Bërdica e dy nga jugu i kodrave të Bërdicës, në breg të Drinit për të gjetur urën për të krijuar panik te ushtria Austriake që mos të kish kohë të prishte urën e Baçallëkut. Mirëpo italianët, si tuca që janë, nuk dëgjuan të na jepnin mitrolozat dhe plani ynë dështoi. Një pjesë e urës u hodh në erë. Austriakët u tërhoqën pa i hyrë ferrë në këmbë.

Të nesërmen vjen një tjetër person, e na tregon se në Shkodër kishte

hyrë Franca e Serbia. Po sa e mori vesh, komandanti italian dha alarmin, mori flamurin dhe së bashku me oficerët politikë u nisën për Shkodër. Bënë një urë provizore mbi lumin Drin dhe hynë në qytet.

Mbas darke, kur edhe ne të tre hymë në Shkodër, pamë shpalljet që ushtria italiane kish shpërndarë gjithandej. Në to shkruhej: “Mbas një lufte të rreptë, ushtria ngadhënjyese italiane hyri në Shkodër dhe ngriti flamurin në kështjellën historike të Rozafës”.

Vlen për tu shënuar se trupat franceze duke ardhur nga Selaniku nëpër grykën e Shalës, mbërritën në Shkodër para ushtrisë Italiane.

Formimi i qeverisë së Durrësit (dhjetor 1918)

Me formimin e Qeverisë së Durrësit, aktiviteti politik i grupeve të ndryshme u shtua edhe më shumë.

Komiteti ynë “Krahu Kombëtar”, mbajti qëndrim opozitar me Qeverinë e Durrësit. Edhe Lidhja Kombëtare e Nikoll Ivanajt mbajti të njëjtin qëndrim.

Në këtë kohë, Mehdi Frashëri me ndërmjetësinë e Konsullatës Italiane në Shkodër, më ftoi që të shkoja në Durrës për të formuar dhe organizuar xhandarmërinë, gjë të cilën unë e refuzova.

Konferenca e Paqes në Paris

Me hapjen e Konferencës së Paqes në Paris, grupet e ndryshme politike brenda dhe jashtë Shqipërisë, filluan secili propagandën e vet në shtyp e në çdo lloj forme që ishte e mundshme, për unifikimin e kombit shqiptar.

Ne të komitetit ishim të mendimit të dërgonim në konferencë, si përfaqësues Mit’hat Frashërin, mirëpo Qeveria e Durrësit e sidomos Luigj Gurakuqi, shfaqti mendimin që Mit’hati të mos dërgohej mbasi ishte shumë kundra Italisë. Për këtë arsye Mit’hati u pengua të shkonte në Paris dhe ne si komitet, për oportunitizëm politik ndaj Italisë, me anë të gjeneralit Filips (Philips, anglez, komandanti i trupave ndërkombëtare në Shkodër 1913-1914)* mundëm t’i nxirrnim pasaportën dhe të dërgonim në Paris, si përfaqësues të Qeverisë së Durrësit, Monsinjor Luigj Bumçin, Atë Gjergj Fishtën e Luigj Gurakuqin. Këta kanë shkuar në Paris rreth muajit maj 1919.

Nikoll Ivanaj shkoi si individ, e atje bashkëpunoi me grupin e

“Krahut Kombëtar” i përkrahur ekonomikisht nga Fuat Dibra. Ne të komitetit korrespondencën me shokët që kishin shkuar në Konferencën e Paqes në Paris e bënë nëpërmjet gjeneralit Filips, për me qenë të kontrolluar nga italianët e serbët.

Në këtë drejtim gjenerali Filips na ndihmoi shumë. Dhe, pikërisht për këtë përkrahje Fuat Dibra i bëri një dhuratë prej 10.000 korona sermi në Paris. Të njëjtë shumë, 10.000 korona sermi, ja dhuroi edhe komitetit tone me anë të Hasan Bekteshit.

Siç kemi përmendur më sipër edhe Esad Pashë toptani kishte shkuar në Konferencën e Paqes në Paris ku kishte paraqitur memorandumin e tij, duke kërkuar kufijtë e vitit 1913, dhe kushtin për t’u njohur prej konferencës si princi i Shqipërisë. Këtë pretendim e kishte si bashkëluftëtar me aleatët kundra Antantës, meqenëse aleatët fituan luftën.

Vrasja e Abdyl Ypit

Në kohën që Esati ishte në Konferencën e Paqes në Paris, Abdyl Ypi u përpoq të bënte mbledhjen e Shijakut në favor të Esat Pashës. Kjo u pengua nga ana e Komitetit tonë, “Krahu kombëtar”, dhe që mbledhja të dështonte. Mbas këtij dështimi, Abdyl Ypi u shtrëngua të bashkohej me vijën e Komitetit “Krahu Kombëtar”.

Nga ana tjetër, edhe Mustafa Kruja, që ishte ministër i Postë-Telegrafëve i kabinetit të Durrësit, i uli armët dhe u shtrëngua të merej vesh me Komitetin me kusht që ky i fundit të mos bashkëpunonte me Esat pashë Toptanin.

Me rastin e festës kombëtare, 28 Nëntorit, në Durrës, Abdyl Ypi mbajti fjalën e rastit. Si orator i madh që ishte, në vijën e një nacionalizmi të vërtetë, fjala e tij u prit me entuziazëm të madh nga populli i pranishëm. Duke parë këtë gjest popullor, Mustafa Kruja u shtrëngua të dilte t’i shtrëngonte dorën dhe ta falenderonte. Mirëpo Abdyl nuk ia dha dorën, kështu që Mustafa mbeti shumë i fyer para opinionit publik. Për këtë arsye të nesërmen në mbrëmje ai i vuri pritë Abdylit dhe e vrau. Mustafa u mundua të shfajësojë veten duke thënë se Abdylin e vranë si “esatist”. Mirëpo kjo vrasje bëri përshtypje fort të keqe në popull, dhe Kongresi që nisi për t’u bërë në Krujë, dështoi, dhe u shtrëngua ta bëjmë në Lushnjë.

Përgatitjet për Kongresin e Lushnjës

Kryesia e Komitetit tonë, veprimet e të cilit i drejtonte Hoxhë Kadria, mbante korrespondencë me Aqif pashë Elbasanin, Ahmet Zogun, Abdi bej Toptanin, etj, për përgatitjen e Kongresit të Lushnjës. Korrieri isha unë. Sipas udhëzimeve të komitetit lëviza në Shkodër, Durrës, Tiranë. Gjatë kësaj kohe, kur kryeja punën e korrierit të komitetit në Durrës, u ftova një ditë prej oficerit politik italian Rodi. Gjatë bisedës ai më ofroi 5.000 lira në muaj ndihmë për gazetën “ Populli” me kusht që mos të shkruanim kundër personazheve italiane, të cilët merreshin me veprimet administrative e politike në Shqipëri. Ky propozim u diskutua ne komitet dhe u refuzua.

Nga ana tjetër në Tiranë , Meloni , konsulli Italian në Vlorë, me anë të Shyqyri Borshit, më ftoi një ditë për drekë, për të biseduar rreth çështjes shqiptare dhe Kongresit te Lushnjës që ishte në organizim dhe sipër.

Gjatë bisedës ai më shfaqti dyshimin se mos mbrapa veprimeve që bëheshin në favor të Kongresit të Lushnjës, kishte dorë sllave. Une e sigurova se nuk kish të bënte politika sllave. Ky veprim ishte thjesht kombëtar, i përkrahur nga Anglia dhe Amerika, dhe i kërkova që ai duhej të përpiqe të bindte shtetin e tij për një politikë në favor të Kongresit të Lushnjës dhe respektimit të kufijve te 1913-ës.

Mbasi u bind ai i shkroi shtetit të tij. Delegatët e ndryshëm nga Shqipëria u mbledhën në Lushnjë më 21 - 31 janar 1920 dhe morën vendimet historike që dihet. Me krijimin e qeverisë që doli nga Kongresi, u ngarkova për t'i komunikuar aktin e dorëzimit qeverisë së Durrësit.

Fejzi Alizotit anëtar i Qeverisë së Durrësit iu bë propozimi që të bëhej inspektor dhe organizator i përgjithshëm i financave të Shqipërisë, por ai nuk pranoi, mbasi mbante ende shpresë tek gjeneral [Giacinto] Ferrero* (komandant i forcave italiane në Ballkan) që gjendej në Vlorë.

Qeveria e Lushnjës më në fund e arrestoi.

Vrasja e Sali Nivicës

Sali Nivica ishte një atdhetar me parime të larta kombëtare dhe shoqërore. Ky bënte pjesë në degën e Krahut Kombëtar në Shkodër, ku unë isha kryetar. Nëpërmjet gazetës “ Populli”, ai bënte propogandën e partisë e të kombit shqiptar. Me hyrjen e Malit të Zi në Shkodër, general Vashoviqi me agjentët e tij në Shkodër kërkoi ta kapte Sali Nivicën , por

nuk mundi ta gjente . Për këtë arsye, natën kam shkuar dhe e kam marrë prej shtëpisë ku banonte, te Mark Benussi, dhe e mora në shtëpinë time, prej nga e përcolla për në Durrës. Më vonë, mbasi Saliu u rikthye përsëri në Shkodër, rifilloi aktivitetin e tij me anë të gazetës.

Saliu, kërkoi të merrte me qira një shtëpi pranë Bankës Kombëtare në pronësi të Kolë Ashiku. Për këtë qëllim, Saliu i dha Kolës parapagim 6 napolona ari. Mirëpo, ai as shtëpinë nuk ja lëshoi dhe as paratë nuk ia ktheu. Për këtë arsye Saliu u shtrëngua të padisë te kapiteni i xhandarmërisë franceze Veiz. Ai i thirri të dy në zyrë për ballafaqim. Me këtë rast Saliu i ka thanë Kolës se ti nuk qënke bir shqipëtar, por bir anadollaku. Për këtë si duket Kola është fyer dhe doli e vrau në rrugën afër Legatës Italiane. Në varrimin e Salihit, më 11 Janar 1920, kam mbajtur fjalimin e rastit.

Bashkimi i Shkodrës me Qeverinë e Tiranës (maj 1920)

Me formimin e qeverisë qendrore në Tiranë, u morën masa të shpejta për bashkimin e Korçës e Shkodrës me të. Për këtë qëllim erdhëm në Lezhë bashkë me Hoxhë Kadrinë e Ahmet Zogun. Unë u dërgova si përfaqësues në qytet për t'u marrë vesh me administratën e Shkodrës, duke i premtuar dhe siguruar se qeveria qendrore do t'i lejonte të qëndronin në pozitat që kishin. Musa Juka si kryetar të bashkisë, Malo Beg Mylgashi si komandant te xhandarmërisë dhe Javer Lutfija si komisar të policisë.

Propozimin që i bëra këta e pranuan me gjithë gëzim dhe hynë në bashkëpunim me qeverinë qendrore të Tiranës. U lajmërua dhe Kisha Katolike. U morën masa sigurimi për përcjelljen e francezëve nga Shkodra për në Jugosllavi, dhe për pritjen e delegacionit të qeverisë qendrore të Tiranës.

U ktheva në Lezhë dhe lajmërova arritjen e marrëveshjes. Kështu, u prish plani që në patëm vendosur më parë, për të ndaluar njëherë në Bushat për të marrë masat e nevojshme për me hyrë në Shkodër. Si shenjë gëzimi dëgjoheshin tingëllimat e kambanave të kishave katolike.

Me hyrjen në Shkodër u mblodhëm në Komitet për të vendosur për ndryshimin e administrimit të qytetit. U vendos që përkohësisht të bëhej një administratë e përkohshme, e cila prej dy vjet do te vepronte ne bazë të Kaninit te Lekë Dukagjinit. U zgjodhën si prefektë Sulçe beg Bushati dhe Shuk Serreqi. U shtrua dhe çështja e administrimit të Pukës.

Une mora përsipër të merresha me të. Kështu u emërova nën-prefekt i Pukës.

Në Pukë

Puna e parë që bëra ishte pajtimi i gjaqeve. Mbas një pune shumë të lodhshme, ja arrita qëllimit duke pajtuar 75 gjaqe. Për ta pasur gjendjen nën kontroll, kisha kërkuar nga qeveria qendrore e Tiranës 125 xhandarë. Gjatë kësaj kohe ndodhi një vrasje, të cilën prap e pajtova. Mirëpo, duke parë se qeveria nuk po ma plotësonte kërkesën për xhandarët dhe kur ishte në rrezik të thyhej besa e lidhur, e pashë të arsyeshme të jepja dorëheqjen, dhe u ktheva në Shkodër.

Lufta e Koplikut korrik 1920

Kjo luftë u provokua nga ndërhyrja jugosllave, në bashkëpunim me banditët shqiptarë të paguar nga Jugosllavia, si Alush Lohja e Luk Luka me shokë.

Unë isha i dorëhequr, dhe ndodhesha në shtëpinë time. Më vijnë në shtëpi Qerim Begolli, Xhemal Beg Prishtina* me nja 12 kosovarë, e më kërkojnë që t'i prisja për mbrojtjen e atdheut. Si oficer, nuk kisha si të shkoja mbasi nuk kisha ndonjë detyrë zyrtare (isha idorëhequr). Mbasi ata ngulën këmbë, pranova të shkoja si vullnetar.

Mbasi shkuam në vend, komanda për drejtimin e veprimeve luftarake, kaloi në duart e mia.

Forcat e grumbulluara i ndava në tre grupe kryesore. Grupi i parë, krahu i djathtë, në rrzë të maleve, i drejtuar nga kapiten Taip Shkodra. Grupi i dytë, që mund ta quajmë dhe grupi i mesëm, me xhandarmërinë e Shkodrës i drejtuar prej Hasan Bushatit, u vendos në fushë, në xhadenë kryesore. Grupi i tretë, krahu i majtë, nën komandën time, që përbëhej me forca vullnetare kosovare, shkodranë e kastratas, u vendos në buzë të ujit. Rreth 350 vetë, shkodranë i lashë grup rezervë në qendër, nën komandën e Sulçe beg Bushatit. Në mes të forcave rezervë dhe ballit të frontit, vendosa një grup ndërlidhës, prej 10 xhandarësh nën komandën e Oso beg Koplikut. Përveç këtyre forcave, kishim të organizuara edhe dy çeta, njëra nën drejtimin e Deli Metës e Bajram Hysenit, që vepronte në krahun e djathtë, dhe e dyta që vepronte në krahun majtë nga buza e ujit, nën komandën e Zef Serreqit, me vullnetarë të katundit Kastrat.

Me këtë mënyrë organizimi filloi lufta në kodrat e Koplikut. Çetat e krahut të majtë e të djathtë i kryen plotësisht detyrat, dhe të gjitha forcat e frontit avancuan deri në buzën e ujit, para kodrinave të Kopli-

kut.

Ndërsa ishim në këtë situatë, pa ndonjë urdhër, grupi i mesëm, në qendër, si duket me iniciativën e Hasan Bushatit e Brahim Mandiqit, si pararojë e avancuar, mësyn nga çezma e Koplikut, ku mbetën rob (kjo punë mbeti mister).

Ndër kohë që lufta vazhdonte dhe përparonte, Hasan beg Bushati me forcat e veta lëshuan frontin dhe u kthyen në Shkodër, duke përhapur fjalë se Hamid Gjylbegaj ka hyrë thellë në front dhe ka mbetur rob, ndërsa Taipi është tërhequr nga rrënxa e maleve. Me këtë propagandë ata e paraqitën luftën të humbur.

Kur mora vesh ikjen e Hasan beg Bushatit nga Basi i Jakup Ferit, i dhashë këtij të fundit urdhër që t'i hapte vullnetarët nga 25 metra larg njëri-tjetrit, në mënyrë që të mbanin lidhje me krahun e djathtë, ku vepronte Taip Shkodra, duke i thënë se armiku ishte duke u tërhequr. Vetë, me një kalë të shpejtë shkova për të gjetur postën e ndërmjetme, ku ishte Oso beg Kopliku, por edhe ky kishte ikur bashkë me xhandarmët. Prej këndej kalova në qendrën ku ishte caktuar Sulçe beg Bushati me forcat e rezervës. Forcat ishin në vend, por komandantii tyre me mbështetësit e tij dhe Oso Koplkun, kishin shkuar e fshehur si mysafirë në shtëpitë e disa shkjeve në Vrakë.

Në këtë situatë me të shpejt u ktheva në ballë të luftës dhe i dërgova një letër drejtuesve, duke i njoftuar se armiku po tërhiqej, dhe ata të sulmonin nga çezma e Koplikut.

Me të gjitha intrigat e bëra, armiku u thye dhe lufta u fitua. Alush Lohjen dhe Luk Lukën me vullnetarët e tyre nuk mundëm t'i zinin rob për arsye të tradhëtisë së Hasan Bushatit dhe Brahim Mandiqit.

Nga pikëpamja ushtarake, sipas ligjit të një ushtrie të rregullt, Hasan Bushati, Oso Kopliku, Sulçe Bushati e Malo beg Mylgashi duhej të ekzekutoheshin për tradhti. Por mbasi shteti nuk kishte një organizim të rregullt, këtë veprimtë tyre e kaloi si pa ndonjë të keq, sikur nuk kishte ndodh asgjë, mbasi lufta u fitua.

Më vonë, me etapa të ndryshme, lufta vijoi në përrojin e Thatë, në malin e Shejt e në kodrat e Moksetit deri në kufi. Mbasi mbërritëm në kufi, unë i lëshova një raport qeverisë që gjendej në Shkodër, duke i shpjeguar se në pikëpamje taktike, teknike dhe ushtarake, nuk mund të qëndrohej më në pozicionin që ne ishim. Prandaj, brenda 24 orëve ata duhej të bënin përpjekje të bënin paqe me Jugosllavinë. Përndryshe, forcat armike na bombardonin dhe shkatërronin krejt frontin, mbasi ne

nuk kishim artileri që të mbroheshim. Pra, ose duhej të avanconim për të kaluar kufirin e të dilnim në fushë, ose të tërhiqeshim menjëherë për të ardhur në Përroin e Thatë.

Mbasi avancimi nuk u bë dhe armiku na sulmoi, u detyruam të ktheheshin prapë në Përroin e Thatë. Fronti, nën komandën time u mbajt dhe u forcua vazhdimisht, derisa bëmë paqen me Jugosllavinë.

Formimi i rregjimentit të parë të Shkodres

Më vonë u morën masat për themelimin e ushtrisë shqiptare. Në Shkodër u themelua rregjimenti i parë me komandant kolonel Ismail Haki Tatzati, komandant i batalionit të parë kapiten Meleq Frashëri, komandant i batalionit të dytë kapiten Lytfi Permeti dhe komandant i batalionit të tretë kapiten Hamid Gjylbegaj.

Këtë batalion ministri i luftës Selahedin Shkoza e cilësoi shembullor për gjithë Shqipërinë.

Me formimin e rregjimentit, lindi nevoja që ushtria të merrte në dorëzim kufirin, mbasi deri në atë kohë ai mbahej e ruhej nga forcat vullnetare që kishin marr pjesë në Luftën e Koplikut, dhe prej një pjese të xhandarmërisë së vendit. Me këtë rast Tatzati, Sulçebegu e Musa Juka më thirrën, mbasi kisha qenë edhe komandant i Luftës së Koplikut. Pasi u falenderuan vullnetarët, kufiri ju dorëzua ushtrisë së rregullt.

Mbas kësaj ndodhi ngjarja e Ismail Deli Lohjes të cilit iu vra vëllai dhe u plagos vetë në dy këmbët. Ky ishte i ngarkuar nga prefekti i Shkodrës, Sulçe beg Bushati, për të ndjekur e zbuluar veprimet tradhtare të Alush Lohjes dhe të Luk Lukës, në Podgoricë. Edhe pse ishte kushëriri i Alush Lohjes, ky kishte marrë pjesë në luftën e Koplikut me tre vëllezërit kundër Alushit, duke dhënë besën se nuk tradhëton. Sipas kanunit të Lekës, po të tradhtonte do të duhej të shuheshin si fis. Aksidenti ndodhi kur ky hynte e dilte në Jugosllavi. Një ditë kur Smaili ishte në Zogaj tek një mik i tij për rregullimin e një martese, aspirantët e Marashit*, rregjimentit që ishte në roje të kufirit, panë që Smajli hynte e dilte në Jugosllavi. Ata lajmëruan Tatzatin dhe i kërkuan Smajl Delisë të dorëzohej. Ky nuk pranoi dhe luftuan me njëri tjetrin. Ismail Delia u vra. Familja e tij u detyrua të merrte gjak. vrau komandant Marashin dhe u shpërngul në Jugosllavi.

Zgjedhjet e para (prill 1921)

Para zgjedhjeve sipas ligjit për vënjen e kandidaturës për deputet dhashë dorëheqjen si oficer. Mirëpo, Ismail Haki Tatzati me “Kliken”, Sulçebegu, Ahmet Zogu dhe kleri i madh u përpoqën që unë të mos dilja deputet. Në fakt u bë mirë, mbasi në të katër anët u bënë tradhti ligjore (manipulime).

Më vonë plasi ngjarja e Mirditës. Shteti u gjet ngushtë dhe nuk kishte forca për ta shtruar, prandaj Ministri i Luftës, Selahedin Shkoza*, kërkoi nga unë që të rikthehesha në shërbim mbasi kisha kredi në malet e Pukës. Unë ju përgjigja se isha gati për të kryer detyrën që më kerkonte atdheu por më parë duhej të pyetnin komandantin e divizionit, Ali pashë Kolonjën. Mbasi ata nuk më pranuan për të hyrë në shërbim nuk u aktivizova.

Selahudini më dha të drejtë. Edhe Bajram Curri më dërgoi fjalë nga ana e tij për të shkuar si delegacion për tu marrë vesh me parinë e Mirditës, por edhe këtë here nuk pranova.

Takimi me Avni Rustemin Vjeshtë 1921

Mbasi u kthye në Shqipëri, Avniu erdhi në Shkodër ku u prit me nderime nga shoqëritë e ndryshme. sidomos nga pjesa katolike. Me këtë rast, së bashku me Sezai Çomon erdhën për një vizitë në shtëpinë time. Sezaiu, në kohë të turkut kishte qenë shok shkolle me mua në Shkodër.

Në bisedë e sipër më propozuan që të dilnim së bashku në mallet e veriut për të organizuar rininë e turmat popullore për mbrojtjen e kufijve të Shqipërisë. Ju thashë se nuk isha në gjendje ekonomike, mbasi sipas zakonit të vendit kudo që të shkonim së bashku ndër male, malësorët do na prisnin, por unë duhej që t’i dorovisja mbasi njihesha në ato vende si Hamid Gjylbegaj, shtëpi e madhe dhe ish-nën prefekt. Për këtë arsye nuk mundja të dilja me ta.

Kur i thashë këtë shkak, ndërsa më ngacmoi duke thënë se isha plakur, Avniu tha se ky problem ishte i zgjidhur, mbasi kolonitë shqiptare i kishin dhuruar 10 mijë franga, e këto ai mund t’i vinte në dispozicion. Kur të hollat të na mbaronin ktheheshim, unë në Shkodër e Avniu në vendin e tij. Në bisedat që bëmë i thashë Avnisë se sipas parimit tonë, mbasi e kishte kryer detyrën e tij, duhej të largohej nga Shqipëria, mbasi ishte në gjak me Toptanët. I sugjerova të shkonte në Amerikë ku të

mbaronte universitetin e të bashkëpunonte me shoqërinë “Vatra” dhe në gazetë “Dielli” e të përkrahte çështjen shqiptare. Ai e mbështeti mendimin tim, mbasi kishte respekt ndaj meje si atdhetar.

Mbasi u përgatitëm, morëm rrugën për në Pukë, ku gjendej dhe Bajram Curri, që kishte ardhur me forcat e veta për të marrë pjesë në operacionin e Mirditës.

Natën e parë e kaluam në çelën e kishës afër Vaut të Dejës. Me ne ishte dhe Ragip Kajo Begolli dhe një xhandar që shteti ja kishte dhënë Avniut si roje personale. Në çelë me priftin, Avniu ishte i interesuar të dinte shkaqet e kryengritjes së Mirditës. Në bisedë e sipër prifti deklaroi se për të qetësuar Mirditën duhej të merreshin vesh me Monsinjor Gjergj Kolecin, i peshkvin e Zadrimës, mbasi dioqeza e Mirditës varen prej tij. Në këtë mënyrë u kuptua qartë se në këtë kryengritje kishte dorë kleri katolik.

Të nesërmen morëm rrugën për Pukë, pa mbërritur në vend, më vjen një telegram nga Ministria e Luftës ku më njoftonin se isha caktuar si oficer teknik pranë Komisionit të Lidhjes së Kombeve që kish ardhur për të parë kufijtë dhe për të caktuar edhe zonën neutrale.

I tregova Avniut telegramin. Ky u gëzua shumë që unë isha caktuar në këtë detyrë, mbasi kishte besim të plotë se unë e kryeja më së miri.

Emërimi si oficer teknik në Komisionin e Lidhjes së Kombeve

Gjatë kohës kur Mirdita ishte ngritur në këmbë dhe operacionet ishin në veprim, erdhën përfaqësues të Lidhjes së Kombeve për të vërejtur kufirin dhe caktuar vijën neutral të kufijve të Shqipërisë. Përfaqësues politik i shtetit tonë ishte Mehdi Frashëri, ndërsa oficer teknik isha unë. Mbas kryerjes së kësaj detyre u emërova inspektor dhe organizator i kufijve të vendit. Kur erdhi harta topografike e vijës së kufirit të caktuar nga Konferenca e Ambasadorëve u urdhërova nga shteti për të marrë në dorëzim kufirin. Isha unë që për të parën herë ngrita flamurin e Shqipërisë në Vermosh dhe mora iniciativën, bashkë me arkipeshkvin e Shkodrës, Dom Lazër Mjeda, për themelimin definitiv të një kisha katolike në Vermosh.

Ndërkohë, jugosllavët hynë zonën neutrale duke bërë kontrabandë dhe marrë drutë e pyllit të Lulash Pepaj Kastratit. Në bazë të vendimeve të Konferencës së Ambasadorëve, asnjë shtet fqinj nuk kishte të drejtë të hynte në zonën neutrale, as për të blerë, as për të shitur dhe as për të

sunduar, deri sa të vinte vija e kufirit e caktuar në mënyrë definitive. Për këtë arsye nuk i lejoja jugosllavët të hynin për të marrë dru në këtë zonë. Konsulli jugosllav Vogotiq ndërhyri pranë prefektit të Shkodrës Reuf Fico për tu lejuar marrja e druve. Prefekti dhe Rexhep Shala më thirrën e më urdhëruan që të lejoja marrjen e druve në mënyrë që të mos krijoheshin ngjarje kufiri. Unë nuk pranova mbasi ata nuk kishin të drejtë të ndërhyjnë në këtë punë. Unë isha syri i shtetit, në përcaktimin e kufirit dhe ngjarje kufiri do të krijoheshin po t'i lejoja të merrnin drutë.

Me rastin e festës së 28 Nëntorit në Shkodër u bë parada e regjimentit e cila u organizua sipas rregullores gjermane. Në këtë paradë isha ftuar edhe unë si gjithë kryetarët e zyrave. Në këtë ditë të shënuar më ngarkuan për të mbajtur fjalimin e rastit, fjalim për të cilin jugosllavët protestuan te Zogu që në atë kohë ishte i lidhur me Pashiqin. Për oportunitizëm politik më pushuan nga puna dhe më emnuan komandant batalioni në Elbasan. Porsa mora urdhrin e transferimit, dorëzova zyrën dhe u nisa për në krye të detyrës së re. Rastësisht në Tiranë takova Ismail Haki Tatzatin dhe Xhafer Ypin që ishte ministër i Drejtësisë. Tatzati më tha se e kisha tepruar me Jugosllavinë duke sharë me fjalë të papërshtatshme, në fjalimin që kisha mbajtur me rastin e 28 Nëntorit. Unë i thashë se kisha bërë detyrën. Isha oficer i edukuar me ligje morale, dhe edukatë ushtarake që më ngarkonin dhe detyronin t'ja tregojnë dhe mësojnë ushtarëve të mi armikun tradicional të kombit tonë. Në fjalën që mbajta tekstualisht kam thënë: “Unë që sot kam nderin, për të parën herë, të mbaj fjalën në ditën e flamurit, para regjimentit shqiptar, në ish-garzionin e Turqisë ku kanë kaluar kushedi sesa ushtri të huaja, nën hijen e flamurit tonë kombëtar, që i nderuari Ismail bej Qemali ngriti në Vlorë, ndoshta kam për të pasur fatin e bardhë për ta mbajtur fjalën edhe ndonjë herë tjetër në këtë kazermë, kur Kosova, që sot po shuhet nën dhunën e racës slave, të jetë bashkë me ne, nën hijen e këtij flamuri të shenjtë”. Kjo është ajo që unë kam thënë e jo ajo çka thoni ju i thashë Tatzanit dhe Ypit. “Unë nuk ka ditur se ju jeni të lidhur aq fort me jugosllavët, sa për tu shqetësuar, se çka flet oficeri shqiptar përpara ushtarëve të tij. Unë nuk jam prej atyre oficerëve që dëmtojnë vijën politike të Shtetit Shqiptar. Nëse e kam dëmtuar më jepni pasaportën e të shkoj në Amerikën e Jugut”.

Shërbimi në Elbasan si komandant batalioni

Me të mbërritur në Elbasan mora në dorëzim komandën e batalionit. Ky jetonte në shtëpi private me qera dhe në një kazermë gjysëm të rrënuar. Disiplina dhe sjellja e oficerëve ishte plotësisht e shkatërruar. Para kësaj situatë më lindën dy detyra. E para t'i siguroja strehimin batalionit dhe e dyta të vija në vend disiplinën dhe dinjitetin e humbur nga sjellja e keqe e oficerëve. Me ndihmën e popullit, ushtarëve dhe oficerëve, kazermën e rindërtova pa i marrë asnjë lek shtetit, punë për të cilën shteti më ka falenderuar në "Fletoren Zyrtare". Të gjitha borxhet që kishte pasur batalioni më parë i pagova dhe në këtë mënyrë e vura batalionin në disiplinë dhe dinjitet ushtarak. Kur erdhi në Elbasan Mehdi Frashëri, si ministër i Jashtëm, prefekti i Elbasanit e solli në kazermë duke i treguar të gjitha përpjekjet e mija, për të cilat ai më falenderoi. Në kohën që isha komandant batalioni në Elbasan, shteti jugosllav kërkoi nga shteti shqiptar të zhdukte zonën neutral dhe të merrte në dorëzim kufirin, në bazë të vijës të kufirit të ratifikuar, dhe bashkë me komisionin tonë, vendosjen e piramidave të kufirit. Për këtë punë më vjen një telegram me shifër në mes të natës, ku më kërkohet që të nesërmen të paraqitesha në Lin të Pogradecit për me marrë në dorëzim kufirin. Mbërritja në Lin sipas urdhrorit të dhënë nga Ministria e Luftës ishte e pamundur, megjithatë unë u nisa për në vendin e caktuar. Kur mbërrita në Librazhd, rashë në kontakt me Pogradecin dhe ata më lajmëruan se konsulli jugosllav që po shkonte për Korçë e kishte njoftuar Pogradecin se komisioni i tyre do të vinte mbas tri ditësh. Në Pogradec prita delegacionin e tyre, dhe të dy palët u bashkuan në Lin.

Veprimi i parë që bëmë, ishte kontrolli i hartave topografike nëse ato përkonin me njëra tjetrën. Vijat e kufirit ishin në rregull, si e tyrja dhe e jona. Por harta e tyre kishte një mungesë, nuk i kishte të dhënat topografike të terrenit e me të nuk mund të zbatohet kufiri. Atëherë ata u detyruan të punonin në hartën e dhënë nga shteti ynë. Pjesën e kufirit tonë deri tek kodra 114, pranë katundit të Rrajcës, ja dorëzova prefekturës së Korçës dhe nënprefekturës së Pogradecit. Pjesën prej Rrajcës deri në Zerqan e mori në mbrojtje batalioni i Elbasanit. Për dy javë qëndrova në Jugosllavi si atashe i shtetit shqiptar. Si kreuva këtë detyrë u ktheva prapë në detyrën time në Elbasan.

Pak javë mbas këtij veprimi, një toger xhandarmërie i Pogradecit bëri një padi në komandën e përgjithshme të xhandarmërisë, ku ishte

komandant Shefqet Korça, duke denoncuar se bëhej kontrabandë në Lin dhe gjatë bregut të liqenit të Pogradecit, dhe duke akuzuar se kjo bëhej në dijëni të komandës së batalionit të Elbasanit. Këtë aktakuzë komanda e xhandarmërisë ja përcolli Ministrisë së Punëve të Brendshme, Ahmet Zogut, që të merrte masat e nevojshme kundra komandantit të batalionit të Elbasanit, Hamid Gjybegaj. Ministria këtë aktakuzë për dëmin ia përcjell Ministrisë së Luftës, Ismail Haki Tatzati dhe kjo e fundit ma dërgon mua duke më tërhequr vërejtjen dhe duke më kërkuar sqarime për këtë komandë.

Porsa mora shkresën, në çast ju përgjigja Ministrisë së Luftës: “Më vjen turp të regjistroj në arkivin e batalionit një aktakuzë të tillë, mbasi është turp për shtetin shqiptar që ju atje lart nuk dini rajonet e xhandarmërisë, as rrethet e qarqet e nënprefekturave e prefekturave e pranoi një marri të një oficeri gomar të Xhandarmërisë së Pogradecit, të cilit i kalon kontrabanda nëpër hundë e akuzon batalionin e Elbasanit, të cilit ky rajon nuk i takon aspak”

Mbas kësaj ngjarje erdhën tek unë të gjitha autoritetet e vendit si prefekti, komanda e xhandarmërisë, për të më pyetur se ku i kishin kufijtë e rajoneve. Unë i drejtova tek superiorët e tyre që duhej t'i sqaronin për problemin.

Martesa

Në Elbasan u martova me Zonjën Neire e bija e Mehmet bej Xheladin bej Abdulla Pashës, Taushanllinj. Mirëpo kësaj martese partitë e ndryshme i dhanë një kuptim politik, duke e paraqitur si një lidhje me bejlerët e Shqipërisë së mesme. Filloi smira, antagonizmi dhe lufta ndaj meje. Me këtë rast Ministria e Luftës më dënoi me 30 ditë arrest, me pretekstin se nuk kisha marrë lejen ligjore si oficer për të bërë martesën.

Zgjedhjet e dyta (dhjetor 1923)

Para se të fillonin zgjedhjet, Zogu i shkruanin një letër Shefqet Verlacit në të cilën i kërkonte të më nxirrte deputet të një grupi të tij. Për këtë Verlaci më dërgoi Hasan beg Biçakçiun, të më pyeste nëse dëshiroja. Duke e ditur se nuk mund të dilja deputet, i thashë se nuk mund të kandidoja në një vend të huaj, në mes dy grupeve, Aqif Pashës dhe Verlacit. Mbasi guri peshonte rëndë në vendin e vet, dhe unë do ta vija

kandidaturën në Shkodër. Po të vija kandidaturën në Elbasan e mos fitoja, kleri katolik do të thoshte se po të kisha kandiduar në Shkodër, ai do më kishte nxjerrë deputet. Mirëpo kur unë nuk dëgjova të dilja deputet në Elbasan, si deputet i Vërlacit, Zogu mendoi se isha lidhur me klerin katolik. Por gjykoi gabim, mbasi fakti doli ndryshe. Me rastin e zgjedhjeve, në Elbasan doli dhe grupi i tretë që mori emrin “As i beut, as i pashës”, me Ahmed Daklin dhe Lef Nosin.

Shpërtheu një grindje e madhe në mes të partive, prandaj dhe shteti u shtërngua të bënte shtetrrëhim. Pushuan nga puna prefektin Izet Dibra (Shatku) dhe për të mbajtur rendin dhe neutralitetin, emëruan në vend të tij Shefqet Frashërin. Rendi kaloi në duart e ushtrisë, dhe u sigurua që votimet të bëheshin të lira.

Shefqet Vërlaci fitoi një shumicë të madhe votash.

Ndërhyrja ime në krijimin e koalicionit

Duke parë krizën e madhe të krijuar mes partive në të gjithë Shqipërinë, i propozova Shefqet Vërlacit që të ndërhyrja pranë grupit të Shkodrës, tek i cili kisha influencë, për të lidhur besën për bashkëpunim mes tyre. Për të formuar një kabinet koalicioni edhe me përbërjen e Kishës Katolike.

Për këtë qëllim shkova në Shkodër dhe bisedova me Monsinjor Lazër Mjedën, i cili më shkroi disa kushte:

“Ne Katolikët, deri në kohën që Shqipëria doli në vete, ishim raja. Tani na kena të drejta të barabarta me muslimanët. Por, me kenë se elementi mysliman shqiptar përmban shumicën, sundimi i takonte atyne. Na do ta pranojmë si ata ta dëshirojë formën e shtetit. Në daç monarki, në daç republikë, por në formën europiane. Jo me than një send e me ba një tjetër. Myslimanët duhet të bajnë konkordatën me Papën siç e kanë të gjitha shtetet e tjera të botës, por me kusht qi mos të hijn kapitulacioni fetar i Romës siç ka kenë në kohën e turkut. Çdo kryenëpunës qi të emnohet në Shqipni duhet t'i çmohet autobiografia e tij qysh në kohën e turkut e deri në ditët e emnimit dhe ky emnim të bahet me vendim të këshillit ministrues e jo simbas dëshirës të secilit ministër për vedi. Edhe shpenzimet e mshefta duhet të përdoren me anë të Këshillit Ministrues e jo vetëm me anë të individit të vetëm, ministrit. Ministria e Drejtësisë të jetë e pamvarun nga shteti. Të mos na lehet ne për me zgjidh problemin e fesë në mes të katolikëve dhe ortodoksëve se jemi të ndamë tash

1650 vjet e nuk mund t'i zgjidhim na. As të mos të na imponohet me ndjek një politikë sllave, se kombi shqiptar asht tash 400 vjet [në luftë!] me ta. Liria e mësimit fetar vetëm në shkollat fillore, se pa fe krejt bahet bolshevizëm, se një mollë e kalbët kalb tanë koshin. Kjo formë shteti asht forma e qytetnueme e kulturës demokristiane. Kush do ta vejë në praktikë këtë vijë nuk dihet’.

Këto pika unë ja parashtrova Vërlacit. Ai i pranoi, por, kur erdhi për t'i zbatuar ndeshi në kontradikta të mëdha.

Mbasi Shkodra, si prefektura më e madhe, kërkonte dy ministra, të financave dhe të ushtrisë, mirëpo këtë kusht Ahmet Zogu nuk e pranonte dhe qështja mbeti pezull. Meqenëse Shefqet Vërlaci nuk qe i zoti të realizonte marrëveshjen e lidhure me Shkodrën mbasi nuk e linte Zogu, unë, më në fund e njoftova Shkodrën.

Pragu i kryengritjes së qershorit 1924

Mbas plagosjes së Zogut më 23 shkurt 1924 dhe vrasjes së Avni Rustemit (20 prill 1924) ngjarjet precipituan. Kur Vërlaci, Zogu e Mufit Libohova e panë se gjendja po shkonte drejt lëvizjes, më dërguan në Shkodër për t'i propozuar edhe njëherë luigj Gurakuqit me shokë për të formuar kabinetin, si ta donin ata. Por, Shkodra nuk pranoi, duke thënë se tashmë ishte lidhur me Vlorën. Unë u ktheva në Tiranë, njoftova Vërlacin se lëvizjen tashmë nuk e ndalte gjë dhe se unë po shkoja në Elbasan për të shpëtuar veten. Mirëpo, me këtë rast Bajram Fevziu intrigoj, duke i thënë Zogut se Hamidi u nis në Elbasan për të marrë batalionin e për t'ju zënë rrugën e homeshit, për të penguar largimin tënd për jugosllavi.

Zogu duke i besuar fjalëve të Bajram Fevziut, më vuri pritën në Qafë Krrabë të cilës me shumë vështirësi e zotësi, munda t'i shpëtoj gjallë.

Mbas kthimit të Ahmet Zogut nga Jugosllavia, ky mblodhi parinë e maleve të veriut për të lidhur besë e për të bashkëpunuar me ta. Në mes tyre ishte prej parisë te Pukës edhe Dash Ago Dizdari, njëkohësisht mik i ngushtë i imi. Para se të shkonte në Tiranë ai erdhi e u takua me mua. Me këtë rast i thashë ta pyeste Zogun prej meje pse ma vure priten në Krrabë. Zogu ishte impresionuar fort prej kësaj pyetje dhe kish thënë se këtë gjë e kish intriguar Bajram Fevziu dhe ai do ta qiste në shesh më vonë.

Kur u takuam më vonë, Dash Aga më tha se po ta kishte ditur Zogu do të prekej aq fort, kurrë nuk do t'ia kish bërë atë pyetje.

Qershori 1924

Para se të bëhej kryengritja e qershorit, komandantët e batalionëve të gjithë Shqipërisë u mblodhën në Tiranë, pranë komandës së përgjithshme. Bajram Fevziu deshi të siguronte nga oficerët bashkëpunim me Ministrinë e luftës, gjë për të cilën i morën dhe firmat. Qëllimi i Bajramit ishte të përkrahte Zogun. Por, mbasi u diktua kjo punë, oficerët, në mes të cilëve isha dhe unë, vepruan secili sipas dëshirës, duke e diskutuar çështjen e Lëvizjes në formë private.

Në këtë mbledhje, unë në veçanti e pyeta se cili ishte ai që e kryesonte këtë lëvizje. Më thanë Fan Noli. Atëherë unë kundërshtova duke bërë vërejtjen se Noli ishte moskovit e levizja që donin të bënin kishte për të dështuar pasi shtetet e Perëndimit dhe të Ballkanit, nuk do të lejonin një shtet bolshevik në Ballkan. Për këtë arsye, i thashë shokëve se nuk mund të merrja pjesë në lëvizje, por, megjithatë kundër tyre nuk kisha për të luftuar. Ju thashë se detyra e ushtrisë ishte të mbante shtetin në këmbë, ndërsa ngjarjet që ndodhën (vrasja e Avni Rustemit) të ndiqej me rrugë ligjore nëpërmjet Ministrisë së Drejtësisë. Sipas meje të mos bëhej një lëvizje spontane e cila i bënte dëm kombit e atdheut. I thashë se fjalët e mia kishin për t'ia dalë. Të gjithë oficerët, me përjashtim timin, u kthyen në batalionet e tyre dhe morën pjesë në lëvizje.

Kështu, e vërteta është se Lëvizja e qershorit u bë drejtpërsëdrejti nga dhjetë batalione shqiptare. As Fan Noli e as Luigj Gurakuqi me partinë e tyre, nuk ishin të zot të dilnin në Pazar, e jo të bënin Kryengritjen e qershorit.

Ardhja në fuqi e Nolit dhe opozitës së veriut

Mbas fitores së kryengritjes erdhi në fuqi qeveria e Fan Nolit. I bëra një lutje Ministrisë së Luftës dhe i kërkova të dilja në pension. Kjo nuk u pranua.

Në këtë kohë më dërguan në Elbasan kapiten Qamil Bakiu për t'ia dorëzuar komandën e batalionit. Mbasi i dorëzova llogarinë dhe komandën, me kasën private paguva të gjitha borxhet që kishte batalioni, mora dokumentet për dorëzimin në rregull të detyrës dhe mbeta në dis-

pozicion të shtetit deri me ardhjen e Zogut në fuqi.

Ardhja ne fuqi e Zogut në 1925

Me kthimin e Zogut në fuqi, për mosbesim politik, ai nxori në pension 13 oficerë nga të vjetrit, një prej tyre qeshë edhe unë që kisha dhënë dorëheqjen qysh në fillim të lëvizjes së qershorit. Ditën që hyri Zogu në Tiranë, duke shkuar në shtëpi i përcjellë prej Luigj Gurakuqit, hoqa spaletat ushtarake dhe i hodha, duke thënë që mbas kësaj dite, nuk do ti shërbej më kurrë shtetit shqiptar si oficer. Kështu i dhashë fund karrierës ushtarake.

Mbas 2 -3 ditësh në shtëpinë time erdhi Sali Vuçiterna së bashku me Shefqet Mukën për të më propozuar detyrën e kryetarit në Këshillin e Komitetit Mysliman, për të punuar edhe në revistën “Zani i Naltë i Dritës”. Qëllimi i këtij propozimi ishte që unë të isha në Tiranë dhe të bëja një farë kompromisi me Ahmet Zogun. Ju thashë që vija në Tiranë me kusht që Zogu të mos perzihej as në organizimin e shfrytëzimin e pasurive të vakëfit në Shqipëri, as në emërimin e këshillit “Zanit të Naltë të Dritës”. Meqenëse këtë kusht Sali Vuçiterna nuk e pranoi, atëherë as unë nuk e pranova propozimin e tij, vetëm sa për të marrë atje një rrogë. Mbas tyre u paraqit atje edhe Muharrem Bajraktari i cili më propozoi që të shkonim së bashku për të bashkëpunuar me Zogun. Ju përgjigja se kasha hequr dorë, njëherë e përgjithmonë nga puna zyrtare, e nuk do të merrja më pjesë kurrë në punë shtetërore.

Si u kthye Ahmet Zogu në Shqipëri?

Në vitin 1919 Ahmet Zogu u bë anëtar i “Krahut Kombëtar” dhe së bashku me Hoxha Kadrinë u vunë në vijë me lozhën e Inteligjent Servisit të Anglisë që kish pas themeluar në Shkodër gjenerali Filips. Në atë kohë, në parlamentin shqiptar u diskutua çështja e vajgurit. U bënë dy propozime, njëri prej anglezëve e tjetri prej amerikanëve. Propozimi amerikan që më i favorshëm, për arsye se ato paguanin 12.8 %, duke filluar menjëherë shfrytëzimin, duke bërë dhe një fabrikë filtracioni, si dhe duke punësuar 100 mijë shqiptarë. Luigj Gurakuqi mendonte që me të ardhurat e vajgurit 50 milion franga ari dhe me një hua të brendshme 50 milionë franga ari, të themelonte Bankën Kombëtare të Shtetit Shqiptar. Me anë të saj të shfrytëzonte gjithë minierat e Shqipërisë, e më pas të

zhvillonte kulturën e kombit në çdo pikëpamje.

Kurse, oferta angleze jepte rreth 11.5 % dhe donte t`i izolonte pusët e vaxhurit dhe t`i mbante rezervë për t`i shfrytëzuar kur të kishte nevojë ajo vetë. Kjo mënyrë veprimi pengonte zhvillimin ekonomik të Shqipërisë. Megjithatë, për hir të karrigës së vet, Zogu mbrojti këtë tezë. Kështu që parlamenti u nda në dy grupe dhe shkoi në vëllavrasje dhe në lëvizjen e qershorit të 1924.

Zogu u përkrah prej anglezëve, të cilët i paguan 10 mijë napolonari, për të ardhur në fuqi. Pashiqi e ndihmoi me korparmatën e 6-të të Shkupit, i përkrahur dhe nga forca e ndryshme popullore shqiptare në anën jugosllave dhe me divizionin e vrangelistave, Ahmet Zogu u rikthye në Shqipëri ku në fillim shpalli Republikën Shqiptare dhe më vonë dha dorëheqjen dhe shpalli monarkinë.

Korrik 1973

ARIAN LEKA³

Disa koncepte të sekularizuara në krijimtarinë e Hamid Gjylbegajt

Edhe pse e spikatur e komplekse, jeta dhe krijimtaria e Hamid Gjylbegajt njihen jo aq sa ky personalitet meriton, pavarësisht faktit se, në vitet '30-'40 të shekullit të kaluar, poezia dhe propozimet e tij me natyrë letrare, atdhetare e teologjike tërhoqën vëmendjen e kritikës letrare dhe nxitën dialogimin mes besimeve fetare në Shqipëri.

Është për t'u shënuar se shkak për njohjen e kufizuar dhe ndërprerjen e komunikimit të "vjershtarit filozof" me lexuesin dhe mendimin kritik pas vitit 1945 u bënë qëndrimet e tij historike, përfshi këtu dhe këndvështrimet mospajtuese të Gjylbegajt ndaj regjimit, që po e fuste vendin në rrugën e monizmit politik e të ateizmit, duke asgjësuar çdo shfaqje të pluralizmit botëkuptimor dhe estetik.

Këto prirje Gjylbegaj i kishte paralajmëruar e qortuar që në vitin 1933, në poezinë "Vërejtje historike", kur ai u bashkohet zërave që e kundërshtuan përhapjen e ndikimit të ideve bolshehevike, duke shkruar se "e mandejna na leu edhe Bolshevizmi, fryti i të cillit, për Shqipëri, veç damit s'kje kurgjâ"⁴ si dhe përmes teksteve të tjera polemike në poezi e prozë, që i dhanë shkas regjimit të ndalonte qarkullimin e veprës së tij përmes Vendimit të Gjykatores Popullore të Tiranës, botuar në gazetën "Bashkimi" më 27 mars të vitit 1948, përmes së cilës këtij autori, sikurse edhe Gj. Fishtës, M. Frashërit, K. Floqit, T. Tocit, E. Koliqit, Gj. Shllakut, M. Kutelit, J. Rrotës, T. Zavalanit, K. Dakos etj., iu hoqën nga qarkullimi disa vepra, me cilësimin si "e dëmshme për shoqërinë".

Ndonëse jo e vëllimshme në numër të përgjithshëm faqesh, krijimtaria e Hamid Gjylbegajt, rrok fusha të ndryshme dhe, për shkak të pikëtakiemeve të shumta që krijon në kalim, kërkon kërkime, vëzhgime, këqyrje e trajtime ndërdisiplinare që, përveç dijeve letrare ndërthurin filozofinë me teologjinë apo historinë e besimeve me historinë e qytetërimeve, për

³ Arian Leka është studiues i letërsisë, pranë Akademisë së Studimeve Albanologjike (ASA), Tiranë, Departamenti i Studimeve Letrare (IGJL). Përveç artikujve të ndryshëm ai ka botuar gjithashtu edhe veprat studimore "Realizëm Socialist në Shqipëri" (Akademia e Shkencave të Shqipërisë, Tiranë 2020) e "Konsensus dhe Polemikë – për emrat dhe mitet e letërsisë shqiptare", (Akademia e Studimeve Albanologjike – Instituti i Gjuhësisë dhe Letërsisë, 2022.)

⁴ Hamid Gjylbegaj, Kopje origjinale, poezia "Vërejtje historike", Shtypshkronja "Ora e Shkodres", Shkodër 1933, fv. 11-12.

ta sjellë të plotë personalitetin e tij.

Sikur thjesht e vetëm nga këndvështrimi i zhanreve të niste studimi i veprës së tij, do të kishim rast të vërenim se vepra e tij ofron një platformë heterogjene e mjaft interesante për këqyrje të mëtejshme, pasi në brendi të saj gjenden poezi e vjershërime popullore, prozë filozofike, filozofi besimi, prozë dokumentare, letërkëmbim, folklor qytetar, tekste polemike, kushtime, tekste teologjike, epigramatikë autoriale e jo autoriale, riprodhime dokumentesh të kohës etj., që e bëjnë këtë autor tërheqës për studiuesit e prozodisë dhe formave letrare, sikurse edhe të teologjisë, doktrinave filozofike, historisë, sociologjisë, psikologjisë etj.

E gjerë, e larmishme, e thellë e, për këtë shkak, jo lehtësisht e rrokshme, në thelb, kjo krijimtari përbën një trashëgimi letrare që, si tipar bashkues përfaqëson një zë unik “që e thërret ndërgegjen e kombit m’u çue prej gjumit, n’ agim të një botëkuptimi⁵”, siç vëren At. Fulvio Cordignano dhe, prej këtej, nxjerr në dritë personalitetin e Gjylbegajt, që “na relevon të Vërtetën, që është njohtja e Virtutit dhe praktikimi i vetëmohimshëm i tij”, siç nënvizon L Lazar Gusho, me cilësinë e hartuesit të Anthologjisë shqipe e kësikohëshme, ku përfshihet edhe Gjylbegaj, në kohën kur vetë ky e kishte shpallur aksiomën e vet se përmbushja e tij do të vinte atëherë kur “Ndër trojet e Skenderbeut /... “Virtyti” t’ bahet “Besë”, siç shkruan ai te Monumenti i Atdheut.

Pa mëtuar rrokjen tërësore të elementeve dhe aspektet gjithëpërfshirës të veprës së Gjylbagajt, por gjetjen e një vendqëndrimi në Prag të hyrjes së mendimeve të tij, shprehur herë si koncepte e parime në kërkim të një teorie, mund të thuhet se cilësime të tilla si ato që ndeshim te F. Cordignano apo Ll. Gusho shërbejnë si ftesë për t’i shkuar më në brendësi peizazhit që gjendet nën kornizën e një krijimtarie letrare e që mbart përpjekjen për rindërtimin mendor e shpirtëror të kombit shqiptar, formuluar jo thjesht si vazhdim logjik e kronologjik të modelit transcendentil rilindës, por ndërtuar sipas kontekstit të ri historik në Shqipërinë – shtet tashmë.

Të dhëna nistore me interes lidhur me modelet letrare, etiko-mistike dhe panteiste në ligjërimin me natyrë filozofike e teologjike të Hamid Gjylbegajt, sikurse edhe mbi pritjen që iu bë veprës së tij në mesin e viteve 1930 mbërrijnë nga vetë botimet e Gjylbegajt si dhe shtypi i kohës kur ai jetoi. Kjo krijimtari bëhet veçanërisht tërheqëse kur emra përfaqësues të mendimit të kohës përfshihen në dialog me këtë autor dhe

5 At. Fulvio Cordignano, Nji tjetër filozofi a fé izlame? Çka don Hamid Gjylbegaj. Çka thotë një meshtar katolik. Shtypshkroja “Zoja e Paperlyeme”, Shkodër 1932, f. 7.

i kushtojnë vëmendje, komente, artikuj e madje edhe libra të veçantë ndaj tezave të tij, mes të cilëve *Àt Fulvio Cordignano* dhe *Àt Gjon Fausti* (*Giovanni Fausti*).

Përveç këtyre, një e dhënë e dorës së parë, me vlerë përkufizuese, mbërrin prej veprës “*Anthologji shqipe e kësikohëshme*”, vepër në daktiloshkrim, ende e pabotuar, që gjendet në një fond të Arkivit Qendror të Shtetit, e cila është nënshkruar me *Llazar Gusho* dhe mban vendin, datën e vitin e përfundimit “*Tiranë, 11 Qërshor 1937*.” Në këtë vepër, mes pak shenjash të tjera, gjendet edhe një shënim i lënë me shkrim dore në faqen 85 ku, mbi tekstin kushtuar *Mihal Sherkos*, shkruhet me bojë “*Dr Llazar Gusho*”.

Edhe pse në formë koncize, paraqitja e plotë e shënimit të autorit të *Anthologjisë* ndaj *Gjylbegajt*, merr rëndësi pasi, përveç informacionit me vlerë për historishkrimin letrar, ky tekst ofron çelësa interpretativë ndaj veprës së një autori që ndërhyr në fushën e besimeve fetare përmes letërsisë për të propozuar ide të dimensionit etik, instrumente këto që i shtohen gjerdanit të shpjegimeve të *Cordignano-s* e *Fausti-t*.

Në shënimin e tij *Llazar Gusho* arrin ta përcaktojë shkollën filozofiko-letrare në të cilën bën pjesë *Hamid Gjylbegaj*, ofron të dhëna dhe veçon krijimtarinë letrare përfaqësuese të këtij autori, duke lehtësuar kësisoj qasjen ndaj tij, sikurse shfaqet në tekstin vijues:

“Në botën e panteizmit bektashian shqiptar, që gjeti, mundësisht, një interpretim dogmatik dhe poetik në Jugë ne *Naim Frashëri* me “*Fletoren e bektashinjet*” (*Bukuresht, 1896*), thellohet në Shqipërinë e Veriut poeti *Hamid Gjylbegaj*, i lindur në *Shkodër* më 1888. *Gjylbegaj* intencionon të përforcojë, tyke e rithemeluar religjionin panteist me anën e dëshmimeve të shkencës dhe të arrësyes njerëzore, dhe të hirit të shpirtit të Shëntë, i cili na relevon të Vërtetën që është njohtja e virtutit dhe praktikimi i vetëmohimshëm i tij. Një seri publikacionesh me vjersha* përmban këtë ideologji të re, të vënë, si gjithë *Bektashizma* shqiptare, në shërbim të *Atdheut*. Poezia themelore është “*Kuptimi i jetës*”⁶.”

* *Fjala e Virtutit* (*Elbasan, 1929*), *Monumenti i atdheut* (*Elbasan, 1930*), *Fleta e jetës*, *Shkodër, 1932*.

* * *

6 Shih: *Shaban Sinani*, *Për letërsinë shqipe të shekullit të 20-të* (artikulli “*Dy anë të panjohura të Lasgush Poradecit*”), *Akademia e Studimeve Albanologjike* dhe “*Naimi*”, *Tiranë, 2010*.

Përveç çështjeve të filozofisë së fesë dhe praktikave të besimit, që Gjylbegaj trajton në tekstet e tij në poezi e prozë, propozimi i këtij autori zhvendoset edhe drejt zonave të tjera, duke i forcuar me ide themelet e trashëguara të utopisë idealiste mbi përfytyrimin e Atdheu dhe format e përfaqësimit të tij simbolike dhe institucionale. Në këtë kontekst, humanizmi universal i paraardhësve, lidhur me atdheun e imagjinuar, te Gjylbegaj priret drejt konceptimit që e fut atdheun brenda një shoqërie konkrete e të përcaktuar, si Shqipëria (njëherazi topos, entitet politik, social e kulturor), ku termi sekt fetar nuk nënkuptonte domosdoshmërisht edhe herezinë.

Propozimet e tij janë norma etike ndaj “monumentin e atdheut”⁷ shqiptar, si qasje e veçantë albanocentrike e Gjylbegajt. Kjo pasi, në rendin e të menduarit edhe ky autor i ruan atdheut vendin qendror. Atdheu i Gjylbegajt është nocioni rreth të cilit shqiptarët duhet të bashkohen jo thjesht për shkak të instinkteve artificiale, mitit historik apo estetikës së natyrorës, siç kishin sugjeruar në një fazë më të hershme paraardhësit, por të bashkoheshin si shoqëri, duke shfaqur vlera organizuese, qëllime si bashkësi shoqërore (“të bashkohena shoqnisht”). Kjo përsa i përket përballjes me veten në hyrje të shekullit të ri.

Veçse edhe të krahasuarit me Tjetrin te Gjylbegaj nuk mbetet në rrafshin simbolik, si te Manushaqja e Naimit (Pa shiko lulet’ e tjera / Q’u çel’ e u lulëzuan) apo Lulëkuqja e Asdrenit (Ajo sështë si të tjera / S’ka stoli!), pasi prej tij, kjo vështrohet si një fazë historike e nderuar, por edhe e tejkalar gjithashtu.

Përrjashtim bën ndonjë rast kur Gjylbegaj vihet në mbrojtje të stereotipive kundrejt etnisë së Tjetrit përballë Vetes, ku ai përfshihet jo thjesht si etnocentrist, por si mbrojtës i asaj të vërtete që buron nga dija, pavarësisht se për vetëmbrojtje etike shkruan edhe se “në kjoqshin Shqipëtarët magjypët e Ballkanit, sigurisht edhe Italianët do t’jenë gabilët e Europës⁸!....”

Edhe pse përfytyrimet e idealizuara ndeshen jo rrallë në tekstet e Gjylbegajt, të tilla si “Shqipnija — gjithësija”, brenda vëllimit Çikrrime filozofie, Atdheu te Gjylbegaj, nuk është perceptimi abstrakt, sikurse gjendet në përfytyrimet e mistifikuara të autorëve rilindës, por është “Shqipnia “sheshi i luftës s’ ré / Atje kû djelmnija / Përpiqet për Idë⁹ .

Ky Atdhe nuk personifikohet më në trajtat e atdheut-natyre, por e atd-

7 Hamid Gjylbegaj, Monumenti i atdheut, Shtypshkronja “Saide”, Elbasan, 1930., f. 14.

8 Shih: “Harpa e thyeme”, Tiranë 1943, f. 8.

9 Ibid, Hamid Gjylbegaj, Monumenti i atdheut.

heut-shoqëri dhe e atdheut-shtet, që duhet të priret nga “ndjenja e detyrës dhe korrektësisë¹⁰”, një entitet dhe realitet i ri ky, në të cilin shqiptarët, siç Gjylbegaj shprehet:

“për në daçim me jetue kund gjallë e me u-dallue sikurse kombet e tjera ndër shkallët e ndryshme të qytetnimit, mâ parë e mâ dalë duhet të bashkohena shoqënisht përanë Monumentit t’ Atdheut, sepse prej bashkimit të shoqñueshëm agon n’ajo forca e arsyeshme, e cila mpron të drejtën, siguron jetën, shvillon punën, përhap dijen e, në mos tjetër. Fjalën e Virtytit të Shpirtit të Shêjtë, qi formon idealin e ligjëve të njëj sundimi të lirëshëm, kû forcohen mâ s’ mirit tagret e marrëdhanjeve të nevojshme, qi rrjedhin prej natyrave të njeriut ose marë prej të njëj shumicës njerzore, e cila madje zotnon edhe një atdhë¹¹...”

Tek “Parathânja” e vëllimit Agimi i filozofis, Atdheu i Gjylbegajt rilind kur vihet në marrëdhënie me elemente të tilla si gjuha dhe etnia - “kombi mbarë” - sikurse edhe atëherë kur lidhet me mendimin e fjalën, duke prekur sërish zona mistike, kur shkruan se: “Se fjala e jeta lidhen kulár / Njêna me tjetren gjallnín kanë mvár¹²!”

Ndonëse i mistifikuar në pjesën e hershme të krijimtarisë, si “vëndi i të lëmit t’ êm” apo “vori i të parve t’ mi”, ku cilësitë e trimërisë e të burrërisë vazhdojnë të vlerësohen, në pjesën e dytë të saj Gjylbegaj paraqet një këndvështrim plotësues nga atdheu i autorëve paraardhës me qasjen e vet ndaj dy formave të përdorimit si nocion-konceptit “Atdhe / Mëmëdhe”, të cilin ai e shndërron në koncept-kategori.

Shqipëria e Gjylbegajt nuk është vetëm hapësira reale, me të cilin e lidhin paraardhësit dhe kujtimet, por mbi të gjitha është “sheshi i luftës s’ ré / atje kû djelmnija / përpiqet për Idé.” Sigurisht që bashkatdhetari për të mbetet “vëllai shqiptar”, por qëndrimi i poetit ndaj tij është qortues për vetëdijen e ulët ndaj lirisë:

Lakureksi nuk sheh ndritë;
Si shqiptari kur del m’ liri,
Aq mâ tepër rri habitë¹³

10 Hamid Gjylbegaj, Kuvendi i shqiptarit (Pflichtgefühl und Richtigkeit), Shtypshkronja “Gutenberg”, Tiranë 1934, f. 4.

11 Hamid Gjylbegaj, Monumenti i atdheut, vep. e cit, f. 13.

12 Hamid Gjylbegaj, Agimi i filozofis, Shtypshkronja “Gutenberg” Tiranë 1933, f. 3.

13 Hamid Gjylbegaj, Harpa e Thyeme, “Nevoja e Bashkimit”, vep. e cit., fv. 5-6.

apo mungesën e bashkëpunimit për veprim:

Njinë pret terrin me flatrue,
Se përndryshej s'sheh kurgjâ;
Si shqiptari për t'veprue,
As bashkimin s' njef mâ!¹⁴

Ndërkohë që vetë Gjylbegaj e ka zgjidhur çështjen e marrëdhënies së tij, duke ruajtur prej saj vetëm pjesën ideale të dashurisë pa shkëmbim:

Ideale: Por Shqipnís i kjoftshin falë !
Se n' pension qyshë se kam dalë,
Porsi deti kúr s' ka valë,
Valt' e jetës i báj palë!¹⁵.

Pavarësisht se qortues në aspektin e kritikës nga këndvështrimi i brendshëm, në prozën “Atdheu” Gjylbegaj ka tjetër qasje në përballjen “dheu amë – dhe i huaj”, duke artikuluar mendimin e veçantë se “asht një mrekulli e provuerne se këtyne përparimeve të plotësueme, qi shofim në botë, mâ tepër se çdo gjâ, atdheu i ka sherbye”.

Është me interes edhe vëzhgimi i pozicionit që zgjedh poeti mes përfytyrimeve të ndryshme, materiale e ideale, që kanë njerëzit ndaj opozicionit “atdhe / dhe u huaj”, kur shkruan se “po n' at mënyrë, sikurse mëndja dallon formën se trekëndshi nuk është një me katërkëndshin, një ashtu edhe ndërgjegjja beson të vërtetën se ndryshe është atdheu e ndryshe është dhe i huej!¹⁶”

Për Gjylbegajn atdheu nuk përbëhet nga “interreset materjale” dhe as mund të barazohet me “hartën ose kufijt e vëndit kû gjinden, thonë se pika kryesore qi e cakton atdhën, s' është gjâ tjetër, veçse gjaka i derdhun i disa mijë vetve të pafajshëm, ose një vizë e padukshme edhe e shkrueme prej do njerzve të mdhaj të Shtetit. Kështu, pa pasun të bájë aspak me natyrë, vetëm tuj kënun trillimi i njeriut, ç' farë pushtetit mundet me pasun për posë se me i kundrështue afrimit e shoqimit njerzuer!¹⁷”

Përkufizimi i atdheut nuk ngushtohet si marrëdhënie me natyrën, si të

14 Hamid Gjylbegaj, Harpa e Thyeme, “Nevoja e Bashkimit”, vep. e cit., fv. 5-6.

15 Hamid Gjylbegaj, Fletra e jetës - Pasqyra e së vërtetës, “FLETA E SHKRUEME E JETËS SË KALUEME”, Shtypshkronja “Ora e Shkodrës”, Shkodër, 1932, f.4.

16 Hamid Gjylbegaj, Monumenti i atdheut, proza “Atdheu”, Shtypshkronja “Saide”, Elbasan, 1930, ff. 2-5.

17 Ibid

tillë, por ngaqë njeriu e ndjen vetvetiu, edhe pa e kuptuar, se:

“sëndi, qi e përbân trupin e tij, âsht një copë e plotë e atdheut, kû tuj ardhë rreth e përçark, e shef të përfytyruem kujtimin e gjithë jetës së kalueme” dhe se me këtë atdhe e lidhin fakte kulturore “sepse populli ka një gjuhë” dhe se “âsht bâmuni një shoqni mëndimesh e një miqësi e përzëmërtë, një aq sa me anë të kësaj njeriut atdheu i duket botë, e qyteti kû rrin si shtëpia e vet. Njeriu atdhën e don, sepse nuk âsht ashtu i përbâmuni prej disa vizave të padukshme e të shkrueme prej doret të ndonji pushtuesit ose prej lapcet të ndonji shkrimtarit, por âsht një mëndim i shëjtë, qi agon prej bashkimit të ndiesive të shumta e të nalta, si kombi, lirija, fitimi, shoqnia, zotnimi, sundimi, nderimi ndaj të parëve, dash-tunija e fëmive, kujtimi i jetës së kalueme e të tjera... Prandej në çdo fé e në çdo komb, në çdo kulturë e në çdo ushtrim, dash-tunija e atdheut âsht ndër mâ të mdhat virtyte e ndër mâ të shëjttat detyrë¹⁸”

Përmes shqyrtimit të këtyre vatrave tekstore vërehet se këndvështrimi, sikurse edhe marrëdhënia e Gjylbegajt ndaj konceptit Atdhe sjell pasurim këndvështrimesh, duke e lehtësuar nocionin dhe duke i çliruar, me sa qe e mundur, idetë nga klisheja e dashurisë pa kushte, nga kuptimi abstrakt dhe i idealizuar, për t’iu adresuar vlerave më thelbësore se natyra dhe mitizimet ndaj gjuhës dhe etnisë, mes të cilave, vlerat e krijuara nga individët në liri dhe nga shoqëria e emancipuar dhe e ndriçuar nga arsimit dhe dija.

Atdheu i Gjylbegajt e ruan natyrën gjithëpërfshirëse të panteizmit, por topisi gjeografik i peizazhit shqiptar nuk mistifikohet dhe as paraqitet si shfaqje e dashurisë kozmike, siç sugjeron, jo në pak raste, tradita paraardhëse.

Dashuria ndaj Atdheut e adreson marrëdhënien drejt “mâ të mdhave virtyte” dhe “ndër mâ të shëjttat detyra”, duke bërë që aksioma eterike “dashuri- vëllazëri-bashkim-miqësi e mirësi” e rilindësve të transferohet jo ndaj Zotit-Univers, por rreth Atdheut real, Arsyes dhe racionalizimit teologjik.

Jo krejt i shkëputur prej ideologjisë dhe teologjisë paraardhëse, që hyjnizonte si gjeografinë ashtu edhe historinë e atdheut, Gjylbegaj ia njeh Atdheut përmasën e parajsës tokësore, duke e cilësuar si “djepin e drângojve, qëndrrën e argtimit të fëmijve, lāmën e ushqimit të të rive dhe

¹⁸ Ibid

skâjin e vetmís së pleqve”. Gjylbegaj vazhdon t’ia japë këtij Atdheu statusin e hynisë dhe marrëdhënien me Atdheun e përfshin në repertorin e adhurimit fetar. Ky Atdhe për të “është një mëndim i shëjtë”.

Me interes për t’u vërejtur është edhe arsytimi se pse njeriu krijon marrëdhënie me atdhenë. Gjylbegaj nuk e përfshin fenë ndër ndjesitë “e nalta”, të tilla si “kombi, lirija, shoqnia”, sikurse vërehet në poezitë “Fenat e ndryshme” apo “Kuptimi i jetës”, për të cilën Cordingnano thekson se artikulojnë mendime se “Trinija kristjane është Njësia izlame¹⁹”.

Por, veç termave të mësipërm, Gjylbegaj kujdeset që nocioni Atdhe (në çdo fé e në çdo komb, në çdo kulturë e në çdo ushtrim, dashtunija e atdheut është ndër mâ të mdhat virtyte e ndër mâ të shëjtat detyrë) të mos shndërrohet sërsih në një koncept ideal, por thelbi i tij konkret të përpunohet dhe të lidhet me termin ideal Drejtësi (drejtësi i thonë nj’ atyne lidhnive të nevojshme, qi, tuj përkue me të mirat pozitive, rrjedhin prej natyrave të njeriut) dhe Drejtësi e Përgjithshme (E drejta, virtyti, lirija / Ndonse janë vetëm tri fjalë / Pa këta kërkund njerzija /N’ shoqni t’ vet s’ mundet me dalë²⁰) .

Në këto krijime Gjylbegaj vihet në kërkim të njohjes së misterit të krijimit, të lidhjes e të besimit me Zotin dhe si autor ndjek rrjedhat e një feje “sui generis”, një “islam hamidian”. Por, përveç nocion-konceptit Atdhe, Gjylbegaj ka propozimet e tij edhe në lidhje me Njeriun, rreth të cilit takohen shtresëzime të besimet fetare me bindjet filozofike.

* * *

Propozimi i Gjylbegajt mbi Njeriu sillet rreth filozofisë mistike se “jeta e njerëzisë është një figurë amshueme, shpirt e mish, pa fillim e pa mbarim”, ku “asgja s’shtohet, asgja s’mungohet”, “asgja s’len, asgja s’vdes: ça ka ken, ashtu ka me ken”, duke e përfshirë Njeriun në paradigmen themelore të fesë, në lidhje me Shpirtin, Zotin dhe Pafundësinë.

Ndërkohë, në rrafshin teologjik koncepti Njeri – natyrë njerëzore, për Gjylbegajn, është gjithashtu edhe “enigma e figurave t’amshume”; “dashnia e fjalës së mishrume”; “shpirti i këtij trupi veprues që quhet “rruzul” apo “kreaturë e çuditëshme, që s’mund t’i kuptohet plotësisht esenca e vërtetë”.

19 Shih Fulvo Cordingnano, Nji tjetër filozofi a fé izlame? Çka don Hamid Gjylbegaj. Çka thotë një meshtar katolik. Shtypshkroja “Zoja e Paperlyeme”, Shkodër 1932., f. 16.

20 Rreth kësaj tematike shih vëllimin Monumenti i Atdheut, vep. e cit., 1930, ff. 3-13.

Te koncepti Njeri, siç ai paraqitet prej Gjylbegajt, gjenden afri me teoritë filozofike të lashtësisë, sikurse dhe përkufizime metaforike apo qasje të një “realiteti ontologjik²¹.” Por, kërkimi i njohjes së misterit të krijimit, lidhjes e besimit shprehet fuqishëm në krijimin Mjeshtri e sherbtori, kur Krijuesi e Krijesa, Zoti dhe Njeriu vendosen në varësi të njëri tjetrit, si në vijim:

Mjeshter, ket vedvedin, ne treg t' dashtnise prej tejet e mora un.
 Prandej, ktu mbrenda vedit, te kerkova ty e te gjeta un,
 As ti pa mu s'dihesh, as un pa ty s' gjindem,
 Ty ne mu e mu ne ty, tuj gjete me ty u mbusha un...
 Ç' fare mrekuillijet asht n' ket bote qi, njeni don, e tjetri duhet?
 Gadi kto te gjitha ti je, e tuj e pa, u habita un.
 Mbasi qi, ti je miku e miknesha edhe besnikja e besniku,
 Pse tuj besue, ket malin e te kenurit t' em, e shpova un:
 As ti un s'je, as un ti s'jam, pse ti e un shoqnohena,
 Prandej; ket fleten, ti e un, aj shkak asht qi e shina un,
 Pronaret t' ueja nji ka nji tuj te gzue me ne fund
 Mbasi qi ti je qellimi, pra te ti erdha un²²...

Poezia është një kërkim njohës i misterit të besimit, vështruar si ndërveprim e domosdoshmëri ndaj tjetrit, gjatë procesit të vetëdijesimit. Përveçse një kulm i Gjylbegajt, përsa i përket prozodisë, i arritur që në këto librin e tij të parë me “vjerrsha”, kjo poezi meriton një shtjellim më të zgjeruar, ku vëmendje e posaçme marrin elemente të tillë si mrekuillia e habia e kërkimit, gjetjes dhe njohjes, pavarësimi i vetëdijes, pohimi i “unit” të pajisur me ndërgjegje e forcë veprimi, sipas modelit të Mjeshtrit.

Pak rëndësi ka nëse këtë zotërim metrike autori e ka të lindur, falë intuitës apo saje vetëthellimit në studim, pasi ai nuk kishte kryer shkollim mirëfilli letrar dhe se nuk kishte dalë “prej Universitetevet, por rriedhë drejt për drejt prej popullit, e don me i paraqitë kombit nji kulturë të posaçme, si në vedi”.

Pavarësisht këtij fakti, Cordignano sugjeron, që krijimtaria e këtij autori vlen të shqyrtohet me vëmendje, pasi “në këtë vend ku perpiqen rrjedhjet politiko-shoqnore-fetare mât të ndryshishmet, tu dera e lindjes së madhe

21 At. Fulvio Cordignano, vep. e cit, fv. 38-39.

22 Hamid Gjylbegaj, Pak e shum, poezia “Mjeshtri e sherbtori”, Shtypshkronja “Ora e Shkodrës”, Shkodër, 1925, f. 8.

e misterjoze, e në ball të prendimit kû qytetnimi a frymzue gjithkund prej besimit kristjan, nuk asht pa të terhjekun (pa randsi, senza interesse), qi t' a marrim para sysh systemin ideologjik te Z. Hamid Gjylbegaj e t' a sqyrtojme. Se ndoshta s' ka me ja mbushë mendën kuej, nuk do me thanë se munda i ti kje kot, e se s' vîn aspak parimet e tija²³” Nën këtë logjikë edhe poezia Mjeshtri e sherbtori merr vlerë pasi, përveç versionit të parë botuar në vitin 1925, Gjylbegaj e risjell edhe në një version të vitit 1929, botuar në librin Fjala e Virttit – Imtime filozofije.

Në një vështrim sipërfaqësor duket se prekjet përmirësuese e qartësuese mes versionit të vitit 1925 dhe atij të 1929 kanë karakter formal dhe janë të natyrës së përsosjeve stilistikore, por në të vërtetë nuk është i tillë.

Rimarrja e motivit dhe ribotimi i poezisë sjell që në krye një dallim thelbësor. Përveç përmirësimeve drejtshkrimore në lidhje me grafinë e zanores - ë - (Mjeshtri e sherbtori, në versionin e vitit 1925 dhe Zoti e Robi ase Mjeshtri e shërbtori, në versionin e vitit 1929) dhe ndryshimeve në pikësim, epigrami i poezisë pëson një ndryshim domethënës. Nga Misteri filozofik i fesë myslimane (1925) nëntitulli i versionit tjetër paraqitet në botim si Misteri filozofik i fesë njerzore.

Fjalja vjen formalisht e nënvizuar, ndërkohë që dallimi përmbajtjesor është i madh pasi, në krye të pesë vjetëve, botëkuptimi i Gjylbegajt zhvendoset nga njësia “fe myslimane” (1925) në njësinë “fe njerzore” (1929), ndjekur nga pikat e reticencës. Një dallim tjetër është se në botimin e vitit 1925 poezia nuk i mbivlerëson përemrat vectorë “ti e un”, ndërkohë që në versionin e vitit 1929 po këtë formë e ndeshim të kapitalizuar si UN e TI, kur bëhet fjalë për Mjeshtrin dhe Shërbëtorin (Zoti e Robi), siç paraqitet në vijim:

Zoti e Robi

ase

Mjeshtri e Shërbtori

Misteri filozofik i fesë njerzore...

Mjeshër! ket vetvedin në treg të dashtunis: prej tejet e bleva un,

Prandej ktû mbrënda vedit të kërkova ty e të gjeta un,

As ti pa mue s' dihesh, as un pa ty s' gjindem:

Ty në mue e mue në ty tuj gjetë me ty u-mbusha un.

²³ Cordignano, po aty, f. 9.

Çfarë mrekullije është në ket botë, qi njeni don e tjetri duhet?!
 Gadi kto të gjitha ti je, e, tuj e pá, u-habita un,
 Mbassi ti je miku e miknesha, besnikja e besniku,
 Pse, tuj besue, ket malin e të kënunit: t' ém e shpova un:
 As ti s'je un, as un s'jam ti, se ti e un njisohena;
 Prandej ket fletën „TI e UN“ aj shkak është qi e mshiva un,
 Pronet tua nji nga nji tuj t'i gzue má në fund,
 Mbassi ti je qëllimi, pra te ti erdha un²⁴.....

Parabola e Mjeshtrit dhe Shërbëtorit është e njohur që prej Dhjatës së Re²⁵, shprehur në Ungjillin sipas Lukës, si një udhëzim mbi përkorjen që Mesiah u shpreh dishepujve, jo si shëmbëlltyrë të marrëdhënies mes njerëzve, por të marrëdhënies me Perëndinë. Përveçse në librin e shenjtë, kjo parabolë ndeshet edhe te Hegeli.

Meqenëse ky filozof është një emër i pashqiptuar krahas emrave jo të paktë të filozofëve që ndeshen në veprën e Gjylbegajt, trajtimi i përkimeve të mundshme mes dy formave të poezisë së mësipërme të Gjylbegajt dhe filozofisë hegeliane të “Fenomenologjia e Shpirtit”, rreth tezës së shtjelluar në sythin “Vetëndërgjegjja”, ku gjendet Mjeshtri dhe Shërbëtori mbi ndërgjegjen abstrakte dhe universale, do i mbeten trajtimeve të mëtejshme për të zbuluar burimin, burimet dhe rëndësinë e posaçme që Gjylbegaj i ka dhënë këtij teksti poetik të publikuar dy herë e jo thjesht me ndryshime formale. Por, së këtëjmi mund të pohohet se Njeriu për Gjylbegajn, përveçse krijesa universale, është veç të tjerash dhe gjithash-tu edhe “shqiptari ç’me ditë t’sotçme / Nuk beson ma n’pralla t’motçme / Besa e tij do t’ jetë Drejtësia”.

Njeriu për të është “enigma e figurave t’amshume²⁶”; “dashnia e fjalës së mishrume²⁷”; “është shpirti i këtij trupi veprues që quhet “rruzul” dhe kreaturë e çuditëshme, që s’mund t’i kuptohet plotësisht esenca e vërtetë²⁸”; për të dalë në mendimin se “jeta e njerëzisë asht nji figurë amshueme, shpirt e mish, pa fillim e pa mbarim”.

Te ky konceptim Àt Cordignano, i vlerësuar prej Gjylbegajt si “gjurmuesi i fortë, sqyrtuesi i rreptë, e pëshuesit të drejtë²⁹” gjen afri me teoritë

24 Hamid Gjylbegaj, Fjala e Virtytit – Imitime filozofije, poezia “Zoti e Robi ase Mjeshtri e Shërbtori”, Shtypshkronja “Elbasani”, Elbasan, 1929, f. 5.

25 Shih: Dhjata e Re, Luka 17:7–10.

26 Shih: Monumenti i atdheut, poezia “Drejtësia”, f. 5.

27 Po aty, Drejtësia e Përgjithshme, f. 8.

28 Po aty: Njeriu, f. 10.

29 Shih kushtimin e Gjylbegajt, botuar në Kunora e lumnis-Caku i filozofis, poezia Caku i filozofis, vep. e cit., f. 5.

filozofike të zhvilluara në kohët e vjetra dhe që paraqitet bukur “prej Vergilit, në kangën e VI t’Eneidës³⁰”.

Veçse vështruar nga ana metodologjike, sistemi metafizik i Gjylbegajt përfshin gjithashtu edhe trajtime të konceptimit ndaj Zotit / Perëndi, shtruar si çështje të doktrinës dhe dogmës. Ndaj këtij koncepti, pavarësisht nëse dogma a doktrina është e burimit të krishterë apo islam, Gjylbegajt mbron përfytyrimin e një Hyjnie si “fillues i parë i jetës”, që shfaqet “me njerëz, si me Krishtin, me Mozehin, me Muhametin” dhe rishfaqet me Njeriun.

Shpirti i këtij Njeriu, sipas Gjylbegajt, është pjesë e Dritës së përgjithshme të Hyjnisë dhe Universit pa mbarim, bartës i cilësive dhe përfaqësues i Zotit. Te Gjylbegajt shprehen njëkohësisht termat monoteistë të një Zoti të vetëm; termat panteiste të Zotit kudo e te secili; termat gnostikë - të Zotit si njohje dhe termat dualiste të Zotit dhe Universit; dhe në terma realistë të Njeriut – Zot.

Prania e këtyre elementeve thekson karakteristikat heterodokse në krijimtarinë e Gjylbegajt, të cilat nuk mbetën vetëm në ushtrimin e besimit prej tij, por dhe u hodhën si propozim për t’u shndërruar në praktika.

Po kështu, bashkë me konceptet Zot / Perëndi dhe principet e nocion-konceptet Atdhe e Liri, prej Gjylbegajt janë shtjelluar imtësisht si çështje të doktrinës edhe koncepti Perëndi. Ndaj këtij koncepti Gjylbegajt sjell përfytyrimin e bashkimit të panteizmit transhental me monoteizmin islam dhe Trininë e Shenjtë kristiane, siç shfaqet në poezinë Zoti e Robi³¹, e cila del në përfundimin e Trinisë panteistike.

Ky Zot (“Filluesi i parë i jetës”), i shfaqur në format /Perëndi /Hyjni / Shpirt i Shenjtë te ky autor paraqitet gjithnjë në lidhje me Njeriun, për të pohuar se Shpirti i njeriut është pjesë e Dritës së përgjithshme të Hyjnisë.

Konceptet e mbështetura mbi themele mistike të panteizmit te Gjylbegajt hyjnë në marrëdhënie të ndërsjella e komplekse me konceptin teologjik të krishterë e të Fjalës së mishëruar, siç shfaqet në poezitë “Katekizmi i Varfës³²” dhe “Besniku i s’vërtetës³³”. Tematikë e njëjtë me to gjendet edhe në veprën Monumenti i Atdheut, veçanërisht në tekstin “Drejtësia³⁴”.

Por, në vështrimin e Gjylbegajt, ndryshimi ndodh te Njeriu i cili, ndry-

30 Cordignano, fv. 38-39.

31 Hamid Gjylbegajt, Fjala e virtytit..., Shtypshkronja “Elbsani”, Elbasan 1929, f. 5.

32 Po aty, f. 8.

33 Besniku i s’vërtetës, f. 9.

34 Monumenti i atdheut, vep. e cit. ff. 5-7.

she nga Zoti, që është “burimi i amëshueshëm” dhe “i së mbarës dhe së drejtës”, por prej Njeriut, “në të cillin mjerishit, bashkohet e mira edhe e keqja, e drejta e e shtremta, gabimi e vërteta, dieja e padieja, vullndesa e lirë e vullndesa e keqe, pse natyra e ti nuk ka qillue gjithsesi e mbarë³⁵.” Kërkimi i së vërtetës përmes parimeve të ndryshme, të cilën Gjylbegaj e ndjek si të qenkësh një e drejtë që i përket, e drejtë e zemrës, po aq sa dhe e mendjes, ndodh për ta bërë të mundur njohjen e misterit të besimit që “të çon tek e vërteta, bashkon njerin me Shipirtin Shëjt” në formën e “nji farë panteizmi idealo-mystik³⁶”.

Po çfarë ka si fond dhe çfarë përfaqëson krijimtaria e Hamid Gjylbegajt, “prej themelit (dogmatik e filozofik) të panteizmit të tij, nuk mundemi të mohojmë se parimet morale që i propozon janë të larta e të shëndosha³⁷?

Një nga përgjigjet do të ishte: misticizëm të shkrirë në besimin kombëtar, që shpërfaq ideologjinë e re në shërbim të asaj forme të Atdheut, të cilit i duhej konfirmuar jo thjesht lashtësia, por sfidat në rrugën e qytetërimit të ri e modern njëkohësisht.

Këtyre u shtohet edhe fakti se në krijimtarinë e larmishme të këtij autori gjenden të depozituara edhe dëshmitë se dualizmi dhe panteizmi kozmik dhe gjurmët e tij mbi islamin sufist shqiptar, bënë që veç besimit, të shprehen edhe aspiratat kombëtare. Këto elemente krijuan profilin e veçantë të kësaj rryme letrare, duke i dhënë asaj fytyrë të dallueshme nga modeli i shfaqur në rajonet e tjera të botës myslimane³⁸”.

Duhet shtuar gjithashtu se Gjylbegaj i përdori parimet, nocionet, konceptet, elementet, temat, shtresat dhe shtresëzimet e panteizmit të tij “idealo-mistik” si një formë të teologjisë qytetëruese për kombin, shoqërinë dhe shtetin e ri shqiptar. Në thelbin e tyre veprat e këtij autori janë “nji za që e thurret ndergjegjen e kombit m’u çue prej gjumit, n’ agim të nji botëkuptimi³⁹” .

Falë kësaj krijimtarie, Hamid Gjylbegaj do të përfaqësonte prirjen unike prej një pasardhësi të përveçëm të shkollës së misticizmit shqiptarë, që në jetë predikoi vetëmohimin, që do të zbatonte një formë “sui generis” te disidencës dhe që, përmes dialogut ndërjetar dhe termave het-

35 Shih: At Fulvio Cordignano, vep. e cit. f. 25.

36 Cordignano, vep. e cit., f. 14.

37 Cordignano, fv. 34-35.

38 H.T. Norris, *Popular Sufism in Eastern Europe: Sufi Brotherhoods and the Dialogue with Christianity and 'Heterodoxy'*, Conclusions: 12, Routledge, 2011. Për më shumë rreth këtij argumenti shih: H.T. Norris, *Islam in the Balkans*, Hurts, London, 1993, ff. 192-195.

39 At. Fulvio Cordignano, vep. e cit., f. 7.

erodokse të përdorura që në krye të herës në narrativën e tij, besoi në mundësinë e shkrirjes dhe bashkimit me të përjetshmen.

Brenda kësaj rrjedhe ai zuri vend të veçantë në qasjen e tij prej teisti liberal që, përmes mënyrës se si jetoi, ashtu edhe përmes veprës, krijoi përligjjen e një identiteti kombëtar të pasuruar me vlera etike, me “ndjenjat e Detyrës dhe të Korrektësisë”, ku Virtyti, e Vërteta dhe e Drejta vihen në rend të parë. Këtyre u shtohet edhe fakti se në krijimtarinë e larmishme të këtij autori gjenden të depozituara dëshmi të dualizmit dhe panteizmit kozmik, që “shkrinë tek misticizmi, besimin kombëtar dhe folklorin, në një sufizëm që është mjaft i ndryshëm nga ai në rajonet e tjera të botës myslimane

Nisur prej themelit dogmatik e filozofik të panteizmit, parimet morale që Gjylbegaj propozon “janë të larta e të shëndosha⁴⁰” dhe se më shumë se sa drejt metrikës, këto vepra kërkojnë përligjje e përgjigje ndaj identitetit kombëtar të pasuruar me vlera të reja etike.

Nga ana tjetër, siç dëshmohet përmes një teksti drejtuar Jorgji Meksit më 23 prill të vitit 1932, vetë Gjylbegaj, përtej përkorjes së vet mistike, i dhënë pas kërkimit dhe përcimit të së Vërtetës, që i bindur se “edhe vetë si varfë i përvÿjtun, po e marrë guximin me e folun vetëm një fjalë të përgjithshme, shka veç, të themelueme mbi bazat shkencore të filozofisë së historis, kû dishmohet shpesh herë se: Poetnit janë Profetnit / Mâ të mdhaj se Mbretnit⁴¹!” Ndaj, në përzgjedhjen e vet të kujdesshme, Llazar Gusho veçon si përfaqësuese të krijimtarisë së tij letrare dhe shprehëse e botëkuptimit të tij themelor poezinë Kuptimi i jetës të Gjylbegajt:

Kuptimi i Jetës⁴²

E vërteta është realizimi i virtytit
i ndërgjegjjes së pastër ase
i Shpirtit të Shëjtë.

Filli i jetës është mbarimi,
E mbarimi është fillimi,
S’ merret vesht se ç’ është kuptimi
E qëllimi i ktij vijimi !

40 Po aty, fv. 34-35.

41 Hamid Gjylbegaj, Kopje origjinale, “Letër e hapur”, Shtypshkronja “Ora e Shkodrës”, Shkodër, 1933, f. 14.

42 Hamid Gjylbegaj, Fjala e Virtytit, vep. e cit., f. 12.

N' kjoftë qëllimi i jetës „Jeta“
 T' gjitha ngjarjet janë të shkreta:
 Si e shtrëmta, si e drejta, -
 S' është kurrëgjâ, as e vërteta.....

N'as një mnyrë, por, kjo s' pranohet
 Pse arsyes i kundrështohet,
 Krejt ndërgjegjja, ktû, mohohet
 Kurrnji sënd n' shekull s' kuptohet

At herë pra kuptimi i jetës,
 Me anë t' mëndese t' ndërgjegjjes
 N' bazë t' arsyes edhe t' ksaj peshës
 Asht vijimi i s' vërtetës.

Në këtë tekst gjenden elementet dalluese dhe përfaqësuese të propozimit të Gjylbegajt për integrimin e feve në një besim jo uniformizuar, por unitar, veçse çdo qasje ndaj krijimtarisë së tij, së paku në fazën e sotme të studimeve, i ngjan portës hyrëse që të nis drejt diçkaje që pret të ndriçohet.

Ndodh pasi vetë autori, e mbulon veten me thjeshtësi vargësh e formash poetike sikur e kërkon vetë të kalojë pa zhurmë e pa u dalluar prej kujt, se po sjell art dhe kumt të madh, porse bashkë me të duket “një fjeshtësi e një këthellsí depertuese, prej se janë zbulimi i një shpirtit qi nuk shkruen për me shkruie as nuk flet për me folë, por për me ja mrrijtë me ‘i fuqí mujtse me një qëllim të caktuem⁴³, pikërisht siç e kërkon shpirti idealo-mistik i një “besniku të së vërtetës”, që fsheh më shumë se sa shfaq, duke rritur gjithmonë e më shumë grishjen e zbulimit, ku çdo dalje prej teksteve të tij lë përshtypjen se sapo gjendesh në hyrje, për të shkuar përherë e më në brendi.

Hamid Gjylbegaj ishte mistiku që kërkoi me durim ndriçimin hyjnor, duke hyrë në dialog jo vetëm me besimin e tij, por me të gjitha besimet ku mistika qe e pranishme. Ndaj dhe në tekstet e tij adresimet e referencat ndaj besimeve të kryehershme e të mëvonshme të Lindjes e të Perëndimit, të vijnë të plota, qoftë prej qasjeve e praktikave të hinduizmit, budizmit, shamanizmit, e hebraizmit, ashtu edhe prej të krishterëve e muhamedanëve.

43 Át Fulvio Cordignano, vep. e cit., f. 7.

Ai ishte mistiku që, përtej dogmave, praktikave e ritualeve, kërkoi themeloren në atë që doktrinat veçanta kishin të përbashkët, pasi e rëndësishme për të mbeti përherë kërkimi i së Vërtetës më të thellë, shprehur përmes formave e fjalëve të qarta e të thjeshta. Duke anashkaluar dallimet doktrinare, misticizmi i tij përqendrohet te Zoti / Mjeshtër si thelb i njohjes, burim i Dashurisë së kulluar dhe udhërrëfyes drejt kuptimeve të fshehta.

Teksa vendoset tej doktrinës, Gjylbegaj kërkon të përmbushet me Zot dhe, prej këtej, të “njisohet” me të, duke u mahnitur nga mrekullia e asaj forme të të besuarit, që e kërkon dhe e gjen brenda vetes Zotin e ku Mjeshtri e Sherbtori apo Zoti e Robi, që pa njëri-tjetrin as nuk dihen as gjinden, të përjetojnë afrinë.

Përejt dilemës së Gjylbegajt, përfytyrimin e tij ndaj Trinisë së Shenjtë apo trajtimit të çështjes se çdo njeri që larton veten e ngrihet mbi të zakonshmit, mund të jetë “bir i Zotit”, siç ishin të tillë profetët, shprehur me rastin e Jezu Krishtit, pasi te fjala “bir”, sikurse vëren H. T. Norris në veprën Islami në Ballkan, gjendet metafora e bashkimit, shkrirjes dhe e unitetit të krijesës njerëzore me Perëndinë, ky poet e mendimtar shfaqet si një neomistik i pazakontë në propozimet e tij mbi ndërftarizmin dhe përfaqëson trashëgiminë dhe risinë e mendimit sufi në trajtën e pan-teizmit, që e sheh njeriun të lartësuar, të mirë në vepra e të lirë në vullnetin e tij.

Kjo është pjesë e marrëdhënies që Gjylbegaj krijoi, e kërkimit dhe gjetjes, e mbushjes dhe e dashurisë, e kuptimit dhe e habitjes, e besimit, shfryrjes së egos, e unifikimit, e shfaqjes dhe fshehjes, deri në përmbushjen e qëllimit, që bën të mundur fshirjen e largësisë “TI e UN” e që, nga ana tjetër, e ofron besimin jo si çështje erudicioni apo dijeje, por si një përvojë unike që i lejon besnikut “pronet” Zotit “nji nga nji tuj t’i gzue má në fund.”

BIBLIOGRAFI

CORDIGNANO, Fulvio:

Nji tjetër filozofi a fé izlame? Çka don Hamid Gjylbegaj. Çka thotë nji meshtar katolik. Shtypshkroja “Zoja e Paperlyeme”, Shkodër 1932.

FAUSTI, Gjon:

SHENJIME BIBLIOGRAFIKE PREJ RIVISTES “LEKAJ”, “P. F. CORDIGNANO S. J. — Nji tjetër filozofi a fé Islame? Çka don Hamid Gjylbegaj.

Çka thotë një meshtar katolik. Shtypshkronja "Ora e Shkodrës", Shkodër 1933.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Pak e shumë, Shtypshkronja "Ora e Shkodrës", Shkodër 1925.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Fjala e virtytit-imtime filozofije, poezia "Profeti", Shtypshkronja "Elbsani", Elbasan 1929.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Monumenti i atdheut, Shtypshkronja "Saide", Elbasan, 1930.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Kunora e lumnis, Caku i Filozofis, Shtypshkronja "Ora e Shkodrës", Shkodër 1931.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Fletra e jetës-Pasqyra e së vertetë vërtetës, Shtypshkronja "Ora e Shkodrës", Shkodër 1932.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Kopje origjinale, "Letër e hapur", Shtypshkronja "Ora e Shkodres", Shkodër 1933.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Kopje origjinale, poezia "Vërejtje historike", Shtyp. "Ora e Shkodres", Shkodër 1933.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Agimi i Filozofis, Shtypshkronja "Gutenberg" Tiranë 1933.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Çikrrime filozofie, Shtypshkronja "Gutenberg", Tiranë 1934.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Kuvendi i shqiptarit, Shtypshkronja "Gutenberg", Tiranë 1934.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Fyelli i barive, poezia "Kritika Shëjte", Tiranë 1943.

GJYLBEGAJ, Hamid:

Harpa e Thyeme, Tiranë 1943.

NORRIS, T.H:

Islam in the Balkans: Religion and Society Betëeen Europe and the Arab Eorld, London , 1993.

KURANI, "Instituti Shqiptar i Mendimit dhe i Qytetërimit Islam", Tiranë 2006.

LEKA, No.10, Shkodër 1932.

NDRECA, Ardian:

Kreninë e të qenunit shkodranë na duhet me shkue me e kërkue tek një figurë që ka lindë në vitin 1888..., botuar në "ShkodraËëb", 2 nëntor 2020.
NORRIS, T.H:

Popular Sufism in Eastern Europe: Sufi Brotherhoods and the Dialogue ëith Christianity and 'Heterodoxy', Conclusions: 12, Routledge, 2011. Për më shumë rreth këtij argumenti shih: H.T. Norris, Islam in the Balkans, Hurts, London 1993.

NORRIS, T.H:

Islam in the Balkans, "Hurst", Londër, 1993, f. 192-195, cituar sipas Popular Sufism in Eastern Europe Brotherhoods sufi and the Dialogue ëith Christianity and 'Heterodoxy', H.T. Norris, 2006.

SINANI, Shaban:

Për letërsinë shqipe të shekullit të 20-të "Akademia e Studimeve Albanologjike" dhe "Naimi", Tiranë 2010

THE LONGMAN ANTHOLOGY of Eorld Literature (grup autorësh), Vol. 1, "Longman" 2009.

L'Islàm e la "civiltà catolica", "La Civiltà cattolica", Anno 153, Volume Quatro, Quaderni 3655-3660, Roma, 2002.

Gëzim PUKA

Nën hijen e poetit Hamid Gjylbegaj

Në fëmijërinë time Hamid Gjylbegaj ishte ai plaku që banonte te Çinari i Hoxhë Dheut. Njihej nën zë si poet dhe si luftëtar. Ishte ai plaku i mistershëm, që nuk ia dha kurrë votën Partisë, por as nuk ia mori kurrë dritën e saj. Jetoj me kandilin e tij me dinjitet edhe në kohë “elektrifikimi”. Të bën përshtypje se kritikët e djeshëm të letrave, por edhe disa të sotëm kanë shkruar dhe shkruajnë shumë për shkrimtarë më minorë se Hamid Gjylbegaj. Vërehet se përveç disa artikujve, ndër të cilët do të veçoja atë të Arjan Lekajt, një pjesë e madhe e kritikës ka një lloj alergjie për vargjet filozofike, mistike, etike dhe didaktike të Gjylbegajt.

Poeti dhe studiuesi Arian Lekaj shprehet: “Hamid Gjylbegaj përfaqëson prirjen unike të një pasardhësi të shkollës së misticizmit shqiptarë, që në jetë predikoi vetëmohimin dhe që, përmes dialogut ndërjetar dhe termave heterodokse që ai përdori, besoi në mundësinë e shkrirjes dhe bashkimit me të përjetshmen... Brenda kësaj rrjedhe Hamid Gjylbegaj ka zë të veçantë në qasjen e tij prej teisti liberal që, përmes mënyrës se si jetoj, ashtu edhe përmes veprës, krijoi përlligjin e një identiteti kombëtar të pasuruar me vlera etike, me “ndjenjat e Detyrës dhe të Korrek-tësisë”, ku Virtyti, e Vërteta dhe e Drejta vihen në rend të parë. Këtyre u shtohet edhe fakti se në krijimtarinë e larmishme të këtij autori gjenden të depozituara dëshmi të dualizmit dhe panteizmit kozmik, që “shkrinë tek misticizmi, besimin kombëtar dhe folklorin, në një sufizëm që është mjaft i ndryshëm nga ai në rajonet e tjera të botës myslimane⁴⁴”.

Iu referova këtij citimi për të shpallur bashkëndarjen e kësaj ideje edhe përgjatë leximit tim në kuptimin e këtyre “librecëve”, apo vëllimeve poetike, të botuara nga Hamid Gjylbegaj në vitet ‘20-‘40, që edhe sipas studiuesit, ndër më të thelluarit të letërsisë shqipe, Robert Elsie, janë vitet e një zeniti letrar.

Përmbledhtas po përshkruaj vëllimet që pata mundësinë të konsultoj, për të rizgjuar një vëmendje dhe një interpretim prej ca fletësh të zverdhura nga koha, si dhe prej ca skanimesh aq të kujdesshme të bëra nga

44 (Fragment nga kumtesa e Arian Lekës: “Nënshtresa mistike në krijimtarinë e Hamid Gjylbegajt – vendtakimi i origjinave të përbashkëta të besimeve politike e fetare”. Kuvendi Ndërkombëtar i Studimeve Albanologjike, Tiranë, 26 nëntor 2021).

Biblioteka “Marin Barleti”.

1. “FLUTURA NDËR LULE”, Elbasan, 1924, ku gjenden 25 tituj me poezi dhe proza të shkurtra.
2. “PAK A SHUM” – vjersha, Shkodër 1925, ku gjenden 43 tituj poezish.
3. “FJALA E VIRTYTIT”, Elbasan, 1929, ku gjenden 22 tituj me poezi dhe proza të shkurtra.
4. “MONUMENTI I ATDHEUT”, Elbasan 1930, ku gjenden 7 tituj, prozë dhe poezi
5. “KUNORA E LUMNËS – CAKU I FILOZOFËS”, Shkodër 1931, ku gjenden 13 tituj, poezi dhe prozë
6. “FLETRA E JETËS – PASQYRA E SË VËRTETËS”, Shkodër 1932, ku gjenden 8 tituj, poezi dhe prozë
7. “DRITA E S’VËRTETËS”, Tiranë 1933, ku gjenden 17 tituj
8. “AGIMI I FILOZOFËS”, Tiranë 1933, ku gjenden 11 tituj
9. “KOPJE ORIGJINALE”, Shkodër 1933, ku gjenden 5 tituj poezi dhe korrespondencë
10. “ÇIKRRIME FILOZOFIJE”, Tiranë 1934, ku gjenden 13 tituj
11. “KUVENDI I SHQIPTARIT”, Tiranë 1934, ku gjenden 11 tituj
12. “FYELLI I BARËVE – JONE SHPIRTNORE”, Tiranë 1943, ku gjenden 20 tituj
13. “HARPA E THYEME – JONE POPULLORE”, Tiranë 1943, ku gjenden 19 tituj

Po a është Hamid Gjylbegaj një poet minor në letërsinë e atyre viteve, aq sa për të mbetur vetëm brenda Shkodrës, apo si poet province?!

Ajo që të befason është se pjesën më të madhe të vëllimeve, siç u pa në listën e mësipërme, i ka botuar jashtë Shkodrës, në Tiranë dhe në Elbasan.

Nëse do të bënim një klasifikim tematik për lirikat e tij, do të kishim:

- Lirikat filozofike dhe mistike;
- Lirikat patriotike;
- Lirikat e natyrës;
- Lirikat e dashurisë;
- Lirikat e kushtimit;
- Lirikat personale ose të rastit.

Kjo ndarje mund të ishte një lloj klasifikimi, siç emërtohet shpesh, për lehtësi studimi. Është një radhitje së cilës poeti nuk i ka dhënë shumë rëndësi nën moton që e shpreh vetë:

“Pa të mângut pa të mëte

S'është kërkush as kurr një send...

Gabimet qi ke me i gjetë

Ndreqi vetë e vëni n' vend⁴⁵”

Po ta shohësh me kujdes, kjo lloj përzjerje poezish nën tituj ku mbi-zotëron fjala filozofi duket si një lloj strategjie jo për ta përgjumur apo kotur lexuesin në meditime mistike, por për ta aktivizuar atë në jetën shpirtërore të një kombi që po kërkonte të ringrihej.

Po t'u referohemi fjalorëve të filozofisë, misticizmi (greqisht *mysticos* – fshehtësi) është doktrinë filozofike iracionale apo thjesht besim fetar ose jofetar, që “përvojën misterioze” e vë mbi çdo perceptim racional dhe mbi çdo njohje shkencore. Misticizmi, shpesh, njëjtësohet me spiritualizmin, me bashkimin mistik të njeriut me Zotin, si dhe me veprimet magjike⁴⁶.

Po a bashkohet njeriu i idealizuar nga poeti me Zotin krijues?!

Le të citojmë vargjet e poezisë

“Mbretinija Shpirtnore” dhe “Virtyti⁴⁷”

“Mbretinija Shpirtnore

Nieri është krijue i lirë,
Gjith si t'doen mundet t'punojë,
Por gjithmonë duhet të bájë mirë,
Asnji herë të mos gabojë.

Kush ndjekë ket rrugë të drejtë,
Mrrinë më njoftë vehten e vet,
Pjek me dritën e vërtetë,
Kû m'at ças aj bâhet mbret...”

Për këdo që ka një minimum njohjeje me filozofinë e Sokratit, nuk ka se si të mos vërehet ndikimi nga maksima e famshme: “njeri njih vetveten”. Duke qenë në koherencë me këtë formulë sokratike, Gjylbegaj nuk e ka fjalën për një shikim të thjeshtë në pasqyrën e arsytimit, apo për një mënyrë të pari dhe të përshtuar të brendshëm psikologjik. Është fjala për veprime të drejta dhe të mira, që bashkojnë teorinë me praktikën. Vërejmë vargjet e tjera tek poezia “Virtyti”

45 Gjylbegaj, Hamid: “Flutura ndër lule”, Elbasan, 1924, f. 3

46 Pëllumbi, Servet: Fjalori filozofik, Shtëpia botuese EDFA, f. 323

47 Gjylbegaj, Hamid: “Fjala e Virtytit”, Elbasan, 1929, f. 6-7

Gjith madhshtija e ksaj bote
Asht si voesa para diellit,
Veç virtyti t'jetë i plotë
Aj do t'shkruhet n'libër t'qiellit

Lum kush b'ani mirë n'ket jetë
Se n' t' amshueshmen i kallxohet,
Sa do pak është e vërtetë,
Qi n'peshim tash i peshohet.

Pra virtyti i mirsisë
As kerkush mos t'i pendohet,
Si ndaj Zotit e njerzisë
Përgjithmonë e jet's lëvdohet."

Edhe këto vargje rrezatojnë leximin e Platonit, sipas të cilit idetë në vetvete bashkojnë qenien dhe vlerën. "Burimi i çdo vlere është ideja sovrane e së Mirës.[...] Vetëm e Mira supreme rrezaton duke nisur nga vetja, vlerën mbi të gjitha idetë e tjera⁴⁸".

Që në krye të herës, thjesht për idetë që ai përcjell në poezinë e tij, nuk kishte se si regjimi që erdhi pas Luftës së Dytë Botërore të mos e ndëshkonte edhe krijimtarinë e këtij autori. Librat e tij u përfshinë në listën e librave të censuruar, që u shpallën në gazetën "Bashkimi" të datës 27 mars 1948. Së bashku me shumë autorë të tjerë të zenitit letrar, Gjylbegaj do të konsiderohej përçues idesh të cilat nuk përkonin me filozofinë që po zbatohesh në Shqipërinë e pasluftës. E më tej akoma, Virtyti, djali i tij, do të burgosej dhe do të vdiste tragjikisht në burgjet e diktaturës. Kjo do të dëshmohej aq bukur në librin me kujtime "Jetë e humbun" të Ejëll Çobës.

Citojmë nga libri: "Me të burgosunit e Elbasanit kishte ardhë në kamp një djalë i ri shkodran, Virtyt Gjylbegu. Ishte i biri i Hamid Gjylbegut, shkrimtar, njëfarë filozofi, për të cilin Fulvio Cordignano kishte shkruar se në veprat e tij kishte krijuar një fe të re. Jeta e tij shumë e gjatë e plot vuajtje e tregoi njeri me karakter të fortë!"

Momentin më tragjik të jetës së Virtytit, një emër i zgjedhur me aq kujdes për të mishëruar kredon poetike të Gjylbegajt, kam dëshirë ta sjell përsëri nga pikëvështrimi i kësaj narrative prekëse të ferrit komunist:

48 Hersh, Zhanë: Habia filozofike – Një histori e filozofisë, Shtëpia botuese "Dituria", f. 28.

“Posa kampi kishte ra në gjumë, Virtyti, ashtu i veshun kishte dalë prej kaponit e u ishte afrue telave të kampit të ndriçuem prej llampadinave të shumta. Roja i kishte thirrë dy-tri herë: “Ndal, Ndal!”

Por Virtyti nuk ishte ndalë dhe kishte vazhdue me iu afrue telave tue i thanë rojes: “Shtin!”

Roja kishte zbatue urdhnin e marrun, e Virtyti kishte ra i vdekun në çast.

Në mëngjes ndër të 1500 vetët që dolën në punë, askush nuk fliste^{49!}”

Pa dashur të zbresim në biografizëm, e përmendëm këtë fakt për të argumentuar forcën dhe qëndresën që autori kishte edukuar brenda shpirtit të tij gjatë shumë viteve të një krijimtarie prej romantiku dhe spiritualisti, edhe pse në dukje jashtë kohe.

Para së gjithash, poezia i tij është e sinqertë, si dhe është shprehje e një kulture leximore shumë të kënaqshme, e një intuïte estetike dhe e një kujdesi për lëmimin e vargut.

Hamid Gjylbegaj vërehet se pjesën më të madhe të poezive i ka me një varg tetërrokësh trokaik, me rimë të alternuar, që shpjegon edhe mbështetjen në tabanin kombëtar, por në të njëjtën kohë ai është edhe eksperimentues e fuqishëm, duke përdorur vargun tek, aq i rrallë në poezinë e kohës, si dhe poezinë e shkruar në monokolonë.

Përmbajtja dhe forma duket se është një shqetësim i tipit aristotelian te poeti. Ai e ka të qartë se pas disa titujve befasues filozofikë, vijnë vargje me fjalë të thjeshta dhe të drejtpërdrejta, që kërkojnë të komunikojnë me lexuesin.

Figurshmëria mbështet tek krahasimet e arrira, metaforat dhe metonimitë, të cilat gjallërojnë një gegnishte të qytetit, që sot ndodhet në disavantazhin e krijuar prej disa vjetësh me letraren e imponuar prej politikave shtetërore. Dihet se edhe e folmja gegnishte e qytetit të Shkodrës e ka marrë një lëkundje të dukshme. Por sot, plot njëqind vjet pas publikimit të këtyre krijimeve, përsëri nuk mund të themi se leximi i këtyre poezive nuk zgjon një lloj emocioni e kërsërie për adhuruesit e vjershërimit anembanë.

Nëse e vërejmë me kujdes, në vëllimet e para të viteve ‘20 mbizotërojnë lirikat e natyrës dhe të dashurisë. Kjo duket si një vazhdimësi e ndikimit të poezisë së Rilindjes. Gjylbegaj është njëfarë heroi romantik, që i përjeton vargjet e tij. Shpeshherë është gjykuar se qasja ndaj veprës së një autori që shkruan në frymë të romantizmit është edhe biografike.

49 Çoba, Ejëll: Jetë e humbun, Tiranë, 2010, f. 154-155

Kjo për arsyen se autorët bëhen subjekte të vargjeve të veta. Lirikat e tij vijnë si të një “pasrilindësi” apo “pasromantiku” subjektiv. Si të gjithë romantikët, që e vuajnë shkëputjen nga natyra dhe nga e shkuara e idealizuar, nuk kishte se si të ishte ndryshe edhe për Gjylbegajn. Një “sojli” apo “beg” qytetar, që ishte rritur dhe formuar midis dy botëve kulturore, Lindjes dhe Perëndimit. Ngjarjet e jashtëzakonshme të jetës së tij luftarake lanë gjurmë të thella në botëkuptimin e tij filozofik dhe mistik për jetën. Është kthyer nga “funerali” i Perandorisë Osmane, për të ndërtuar një atdhe. Në vargjet e tij buron aspirata patriotike dhe lidhja e fortë me vendlindjen. Brenda një Shqipërie të paqartë, që po përpiquej të rindërtojë një shtet, Gjylbegajn do të shpejtonin ta nxirrnin në pension të parakohshëm. Në gjurmët e një liriku mes bejtexhinjve dhe rilindësve, poeti do të zhytej në vetvete.

Autori në asnjë çast nuk e fsheh adhurimin për Frashërllinjtë. Në poezitë e tij të kushtimit ka disa vargje shumë të bukura për këta vetëmohues dhe idealistë të çështjes kombëtare. Nga vëllimi “Fjala e Virtytit” të botuar në Elbasan në vitin 1925, tek poezia kushtuar Naim Frashërit “prisit të vërtetë e mbrojtësit besnik t’Atdheut, idealistit më të naltë të Kombit t’onë të ndjerit Naim Bej Frashërit, vjershëtorit të parë shqiptar për kujtim të 25-vjetorit të vdekjes së tij...” citojmë vargjet:

“Fjalët e Urta e të bekueme,
Si urdhnimet e Tenzot,
Nder kto zajet e dishrueme
T’xûne vënd për t’gjatin mot’”.

Admirime të ngjashme ka edhe lëvrues të tjerë të vargut dhe ligjërimit shqip, si: Fishta, Mjeda, Gjeçovi, Lumo Skëndo, Hilë Mosi, Lef Nosi etj. Motivet floriale të natyrës i japin një lloj ngjyrese panteiste këtij shpirti të ndjeshëm. Poezia alegorike e Gjylbegajt është shprehëse edhe e motivit të dashurisë. Lulja, bilbili, pranvera, dimri vijnë hareshëm përmes vargjeve të tij. Në vëllimin “Flutura ndër lule” shpallet e bukura si bindje poetike e jetësore. Me një stil stolisës, si dhe me një pikëvështrim drejt modeleve të figuracionit të retorikës klasike, ai nuk e fsheh ndikimin nga letërsia e traditës popullore. Vëllimet e tij nuk e kanë përkujdesjen dhe sistemimin tematik e formal, por kanë qëllimshmërinë etike dhe estetike. Në këtë mënyrë ky pasrilindës dëshmon subjektivitetin e skajshëm ndaj një natyre që e madhëron, por edhe e paralelizon sipas gjendjeve

të tij shpirtërore. Poezia e këtij poeti fisnik nuk ka rënë akoma. Ajo nuk e ka humbur betejën me kohën, por vijon të qëndrojë së bashku me idetë e Virtytit, Besës, së Drejtës dhe të Mirës. Patosi poetik i Gjylbegajt nuk më duket aspak anakronik për ata të paktë lexues idealistë të kohës sonë, që përballen shpesh e më shpesh me ironinë e teksteve poetike të bashkëkohësisë.

Vargjet e tipit: “Mâ n’fund xûeme me bâm festë,/Por se besa po rrenohet;/ S’ka mbetë tjetër, veç interestë,/ Për t’vertetë kurgjâ s’punohet!...” e bëjnë autorin mjaft aktual. Kuptohet se përditësimi më i mirë i vargjeve qëllimore të këtij poeti është një lloj kthimi në kohë, shoqëruar më një udhëtim të brendshëm reflektimi. Për ta shijuar poezinë e poetit nuk ka nevojë të vishemi në mënyrë karnavaleske me kostume kombëtare. Mjafton të zgjedhim stofin e mirë të idealizmit. Poezia e tij i flet më shumë se kurrë rrëtimeve të tranzicioneve të pambarim. Mbase duket pak groteske, që kjo poezi e cila i drejtohej njerëzisë, thujse analfabete, në dhjetëvjeçarët e parë të shekullit tonë, t’i drejtohet përsëri njeriut të mijëvjeçarit të tretë të hallakatur në rrjete sociale. Por groteskja është tek rrethimet dhe ngjyresat estetike të kohës sonë, jo tek thelbet e figurshmërisë, drejtpërdrejtësisë, stilit didaktik, që vargjet e Gjylbegajt ofrojnë.

E bëra si formë eksperimenti, kur hodha poezinë “Hymni i Arsimitarëve” në rrjete sociale. Mes komentareve dhe ndjekësve të profilit tim, ajo po më dukej si një lule e shkukur nga krijimtaria e poetit. Kjo “lule” kishte këputur diçka edhe brenda shpirtit nostalgjikë, që si rrallëherë në facebook-un tim, kishin ngut të jepnin një koment.

Për kënaqësinë tuaj dhe për ta mbyllur, meqë jemi në lëmin e pedagogjisë dhe të arsimit, po e risjell këtë poezi të Gjylbegajt.

Hymni i Arsimitarve
 Arsimi është dita!...
 Virtyti është drita!..
 Jem’ gjurmest’ e një mendimit,
 Vullndet t’fortë ushqejmë n’krahnuer;
 Për agim t’nji qytetnimit,
 Nji t’vertetë kemi n’flamuer!

M’turr qëllimit duem me i mrritë,
 Kombin, atmen lartë me e ngritë,
 N’çdo pikpamje ndritë me e qitë!...

Jem' sherbtort' e nji arsimit,
I vimë rreth nji ditunís!
Kthiellim terrin e mjerimit,
Të pa dijes së njerzís!

Jem' anmiqt' e çdo dishprimit,
Shpresa shejte né na prînë;
Nder lamíje t'perparimit,
Kah lumnija e kombit mrrîné!...

Gjovalin ÇUNI

Polemikë e një meshtari jezuit me Gjylbegajn

Ndërsa po kërkojsha me gjetë materiale bibliografike për Hamid Gjylbegaj, në lami të letërsisë i bindun se edhe pak rrjeshta diçka ndriçojnë, u ndesha me pak artikuj që trëtojshin krësisht veprën patriotike të autorit⁵⁰.

Ajo që të bân përshtypje ndër përqsjet bibliografike është mungesa e këtij emni mes emnave të shumtë të shkrimtarëve shqiptarë, aq sa edhe tek “Historia e letërsisë” e R. Elsie-s (Tiranë,1997) që mundet me û mbajtë si mâ e plota, nuk kâ as edhe një rrjesht.

Lind pyetja, pse? Si justifikim kishte me kenë larmia e veprimtarisë personale të H. Gjylbegajt, ku persona vështrohet vetëm si një figurë atdhetare, e në mos kjoftë kjo, atëherë është i nënvleftësuem si një “autor i vogël” (minor), poet e prozator, ose është i trajtuem si një filozof, si një mistik e si një panteist që vargjet i ka pasë mjete për me ndikue sadopak te të tjerët.

Shkrimtari i njoftun Zija Çela tuj zhvillue të njëjtën pyetje për Arian Lekën, (një ndër poetët mâ të mirë shqiptarë të momentit) në analizën e vëllimit poetik të autorit sjell mendimin e Borgesi-t që theksonte: “.. poezinë e vogël” unë e kuptoj si një nga llojet e letërsisë, dhe jo si gjini të nënvlerësuar të saj. Të flasësh për “poezinë e vogël” është njësoj si të flasësh për poezinë dramatike ose epike⁵¹”

I pâmë në këtë kândvështrim “autorët e vegjël” po hamendsojmë se ndoshta nuk nâ afrojmë “shumëanshmëni”, por kjo nuk don me thânë se pena e tyne bjen mâ poshtë se njëjo e autorëve të mëdhaj.

Për me përfundue njëket arsyetim, siç vëren përsëri Çela, duhet me jû bashkûe sentencës së Uitmanit: “ Sa herë përmenden të mëdhejtë, poetëve tanë s’u bie gja për hise. Jemi ne që nuk i japim . Kemi lindur për të qënë kokeulur dhe për të vdekur si inferiore⁵² “

Hamid Gjylbegaj edhe për të gjallët e tij ishte “në përjetësi”, pa kenë i vlerësuem, tuj kenë i vlerësuem, e ai siç thoshte miku tij Izet Bebeziqi, “thithte veç ajrin a Atdheut”, që nuk mund t’ja mohojshin. Menjherë

50 Veprimtaria e tij sa i takon çashtjeve historike është trajtue, ndër të tjera edhe nga ai vetë në kujtimet e tija personale të vjetit 1973, të botueme tashma në revistën Hylli i Dritës, 2- 2012, ff.86-117

51 Çela, Zija Çela, Zija Shpirti shëtiti me poetin. Tiranë: Meher Licht, 2009. f. 20

52 Po ai: Po aty. f.19

mbas “çlirimit”, njëshu siç e vertetoj më vonë jeta e tij e vuajtun e qëndrestare, e nderuen tuj ja kalue veprat e shkrueme ndër vjete, në listën e librave të ndalueme për përdorim. E tesh mbas sa kohe harrese studimet për këtë figurë janë një “detyrim moral” (që kaq fort besonte në atë, ai), e ky aktivitet i takon me kenë fillimi, por jo fundi.

Në fakt po t’i kthehena retrospektivës, i vetmi që e analizoi veprën e Gjylbegajt, këtij të autori, të cilësue me si “filosof -shkrimtar “për njaq sa kishte arritë me shkruer deri në vjetin 1932, ishte P. Fluv Cordignano S J. italian, misionar dhe shkrimtar jezuit i shumë lamive.

Ai e analizoi veprën letrare të Gjylbegajt tuj e pa në prizmin “teologjiko-moral”, dhe konkluzionet e tija, me dt. 30 iunni 1932, me leje të ⚭ LAZARUS Archiepiscopus i botoi një librec të vogël me pak fletë nën titullin: ”Nji tjetër filozofi a fe islame ? Çka don Hamid Gjylbegaj. Çka thotë nji mështar katolik “.

Libri qysh në fillim nga një anë mundet me u cilësue, si polemikë me Gjylbegajn⁵³ e një prifti jezuit, intolerant dhe konservativ sa i takon dogmës së kshenë, por nga tjetra anë edhe analizë e parimeve fetare mbi të cilat operon Gjylbegaj, të shprehuna në poezi, tuj i dhënë përparësi dhe vlerësue përmes krijimtarisë “pikat e filozofisë hamidjane” dhe “kritikë parimeve dogmatike dhe morale të poetit”.

Nuk po e di pse nuk asht prekë nga studiuesit ky librec i vogël që kish me kenë njëheri jo vetëm kritikë letrare, por edhe e qëndrimi i Gjylbegajt ndaj opinionioneve të Kordinjanos ?

A thue ka pasë të drejtë Kordinjano (dhe qëndron edhe në ditët e sodit) në mendimi tij i shprehun që në hymje të librecit tek shkruente: ”... në Shqýpni, ndoshta, nuk janë shumicë ata qi merren me kso hulumtimesh filozofiko-fetare, mundet me kenë ;se nuk janë pakicë ata qi dish-rojnë mos të qiten aspak në fushë kto çashtje, edhé ket pikë mundem me t’a pranue, por, se nuk vin kurrresi me u marrë më nji mënyrë krejt njerëzore. mbas sulleve të dijës së vërtetë, me asosh, jam krejt kundra mendimit t’and⁵⁴”.

Rrugën për me shprehë lirisht mendimet, Kordinjanos ja kishte hapë vetë Gjylbegaj, që pa droje pranonte kritikën për çdo punë që bāhet me nji kusht “...ajo duhet të jënë shejte se përndryshe s’vinë kurrnja” .

Replikat janë replika mes dy njerëzve të cilët duket sikur njihen, ndonse

53 Hamidi në librat e tij përdor dy forma mbiemri, Gjylbegaj dhe Gjylbegu.

54 Cordignano, (P) Fulv . S.J. ”Nji tjetër filozofi a fe islame ? Çka don Hamid Gjylbegaj. Çka thotë nji mështar katolik “. Shkodër: “Zoja e Papërlyeme, 1932, f. 3

Gjylbegaj e mohon të ketë njohje⁵⁵, por gjithsesi edhe tek Gjylbegaj ndihet “ndjenja e kënaqësisë intelektuale” që gjen shprehje në vlerësimet ndaj njani- tjetrit.

Kordinjano krahas paraqitjes së formimit të shkollaresk të Gjylbegajt, vlerëson shumë përpjekjet e tija për me plotësue boshlleqet që len shkolla në formimin e njeriut.

“Shkolla nuk i dha msime filosofike, e në histori të botës preku “en gros” andej këndeje si mbas rregulloret e programevet t’athershme. Si rrmues e këndues i palodhshëm muer vetë me xanë e me këthellue dijen e vet tuj këndue gjith farë librash pa methudë e pa sistem: rej andrrave filozofike të Kantit në filozofinë e rrjedhshme të francesvet prej Unjillit në Qitab⁵⁶” E më tej ai shton: “Këndoi disa libra mbi katolikizmin, sikurse përshkroi copa copa rrjedhjen filosofike të dijetarvet grekë nëpër përktihme turqishte. Këndimet i bani turqisht si edhe e njofti së pari në letratyrë turke sado qi mbrapa këndoi Schillerin, Goethe e ndoq shumë vallet popullore shyptare. Prej ketyne muer trajtën e vjershave të veta, nonse qi duket shpesh ndikimi i menyrës poetike të Naim Bej Frashërit⁵⁷” .

Nga ana tjetër edhe Gjylbegaj, vite ma vonë, në një tjetër polemikë mes tyne deri më tash të panjoftun, në një “Letër të hapun. Nji Prifti katholic” vlerësonte: Zotni Patër Cordignano S. J. nuk asht një çilimi i kalemendun, por, asht një autor katolik i përmendun, sidomos n’keto vise t’Arbnis⁵⁸..”

Punën e nisun me shpjegue pikat e filozofisë hamidiane vetë Kordinjano e cilësonte jo të lehtë, biles edhe e vinte në dyshim suksesin, mbasi po përballej me një shkrimtar, “vjershat e të cilit pa madhështi e pa hart”, dalloheshin për “...nji fjeshtesi e nji këthellsi depertuese, prej se janë zbulim i nji shpirtit qi nuk shkruen për me shkruie as nuk flet per me folë, por me ja mrrijtë me ‘i fuqi mujtse nji qëllimi të caktuem⁵⁹”.

Pasiguria e përcjellun nga Kordinjano duket se ka shqetësue edhe komunitetin e jezuitëve të cilët simbas parimeve të urdhënit kërkojnë me kenë

55 • Gjylbegaj mohon që pati njohje me F. Cordignano. Në librat e tij ka të pasqyruem mjaft shkëmbime urimesh dhe letra me hierarkët klerikale si imzot Gaspër Thaçi e At Gjergj Fishta të cilit kushton vjershën, “Kunora e Lumnis”, me rasë të LV vjetorit tuj marrë përgëzimet e këtij të fundit (në: Caku i filozofisë); me P.Giovanio Fausti S.J. ka letërkëmbim në frëngjisht, po kështu letërkëmbim ka edhe me Rektorin e at’herëshëm të Seminarit, (1931) P.Lanfranko Stekati S.J. Përpos njiktune fakteve për vetë Kordinjanon, në botimet e tija ai përdor titujt onorifiko-fetar, si i Përndritshmi (Caku i filozofisë, f.7) apo i Lumnueshmi (Harpa e thyeme, f. 8) Faktet e mësipërme të bëjnë me mendue që H. Gjylbegaj e ka njoftë, por nuk ka dishirue me e përmendë njiket fakt.

56 Po ai: Po aty, ff. 11-12

57 Po ai: Po aty, ff. 11

58 Gjylbegaj, Hamid. Harpa e thyeme. Tiranë, 1943. f.8.

59 Po ai: Po aty, f. 7

të kujdesshëm dhe të saktë.

Ndonse libreci tashma ishte shtypë, jezuitët nuk e hjedhin në qarkullim pà marrë edhe aprovimin e At Gjon Faustit S.J, teolog dhe filozof, një ndër specialistët mà të mirë të dialogut ndër fetar, autor i veprës “Islami në dritën e mendimit Kristian”.(Romë, 1933), studiues i Bashkësisë Islame Shqiptare, themelues në vitin 1937, i lidhjes “Amici Oriente Islamico”, etj. i pushkatuem në Shkodër nga komunistat më 4 marc të vjetit 1946.

Në rubrikën Shënjime bibliografike të botueme prej revistës “Leka” në vjetin 1932, rreth librit të Kordinjanon, që kishte me zënë vend edhe në librecin, “Kopje origjinale” të Gjylbegajt, shkruhej: Reçension i këtij libri të vocërr, por jo të parëndësi e kemi vonue sepse kena dashtë për me pvetë , edhe një shkrimtar, A. Gjon Faustin S.J. , i cilli mundet me thanë një fjalë mbi këto çashtje⁶⁰ .

Fausti argumentonte, “...se thelbi i replikës kërkon me shndritë disa probleme qi janë kryesore për çdo njeri që don me kenë njeri⁶¹” , tuj pranue se janë tuj “... u ballafaque dy filozofi të cilët dy shkrimtarët i paraqesin në kundërshtim njena me tjetrën⁶²”

Libreci i Kordinjanos është i ndamë në tri pjesë sipas pyetjeve të titullit. Po çka janë njikto probleme? Tuj analizue librecin dhe krijimtarinë e Gjylbegajt, rezulton se kundërshtitë ndeshen gjithnjë në aspektin filozofiko- dogmatik; ku përmes vjershave Gjylbegaj kërkon me e shpallë botkuptimin e vet tuj i dhanë një trajtë definitive.

Tanë botkuptimi H. Gjylbegut, simbas Kordinjanos është panteizmi- mistik që lidh Zotin me njeriun, aq sa ai,“... e e sheh aq madhnisht madhninë e Zotit sa me u kujtue se aj i lumi asht gjithshka e robi kurrqja⁶³”.

Sipas Kordinjanos, H. Gjylbegaj pranon të jetë i besimit islam, por një feje islame “sui generis⁶⁴” . Tuj pranue parimin themelor të gjithshkafe, ai nuk e përcakton vedin cilit grup islam i përket. Për atë e rëndësishme është me besue tek Profeti Muhamet si profeti mà i mbrâmi; me ndjekë urdhenimet e tija, e të mos bahet “qafir⁶⁵” tuj veprue kundër fese islame. Bazue n’sa u citue mà sipri, Kordinjano, mbërrin në arsyetimin se feja islame e tij është një farë panteizmi idealo- mystic, e ngjashme me men-

60 Leka IV/1932, Nr.9. f.290

61 Leka IV/1932, Nr.9. f.290

62 Leka IV/1932, Nr.9. f.290

63 Gjylbegaj, Hamid. Kopje origjinale. Shkodër: Ora e Shkodrës, 1933. f. 5

64 Cordignano, (P.) Fulv . S.J. ”Nji tjetër filozofi a fe islame ? Çka don Hamid Gjylbegaj. Çka thotë nji mëshhtar katolik “. Shkodër: “Zoja e Papërlyeme, 1932. f.12

65 Po ai: Po aty, f.13

dimet e Naim bej Frashërit⁶⁶.

Në krijimtarinë letrare, kryesisht poezi, Kordinjano gjen shtremberime doktrinale, e nga pikpamja e një konservatori kritikon edhe elementet për me një suse shqiptarët në një fe të re përbashkuese që nuk e mohon Zotin, por përmes moralit mundohet me e ngritë njeriun.

Kjo ide, simbas Kordinjanos, ”.. don pa në shumë drejtime, në atë fetar, në misticizmin bektashian, në idenë rilindase të atdhetarisë, e të lidhun më antiklerikalizmin⁶⁷.

Në aspektin fetar, prifti katolik tuj i trajtue çashtjet fetare edhe si dogma, përjashton tånisht idetë e shprehuna nga H. Gjylbegaj sipas të cilit “... mendimi .... mbi fena të ndryshme, nuk asht i përcaktuem mbasi fenat zhvillohen “nëvolucion të jetës⁶⁸”

Tuj analizue vjershën “Arsyeja mbi fe”, Kordinjano vëren se Gjylbegaj asht i mendimit “..se një fe kish me kenë e drejtë, por dy rrxojnë njana-tjetrën

Sa i takon njësisë së fesë Gjylbegaj shkruante:

Çë çdo fe e perzotnueme
Ideal sa të ket mirësinë
Asht e shejtë dhe e bekueme
Mbasi pshtim asht për njerëzinë
Prandaj të gjitha fetë e veta
kur bazohen në myster t’ vet ,
sikur njena , njashtu tjetra
shoqja shoqes s’i përngjet

e çdo profet e ka ndjekë këtë udhë, qysh prej Adamit në Muhamet⁶⁹

Shprehjen e fundit Kordinjano e cilëson, si një përpjekje të tij me spjegue në një mënyrë naturale Trininë kristiane⁷⁰.

Trininë, shkruan Kordinjano, Gjylbegaj e “... trajton si një mister i shtrejët e i shejtë e nuk asht kot, gjithnji ati asht Zoti i vërtetë, e i Biri a gjithshka asht e s’asht në këtë jetë domethanë gjithshka ka rrjedhë e asht tuj rrjedhë a mund të rrjedhin prej Zotit edhe Shpirti i shejtë. Trinia Kristine asht njësia islame⁷¹.”

Në vjershat “Vallja e botës”, “Kuptimi i jetes”, “ Vallja historike” etj., Kordinjano vëre që Gjylbegaj tuj argumentue “...se Krishti ka për vëlla

66 Po ai: Po aty, f.27

67 Po ai: Po aty, f.15

68 Po ai: Po aty, f.15

69 Po aty, f.15

70 Po aty, f.15

71 Po ai:Po aty, f.16

tejet Shën Gjonin (vlla pagzimit⁷²)“, godet shtyllën mbi të cilën mbështet kristianizmi, Trininë Shejte.

Në këtë arsyetim, Gjylbegaj mbështet edhe në gjykimet heretike të Ariusit të Aleksandrisë (156-336) i njohun si babai i arianizmit që kundërshtonin Trininë Shejte dhe mohonin natyrën hyjnore të Krishtit, tuj pohue se nuk ishte i pakrijuem, por thjesht krijesa e parë e Hyjit. Të njëjtat gjana, Gjylbegaj duhet t’i ketë lexue edhe tek Gëteja.

Këto ai i shpreh edhe me vargje:

U mujt deka m’nershme
U zhduk n’bot robnija e hershme
Veç me ngjarje t’Arianizmit
Ortodoks e t’Protestanizmit
Ju çel shtegu edhe Islamizmit⁷³.

Kordinjano vlerëson respektin që Gjylbegaj ka “...për Krishtin si karakter e si profet qi i kuptoi ma kjethellët punët e Zotit e ndau të mirën prej së keqes, por nga ana tjetër ai kundërshton prerazi kuptimin e autorit mbi Krishtin tuj e cilësue si një njeri qi u da prej tjerve me fuqinë vigane të shpirtit të vet, e u bashkue me dritën e shpirtit: aj asht Zot, si kje Zot Adami, Mojsehu, Davidi e çdo profet tjetër deri sa doli ma i mbrami Muhameti⁷⁴”.

Nga sa argumentuem shihet kjartë përpjekjet e Gjylbegajt për me bâ që të tanâ fetë të bien në nja, dhe njerëzit të orientohen pa kler, e për Kordinjanon kjo ide e ban Gjylbegajn, antiklerikal që mbështet në “Mbretnine shpirtnore” ase në virtytin njerëzor, thjesht në misticizëm⁷⁵. Në këtë kândvështrim vargjet e Gjylbegajt mund të konsiderohen edhe si vargje të poetëve mistikë të Orientit që e kuptonin ekzistencën e vërtetë të qënies veç në “vetasgjësim në hyjninë⁷⁶”.

Vitet që shkroi Gjylbegaj “librezat” e vet ishin edhe vitet kur nga të huejt u hodh ideja e njësimi të fesë të shqiptarëve në bektashizem, si një mundësi elementash të përbashkëta të islamit e katolicizmit.

Për Kordinjanon nderimi i jashtëzakonshëm për Naimin⁷⁷ dhe derishizmën si një varint i misticizmit shfaqet shpesh në vargjet e Hamdi Gjylbegaj.

72 Po ai: Po aty, f.17

73 Gjylbegaj, Hamid. Agimi i filozofisë. Tiranë: Gutenberg, 1933. f 7.

74 Po ai: Po aty. ff. 30-31

75 Po ai: Po aty. ff.14-15

76 Cami, Edvin. Gëteja mes perëndimit dhe misticizmit oriental. Tiranë: Pika pa mbështetje, 2009. f.77

77 Cordignano, (P) Fulv. S.J. “Nji tjetër filozofi a fe islame? Çka don Hamid Gjylbegaj. Çka thotë një mështar katolik”. Shkodër: “Zoja e Papërlyeme, 1932, f. 12.

Dervishizma

Besa e Zotit

Dishmues i shpirtit

Pasqyra e kombit

Virtyti i Krishtit

Se fundmi nuk duhet⁷⁸

Nuk mbetet jashtë vëmendjes së Kordinjanos edhe frymëzimin rilindas i Gjylbegut. Ashtu sikurse pjesa tjetër e klerit që si binom kishin “Fe e Atdhe”, ai kundërshton vargjet patriotike që i ftonte shqiptarët me u mbledhë para monumentit të Atdheut “qi asht forca e bashkimit kombëtar, i nep një randësi në një rrole që s’ë ka thuj than se përhap, në mos tjetër “ fjalën e virtytit të Shpirtit Shejt⁷⁹”.

‘Mjerisht, i kundërvihej Kordinjano, historija politike e botës tregon se fuqija kombëtare ase qeveritare s’a kenë gjithmonë një ndihmë në pik-pamje të besimit fetar ase të moralit⁸⁰ ‘

Ndonëse pak ma i kursyem, Kordinjano i kushton një kapitull edhe pjesëve të shëndosha të filozofisë hamidiane, mbasi e lypë njerëzia që t’i vem në shënim elementat e shëndoshë që gjënden në vjershat e shkrimet të tija⁸¹.

Ndër të tjera ai vlerëson patuendshmëninë e Gjylbegat kundrejt nevojës së fesë. Fjalë ari i cilëson Kordignano vargjet e poezisë “Caku i filozofis”.

“ Në daç beso, në daç mos beso,
Kah të duesh, ti, del e shko !
Ky problem, por asht i drejtë,
Ka n’ket botë një gja t’vërtetë
Kte e dikton ndërgjegja vetë⁸²”

Nga ana tjetër ai vlerëson parimet morale mbi të cilën zhvillohet vepra e Gjylbegajt, filozofinë e shëndoshë shoqërore etj., tuj shpresue se kishte me u marrë vesh për shumë gjana.

Edhe tuj vu oroe me të kënaqun si poeti qëndron në ketë temel moraliteti të naltë krejt të mirë, tuj dijtë se e mira të çon te e vërteta, kam shpresë qi ka me e lanë terrin e filosofisë së vet, për me pa dritën e plotë të së vërtetës⁸³.

Por, kjo dëshirë mesa shihet edhe në librecat e tjerë, ka me mbetë veç

78 Hamid Gjylbegaj. Pak a shumë. Shkodër: Ora e Shkodrës, 1925. f. 7

79 Po ai: Po aty, f. 41

80 Po aty

81 Po ai: Po aty, f.42

82 Po ai: Po aty, f.43

83 Po aty: Po aty, f.45

---

dëshirë, e nuk ka me ju plotësue Kordinjanos.

Kohët tashma kanë ndrýshue e së bashku me kohën edhe njerëzia si numër e sjellje, por në kohën e njerzinë e sotme vështirë është me gjetë Hamdi Gjylbegaj e P. Fulv Cordinjano S.J.

E pakta mundena me u marrë nese është dishiri me shkrimet e týne.

Xhahid BUSHATI

“...marr frymë ajrin e Atdheut...”

Ese për lirishtetësin, mendimtarin e lirë, ushtarakun, politikanin, filozofin dhe poetin Hamid Gjylbegaj”

Hamid Gjylbegaj lindi më, 28.02.1889 (për datën e lindjes ka versione të ndryshme) në Shkodër dhe vdiq në Elbasan, tek e bija, më 24.02.1979, katër ditë para se të mbushte moshën 90-vjeçare. Edhe pse kanë kaluar 40 vjet që është ndarë nga kjo botë, në vetëdijen time, ai ‘frymon’ sepse... “m(a)err frymë ajrin e Atdheut”. Dhe kështu ndodh..., ndonëse rrallë për njerëzit e rrallë, që ajri i Atdheut bëhet monument.

Me emrin e Hamid Gjylbegajt lidhet një ngjarje e bujshme, aso kohe në Shkodër, e paparë në llojin e vet, aq e çuditshme sa dukej e pabesueshme, aq tronditëse sa dukej ireale, që thuhej me pak fjalë, trembshëm e pëshpëritej në fshehtësi të mos e dëgjonte kush. I vetmi që lidhej me këtë ngjarje jo të zakonitë, pa bujë, pa fjalë, mendimtar, qëndrestar e vetmitar, ishte ky burrë, që dikush e quajti “kokëfortë”, dikush tjetër e quajti “kundër rrymës së kohës”; që në heshtjen e tij fisnike kishte gjetur mënyrën e vetme t’i bënte ‘hyzmet’ LIRISË, të kuvendonte me të, ta nderonte e ta çmonte, ta kishte të përsëpirtshme, duke paguar haraç jetën dhe vuajtjet e ferrit famëkeq hoxhian, e, për këtë ishte i vetëdijshëm. Dhe ngjarja ishte kjo... Ja, se si e rrëfen historiani Dashnor Kaloçi në një shkrim të tij: “... nga viti 1945 e deri në vitin 1979 ai nuk mori pjesë asnjëherë në votime, duke i bojkotuar rregullisht ato. I gjithë populli i Shkodrës dhe i Elbasanit, ku ai jetoi, e mbajnë mend fare mirë se Hamidi nuk shkoi asnjëherë pranë kutive të kuqe të votimit. ... Ai ngrysej dhe gdhihej i vetëm në shtëpinë e tij, duke kaluar netët e gjata dhe të acarta të dimrit pa kushtet minimale të jetesës. Hamid Gjylbegu, shkodrani me bindje antikomuniste, që mbahet mend si rast i rrallë në të gjithë Shqipërinë për bojkotimin e rregullt që u bënte zgjedhjeve gjatë viteve të regjimit të Enver Hoxhës,... Ndërsa miku i tij i ngushtë i jetës, studiuesi erudit Izet Bebeziqi do të shkruante për të: “Vetun, në një karrikë, vrashëm në vedi, në ballë të rrudhun e me sye të tretun në kurrëgjë, si i tretun n’agonie mejtimesh e andrimesh po pushote Hamidi. Burrë i naltë, i shëndoshë, ezmerë, me mustaqe të zie, me dukje të rrëret, por me shpirt të çelët e syni i tij shkëndie e pa-plakrueshme e në të shtjerrun rrëfente një bujari të veçantë.”

Po kush ishte në të vërtetë ky burrë? Rridhte nga një familje me emër, nga më të vjetrat të qytetit të Shkodrës, siç ishte ajo e Gjylbegajve. Shkollën fillore dhe të mesme ushtarake i ndoqi në vendlindje. Vitin e fundit e bëri në Manastir. (Nuk di pse m'u kujtua Migjeni dhe vepra "Udha e Shkronjave" e prof. Tomor Osmanit). Akademinë Ushtarake e përfundoi pas tre vjetësh studimi në Stamboll. Në korrik të vitit 1912 emërohet instruktor i rekrutëve të regjimit të 38-të në Selanik. Gjatë Luftës Ballkanike u gjend në koopormatën e Selanikut në frontin me serbët dhe mori pjesë në luftime në Kumanovë, Qyperli, Perlep, Manastir e pastaj në front me grekët në Bilisht, Korçë, Janinë. Më 6 mars 1913 Janina ra në duart e grekëve dhe Hamidi dërgohet rob lufte në ishullin Zanta. Në tetor të vitit 1913 lirohet e kthehet në Stamboll. Më pas vjen në Shqipëri për të punuar për forcimin e shtetit shqiptar. Zgjidhet anëtar i Komitetit Ekzekutiv të Klubit "Lidhja Kombëtare". Me krijimin e Komitetit Kombëtar për Mbrojtjen e Kosovës, më 1918 zgjidhet anëtar i Kryesisë së atij Komiteti. Bën pjesë në grupin e atyre që caktoi Komiteti për përgatitjen e Kongresit të Lushnjës. Në mars të vitit 1920, u emërua nënprefekt në Pukë. (Dhe për këtë moment, Hamid Gjylbegaj do të shkruante: "Me formimin e qeverisë qendrore në Tiranë, (pas Kongresit të Lushnjës) u morën masa të shpejta për bashkimin e Korçës e Shkodrës me të. Për këtë qëllim erdhëm në Lezhë bashkë me Hoxhë Kadrinë e Ahmet Zogun. Unë u dërgova si përfaqësues në qytet për t'u marrë vesh me administratën e Shkodrës, duke i premtuar dhe siguruar se qeveria qendrore do t'i lejonte të qëndronin në pozitat që kishin. Musa Juka si kryetar të bashkisë, Malo Beg Mylga si komandant të xhanarmërisë dhe Javer Lutfia si komisar të policisë. Propozimin që i bëra këta e pranuan me gjithë gëzim dhe hynë në bashkëpunim me qeverinë qendrore të Tiranës. ... Me hyrjen në Shkodër u mbledhëm në Komitet për të vendosur për ndryshimin e administrimit të qytetit. U vendos që përkohësisht të bëhej një administratë e përkohshme e cila për dy vjet do të vepronte në bazë të Kanunit të Lekë Dukagjinit. U zgjodhën si prefektë Sulç beg Bushati dhe Shuk Serreqi. U shtrua dhe çështja e administrimit të Pukës. Unë mora përsipër të merresha me të. Kështu u emërova nënprefekt i Pukës.")

Drejton veprimet luftarake në fazën e parë të Luftës së Koplikut (korrik - gusht 1920). Pastaj Qeveria e Fan Nolit e nxori në pension. Hoqi dorë nga veprimtaria politike. Arsyen e mbulon heshtja. Hamidi zotëronte: turqisht, italisht, gjermanisht, frëngjisht. I pajisur me një kulturë të gjerë

ushtarake, filozofike e letrare, të cilat reflektuan në punën e tij, bënë që gjithë herë të udhëhiqej nga bindjet nacionaliste.

Poezitë e para i botoi në revistat “Agimi” dhe “Afrimi”. Më pas botoi librat: “Flutura ndër lule” (1924), “Pak a shumë”, vjersha, Shkodër, (Ora e Shkodrës, 1925, 52 f.), “Fjala e Virtytit” (Imtime filozofije, Elbasan, shtypshkronja “Elbasani”, 1929, 16 f.); “Monument i Atdheut”, Elbasan, Shtypshkronja “Saide” Elbasan, 1930, 16 f.), “Kunora e Lumnis / Caku i filozofis”, Shkodër, (Shtypshkronja “Ora e Shkodrës”, 1931, 16 f.), “Fletra e jetës” (Shtypshkronja “Ora e Shkodrës”, 1932), “Drita e S’vërtetës” (1933), “Kopje origjinale”, Shkodër, (Shtypshkronja “Ora e Shkodres”, 1933, 16 f.), “Kuvendi i shqiptarit”, Tiranë (Shtypshkronja “Gutenberg”, 1934, 16 f.); “Hiret e shueme” (Vjersha në prozë, Tiranë, 1939, 16 f.), “Fyelli i Barive”, Tiranë, 1943; “Zana e shitueme”, (Vejme popullore, Tiranë, 1943, 16 f.); “Harpa e thyeme”, 1943) etj. Në dorëshkrim i mbetën poezi të bëra pas çlirimit e disa përkthime. Mblodhi këngë lirike në trevat e Malësisë së Madhe. Një pjesë i botoi. Ka shkruar dhe artikuj politikë në gazetat “Populli” në Shkodër, “Dajti” në Tiranë, herë me emër, herë me pseudonim...

Hamid Gjylbegajn e kam takuar dy herë në jetë. Në të dyja rastet kam biseduar pak fjalë me të, por e kam fiksuar portretin e tij me sytë e fëmijërisë sime. Shumë vite më vonë, lexova e rilexova gjithë librat e tij (me nga 16 faqe, a diçka më shumë), dhe sytë e fëmijërisë sime nuk e kishin tjetërsuar atë portret. Imazhi qëndronte i gjallë, i paprekur si atëherë... Serioz. Serioz tërë kohën. Të dukej sikur i kishte humbur buzëqeshja, sikur nëpërmjet bisedave e kërkonte atë... Fliste rrallë, duke tundur kokën. I ulur në një karrige shpesh meditonte në vetminë e ditëve fatin e shkruar dhe të pashkruar... I vrazhdë në vetvete. Me ballë të rrudhosur e sy të tretur deri aty ku s’arrin dhe pikë lotit. Shpesh kërciste dhëmbët si shenja nervozizmi për t’i bërë sfidë kohës që e mendoit dhe e plagosi shumë për fjalën e lirë, për peshën e lirisë, për karakterin e vendosur e të admirueshëm. Esmer, me mustaqe që iu zbardhën në pleqëri, por me një shpirt të çelur që rrëfente një bujari të vërtetë. (Të mos harrojmë që ai shpirt mbante dramën që ia shkaktoi egër e torturuese diktatura e egër dhe e pashpirt, që ai shpirt qante në heshtje e mbante të ndezur dritën e shuar të të birit të vetëm, Virtytit, që e donte më shumë se sytë e ballit). Reflekset e tundimit shpirtëror, të krizës morale i gjejmë dukshëm të pasqyruara në librat “Zana e shitueme”, “Fyelli i barive” e “Harpa e thyeme”, botime të vitit 1943.

Një bardhësi e bukur i mbulonte kokën. Siç duket kjo bardhësi si një lirinë fatlum ishte krijuar enkas për të zbutur pamjen e zemrën të këtij njeriu që më shumë mendonte se sa fliste, që kishte rënë 27 herë në luftë e ishte plagosur 2 herë. Të dukej sikur Hamid Gjylbegaj me një botë poeti, jetonte diku mes kufijve të ireales me realen, të legjendës me mistiken, të amëshimit me pafajësinë, të ëndrrës që nuk arriti kufijtë e realitetit... Jetonte vetëm me “ajrin e atdheut”, të cilin e deshë aq shumë.

Jeta e Hamid Gjylbegajit i ngjan një deti të trazuar, valët e të cilit e rrahën egër e në mënyrë të pamëshirshme, por nuk e gjunjzuan dot. Kantian nga filozofia. Karakter i një edukate gjermane. I prerë në vendime si ushtarak i Akademisë turke, të cilën e kreu. I heshtur gjer në dhembje. E gjitha kjo ishte bota ku shëtiste Hamidi, parimet e së cilës nuk i cënonte, por nuk lejonte t’ia cënonte askush.

Dhe... mendohem teksa prek librat e tij, teksa lexoj krijimet autoriale, ku shfaqen dukshëm: disa rrugë të jetës së tij, konceptet filozofike, filozofia poetike, mendësia dhe humori popullor, sentenca dhe urtësia, pengjet dhe porositi, polemikat, korrespondencat, kunora e lumnisë, caqet e filozofisë, nocionet e besës, bukurisë, dashurisë, shpirtit; flladet lirike e dallgët tragjike; theksimin e shumëhershëm të fjalës ‘Virtyt’ etj., etj. Dhe përsëri mendohem... Nuk më shqitet, veçanërisht në poezitë e tij se si sundon aq virtytshëm dritat e së vërtetës, si përhapet ajo, si reflekton përmes trinomit: E drejta, E mira dhe E bukura. Në këto hapësira mendimi e hapësira poetike “shëtisin njëkohësisht” madhështia e njeriut dhe njohja e vetvetes.

Dua t’i sillem edhe një herë fëmijërisë sime. E shihja shpesh atë burrë të plakur, teksa në vetmi hapte derën ngjyrë jeshile, me një karrige kërcure që mezi e mbante në dorë, dhe zinte vend, aty, pranë çinarit të moçëm... Se ç’bisedonin ata me njëri-tjetrin, askush nuk e di, por ama bisedonin... Dhe kishin kujtime... Dhe çdo ditë kujtimet shtoheshin!.. Por, ndoshta sot, ai çinar, tashmë i pluhurosur, i pakujdesur nga askush dhe i lënë në mëshirë të fatit, ndoshta është i vetmi që ka mbetur gjallë e, që në monumentalitetin e tij mban më shumë së të tjerët copëza kujtimesh e copëza historish, data, situata, rrethana, fragmente dialogjesh e emra personazhesh, etj. etj., që lidhen me këtë burrë e për këtë burrë që quhet Hamid Gjylbegaj. Dhe jetësisht e ëndërrisht, në një poezi, Gjylbegu shprehej: “Fletët e rame un i mblodha, / Ca nga vargu i gjatë i jetës; / T’gjitha bashkë ktu i radhova, / Për kujtimin e s’vërtetës...”

Ardian MUHAJ

Fenomeni Hamid Gjylbegaj: liria e patjetërsueshme e qenies përballë dhunës së diktaturës.

Hamid Gjylbegaj mund të këndvështrohet si një individ, si një atdhetar, si një filozof, si një poet, si një disident, si një ushtarak, si një poliglot, etj. Por, Hamid Gjylbegaj mund të këndvështrohet edhe si një fenomen që përmban një dimension filozofik dhe mistik në vetvete, pra si dukuri njerëzore. Jo vetëm për shkrimet e shumta dhe tejet të rëndësishme për kohën e tij dhe për kohën tonë e besoj edhe çdo kohë, por edhe për faktin se përbën një nga rastet shumë të veçanta kur vetë autori është edhe subjekt i dramës së vet. Vetë autori përjeton me vetëdije të plotë dhe deri diku edhe me njëfarë triumfalizmi vleror, ose aksiologjik dramën të cilën e ka përshkruar dhe e ka ndje.

Autori Hamid Gjylbegaj në këtë rast gjen mundësinë që të përjetojë dimensionin e lirisë së qenies, pra të shpirtit, frymën e virtytit në mjedisin më të robëruar, më të pashpirt dhe më të pavirtytshëm të mundshëm. Nëse do të mundnim që modelin e fatit të Hamid Gjylbegajt ta paraqitnim përmes një imazhi, përmes një pikturë apo fotografie duket mision i pamundur. Megjithatë një imazh që vjen në mendje sa herë mendojmë fenomenin Hamid Gjylbegaj është imazhi i njohur botërisht dhe shumë i famshëm i një gjermani që në mesin e mijëra kolegëve që nderojnë me përshëndetjen naziste, ai qëndron i vetëm i vendosur pafundësisht për të qenë i lirë dhe duke shijuar lirinë e të qenit tjetri, njëkohësisht i përjashtuar dhe i vetëpërjashtuar.

Në këtë imazh padyshim që nuk mund të krijojmë dhe as të ushqejmë idenë e gabuar se Hamid Gjylbegaj ishte fenomen i veçuar dhe i vetëm. Por në këtë foto është ai i vetmi sfidues i shtypjes totalitare.

Kishte të tjerë padyshim që sikurse Hamid Gjylbegaj qëndronin si ishuj në mes të detit të antivlerës, por padyshim që kishte edhe shumë e shumë të tjerë që në pamundësi për të qenë ishuj, qëndronin si guri në ujë, duke kundruar dhe admiruar këta ishuj lirie, virtyti në atë det robërie dhe degradimi⁸⁴.

84 Historia e rezistencës antikomuniste përbën një nga kapitujt më të lavdishëm në historinë tonë dhe ka përfshirë të gjithë shtirjen kohore të diktaturës, ashtu edhe të gjithë hapësirën e shtetit shqiptar si edhe një shumëllojshmëri të madhe formash e mënyrash nga rezistenca e armatosur, e deri tek mosbindja civile, përfaqësuesi më tipik i së cilës është Hamid Gjylbegaj.

Historia e të birit me emrin domethënës e të rrallë për kohën, Virtyt, padyshim që është një histori tragjike sikurse ajo e mijëra baballarëve, nënave, bijve e bijave, motrave e vëllezerve që përjetuan largimin përdhunshëm të familjarëve të tyre nga kjo botë, për arsye që në atë kohë ishte e vështirë të kuptoheshin.

Këndvështrimi jonë mbi diktaturën komuniste vazhdon të jetë i mangët për shumë arsye. Mund të theksojmë atë që theksojnë të gjithë se krimet e komunizmit tentohen të fshihen, të relativizohen, të retushohen dhe në fund të fundit të groposen njëherë e përgjithmonë. Por, duhet të shohim edhe një mangësi të madhe në mosvlerësimin e përmasës së lirisë që i kundërvihej kësaj diktature barbare, antinjerëzore. Përtej apo përkrah viktimizeve duhet të përpiqemi të dallojmë edhe qëndrestarët, aktorët e rezistencës antikomuniste. Vetëm kështu do të mund të shquanim edhe ata të cilët iu kundërvunë regjimit barbar, jo si viktima rastësore të asaj barbarie, por si vizionarë të lirisë, shpresës dhe rezistencës.

Hamid Gjylbegu njihet si personi që e refuzoi regjimin terrorist komunist dhe një nga mënyrat më publike dhe të qarta të këtij refuzimi ishte se ai refuzoi votimet deri dhe energjinë elektrike prej atij regjimi. Mirëpo është interesante se Hamid Gjylbegu që kishte lindë në 1887 në Shkodër, kishte krye studime në Selanik, në Stamboll e Berlin dhe njihte mirë një seri gjuhësh, duke filluar prej gjermanishtes, frëngjishtes, italishtes, turqishtes së re dhe të vjetër si dhe persishtes, nuk kishte arritur apo më saktë nuk donte ta mësonte gjuhën e komunistëve, nuk donte të komunikonte marksisht, as enverisht⁸⁵. Iu kundërvu me vetëdije të plotë asaj ideologjie që binte ndesh kryekëput me idealin e një atdheu të lirë e të zhvilluar, ideal të cilin e kishte ushqyer gjithmonë. Hamid Gjylbegaj ishte një idealist, i cili kishte shpresuar dhe punuar fort për ta bërë Shqipërinë e ëndrrave të tij. Mirëpo, në vend të së ardhmes së ndritur, pasoi errësira e papritur dhe e padëshiruar.

Përpara instalimit të regjimit komunist që shkatërroi jo vetëm ëndrrat e tij, por edhe të gjithë shqiptarëve për një Shqipëri të lirë, të drejtë, të begatë e të qytetëruar, Hamid Gjylbegaj përfaqëson ndër zërat më origjinalë dhe të kumbueshëm të frymëzimit të shqiptarizmes. Ai shprehet me tone optimiste për përparimin e Kombit, duke e vendosur besimin tek rinia e mirëarsimuar, të cilën e quan “si shpresa më e gjallë e ardhmërisë së kombit tonë”. Ai ia beson këtë mision qytetërues brezit të ri, duke e këshilluar që të jetë një dashuronjësi i përhershëm i Dijes dhe

85 Të dhënat biografike i ka shënuar vetë Hamid Gjylbegaj në një autobiografi të shkurtër që përfshin vitet e para të jetës së tij e deri në vitin 1925.

Virtytit⁸⁶.

I lindur në Shkodër, i rritur e shkolluar në Shkodër, Manastir, Stamboll në akademitë ushtarake më të mira të kohës, i inkuadruar në forcat ushtarake në Selanik, pastaj i dislokuar në frontet më të nxehta të Luftës së Parë Ballkanike, fillimisht në pikën më strategjike të mbrojtjes osmane kundër Serbisë në Kumanovë⁸⁷, i ripozicionuar pas rënies së Kumanovës në Janinë, karriera dhe krejt jeta e tij befasi duket se merr fund kur bie rob në duart e forcave greke në rastin e rënies së Janinës më 6 mars 1913. Por, fati i tij nuk ishte shkruar të mbaronte aty. Pas qëndrimit si rob luftime në kalanë e ishullit grek të Zakynthos, transferohet prej aty sërish si rob luftime në kalanë e Moresë dhe pas nënshkrimit të marrëveshjes së paqes, në tetor 1913 transferohet në Stamboll. Aty gjendet sërish i lirë dhe gjallë e shëndosh prej gjithë atyre peripecive të luftës dhe përkundër nderimeve e kërkesës së autoriteteve osmane që të qëndronte, sikurse shprehet edhe ai vetë kishte qëllime të tjera, pra donte të kthehej në vendlindje për të kontribuar për shtetndërtimin e Shqipërisë⁸⁸.

Menjëherë kontributi dhe kthimi u tij ishin më se të mirëpritur. Sikurse e thekson ai vetë “erdha vullnetarisht në Shqipëri më 17 mars 1914. Por sa zbrita në Vlorë, ku u prita me nderime nga shokët oficerë shqiptarë... Koloneli Tomson menjëherë më emëroi si ndihmës të majorit holandez Kroon që do drejtonte xhandarmërinë e veriut, për themelimin e xhandarmërisë në qytetin e Shkodrës⁸⁹.” Nga Shkodra rikthehet në Vlorë “për të parë refugjatët shqiptarë që kishin ikur nga vendet e tyre të ndjekur nga çetat greke. Personi që unë shoqërova, mori shënimet e nevojshme dhe bëri disa fotografi për të vërtetuar faktin e reprezalieve greke kundra popullsisë shqiptare⁹⁰”.

86 Pra në çdo ças, çdo orë./ Bashkë sikur pëllumba;/ Na me libra ndorë,/ Lé t'mësojmë ndër truma!/ Se dukë edhe hije,/ Pa virtyt, pa dije/ Nuk vlejné as një fije!/ Atdheu prej nesh,/ Pret dritën e lumnisë;/ Agimin e vet/ N'kulm t'qytetnisë!

87 “Pjesa më e madhe e mbrojtësve të Kumanovës”, - raportonte gazetari italian Guarino, - “ishin shqiptarë”. Eugenio Guarino, Nei Balcani durante la guerra. 1913, f. 63.

88 U linda në Shkodër më 1 mars 1888. Mësimet e para i mora në qytetin e lindjes, në shkollat turke, me jetepe dhe ushtarake. Vitin e fundit të kolegjit ushtarak, e përfundova në Manastir, prej nga kalova në Akademinë Ushtarake të Turqisë, në Stamboll. Me përfundimin e shkollës, jam emëruar nëntoger në Korparmatën e Pestë të Divizionit të XIII të regjimentit të 38 të Selanikut, ku kam shërbyer deri më tetor të vitit 1912. Gjatë kësaj kohe kam luftuar në Kumanovë, Prelep, Manastir (ku jam plagosur dy herë) e më në fund në Kalanë e Janinës, në Bizhan, deri më 28 shkurt të vitit 1913. Me dorëzimin e Kalasë së Janinës më 6 mars 1913, e gjithë komanda e lartë turke, ku edhe unë bëja pjesë, u zu rob luftime. Si rob luftime, kam qëndruar shtatë muaj e gjysëm në ishullin Zanta (Zaqinthon). Me firmosjen e Traktatit të Paqes, në tetor të vitit 1913, u transferova në Stamboll. Hamid Gjylbegaj, Dëshmi historike. 1912 – 1925, Kujtime autobiografike <http://ëëë.panorama.com.al/me-ndermjetesine-e-konsullates-franceze-ne-shkoder-isa-boletini-pranoi-te-shkonte-i-internuar-ne-mal-te-zi-por-atje-u-pre-ne-bese-dhe-u-vra-kujtimet-e-hamid-gjylbegaj>

89 Hamid Gjylbegaj, Dëshmi historike. 1912 – 1925, dorëshkrim në zotërim të familjes.

90 Hamid Gjylbegaj, po aty.

Është njeriu i duhur për situata delikate dhe të ndërlikuara që kërkonin ekspertizë ushtarake, aftësi të thellë gjykimi dhe atdhetarizëm, të cilat atij nuk i mungonin. Caktohet në pozita të tilla në Krujë, Shkodër, Durrës, Vlorë dhe sërish në Durrës. Pas misionit të dokumentimit të masakrave greke në qarqet e jugut rikthehet në Durrës ku merr detyrën “për mbrojtjen e urës së Dajlanit nga forcat rebele si oficer stabël. Këtë detyrë e kreu deri ditën që Viedi u largua nga Shqipëria, më 3 shtator 1914⁹¹.” Pas largimit të Viedit Shkodra shndërrohet në qendrën e grumbullimit të shumë figurave atdhetare dhe jo më kot rikthimi i tij në Shkodër bëhet në shoqërinë e Çerciz Topullit⁹².

Rikthimi në Shkodër ishte vetëm një pauzë e vogël drejt frontit. Niset drejt Hasit për të organizuar mbrojtjen e kufinjve përballë forcave malazeze⁹³. Rikthimi sërish në Shkodër ndodh në vigjilje të pushtimit malazez të qytetit, më 15 korrik 1915 me ç’rast ai vendoset në mbikqyrje dhe në arrest shtëpiak. Me largimin nga Shkodra të Malit të Zi, më 17 janar 1916 hyri Austria. Austriakët e caktojnë në Lumë, së bashku me një kapiten austriak, Negrep, për të themeluar administratën e Lumës, Hasit, Pejës dhe Dibrës si këshilltar i komandantit të këtij qarku. Detyra ishte për të rregulluar administratën, xhandarmërinë dhe për të lëshuar urdhëresat të administrimit austriak në Shqipëri. Përveç kësaj, kishin për detyrë të caktonim edhe kufijtë e administrimit mes Malit të Zi, Serbisë dhe Bullgarisë. Vijon me trajnime në fushën ushtarake dhe njëkohësisht me luftime në vijën e frontit, ose sikurse shprehet vetë “në ballë të luftës (front) në Berat. Ndërsa lufta vazhdonte, bashkë me aleatët formon çetat shqiptare për t’i ardhur në ndihmë ushtrisë.

Formimi i tij ushtarak shumë solid, i gërshetuar me atdhetarizmin e inteligjencën e lindur, por edhe ushqyer me studime akademike bën që të shquhej për cilësitë e tij njerëzore, atdhetare dhe ushtarake. Për shkak se një pjesë e mirë e oficerëve shqiptarë, “duke mos qenë të aftë për të kryer si duhej detyrën, përçmoheshin nga austriakët dhe i hahej e drejta duke mos u graduar si dhe duke mos ju paguar ushqimi dhe veshmbathja. Për të kërkuar të drejtat e tyre ata më caktuan mua për shkuar në armatën superiore në Vjenë, si përfaqësues i tyre, duke më dhënë 2000 korona për shpenzimet e udhëtimit. Mbasi u takova me personalitetet ushtarake të Vjenës, ju sigurova shokëve të drejta të barabarta me oficerët e

91 Hamid Gjylbegaj, po aty.

92 “Me prishjen e Qeverisë së Durrësit së bashku me Çerciz Topullin erdhëm në Shëngjin, e prej këtej në Shkodër” Hamid Gjylbegaj, po aty.

93 Hamid Gjylbegaj, po aty.

Austrisë⁹⁴.”

Pas përfundimit të Luftës së Parë Botërore dhe në kohën kur kërkohej rikonfirmimi i sovranitetit të Shqipërisë, detyrë madhore që shtrohej ishte krijimi i një qeverie sa më të pavarur shqiptare, jo qeveri kukull e Italisë sikurse ishte qeveria e Durrësit⁹⁵. Për këtë arsye ngarkohet “me mision të fshehtë nga komiteti për të shkuar në Beograd për të ftuar Nexhip bej Dragën që të vinte për të formuar shtetin shqiptar⁹⁶. Po ashtu, u ngarkua për të shkuar në Selanik për të marrë programin e Esat Pashës. Megjithë përpjekjen e tij për ta bindur Nexhip Dragën që të zhvendoset në Shqipërinë londineze për të dhënë kontributin e tij në shtetndërtimin e kësaj Shqipërie të cinguar, Nexhip Draga i ndërjegjshëm se kontributi i tij ishte më i nevojshëm në mbrotjen e të drejtave të shqiptarëve të mbetur nën Serbi nuk e pranon ofertën, por me mendjemprehtësinë e një politikani dhe atdhetari të sprovuar dhe njohë shumë i mirë i situatës dhe aktorëve politikë në Kosovë i jep sugjerimet e veta të vlerata Hamid Gjylbegut. “Nexhip bej Draga, propozimin që i bëra për të ardhur në Shqipëri për të themeluar shtetin shqiptar nuk e pranoi, duke më sugjeruar si themelues të shtetit shqiptar Mehdi bej Frashërin⁹⁷.”

Në të njëjtën vazhdë dhe linjë vetë Hamid Gjylbegaj pohon angazhimin e tij në Komitetin për Mbrotjen e Kosovës, për të cilin dëshmohet edhe në kujtimet e S. Vllamasit⁹⁸. Në maj 1920 pas Kongresit të Lushnjës ku kishte luajtur rol me rëndësi në koordinimin e forcave dhe aktorëve pjesëmarrës, u shtrua dhe çështja e administrimit të Pukës dhe Hamid Gjylbegaj mori emërimin si nënprefekt i Pukës. “Puna e parë që bëra ishte pajtimi i gjaqeve. Mbas një pune shumë të lodhshme, ja arrita qëllimit duke pajtuar 75 gjaqe⁹⁹.”

94 Hamid Gjylbegaj, po aty.

95 Sipas Sejfi Vllamasit me zhvendosjen e qendrës së organizatës “Krahu Kombtar” nga Durrësi drejt Shkodrës, Hamid Gjylbegaj u inkadrua në veprimtaritë e saj. “Në korrikun e vitit 1915, organizata revolucionare “Krahu Kombëtar” e cila u formua në Durrës dhe që më pas u transferua në Shkodër, u zgjerua duke përmblodhur në gjirin e saj patriotë të sprovuar e figura të pastra, ushtarëkë e civilë pa dallim klase, si Riza Dani, Maliq Bushati, Hamid Gjylbegu dhe Taip Shkodra”. Sejfi Vllamasi, Ballafaqime politike në Shqipëri.

96 Sejfi Vllamasi në kujtimet e tij e përshkruan këtë mision delikat të Hamid Gjylbegajt në Beograd, në pjesën me titull “Misioni i kapiten Hamid Gjylbegut në Beograd”, ku sqaron se “Krahu Kombëtar” në vitin 1919 dërgoi me mision në Beograd kapiten Hamid Gjylbegun, në mënyrë që ai të orvatej për të kuptuar në se mund të kishte ndonjë marrëveshje me Esat Toptanin rreth politikës kombëtare”.

97 Hamid Gjylbegaj, po aty.

98 “Në këtë kohë në Shkodër, Komiteti i Kosovës zhvillonte një veprimtari të madhe ku Shkodra natyrshëm ishte kryeqendra më e përshtatëshme. Në atë komitet i cili kishte në krye Hoxha Kadriun dhe përbëhej prej Bedri Pejanit, Sali Nivicës, Bajram Fevziut, Sejfi Vllamasit, kishte në gjirin e tij si këshilltarë që asistonin në rastet e nevojshme në bisedime, edhe zotërinjtë si Hamid Gjylbegu, Riza Dani, Hysni Curri, Qerim Begolli etj”. Sejfi Vllamasi, Ballafaqime politike në Shqipëri.

99 Hamid Gjylbegaj, po aty.

Por, momenti kulmor i angazhimit të tij atdhetar do të vinte në verën e vitit 1920, në luftën e Koplikut për dëbimin e focave serbe nga zonat e pushtuara prej tyre në Shkodër. Aty ai pohon se komanda e veprimeve luftarake ishte në duart e tij dhe ia doli që bashkë me forcat e tjera vullnetare dhe qeveritare shqiptare të lirojë territorin e shtetit shqiptar nga forcat pushtuese serbe¹⁰⁰.

Duket se edhe vetë Hamid Gjylbegaj ishte i ndërgjegjshëm se roli i tij në luftën e Koplikut ishte aq kulmor saqë nis të mendojë tërheqjen nga angazhimi aktiv në administratë dhe ushtri, gjë të cilën e ndërmerri përfundimisht në vitin 1925.

Prej kësaj periudhe e përgjatë gjithë qeverisjes së Ahmet Zogut si president e si mbret kontributi i tij do të çmohej e vlerësohej pavarësisht qëndrimeve të tij politike. Pas tentativës së Zogut për ta mbajtur të angazhuar në administratë dhe pas doreheqjes së Hamid Gjylbegaj nga jeta aktive në administratë atij do t'i akordohej një pension patriotik, që sipas fjalëve të tij ishte i mjaftueshëm për të jetuar i qetë dhe pa telashe. Këtu do të nisë periudha më e rëndësishme e krijimtarisë së tij intelektuale duke botuar rregullisht e vit pas viti kontributet e tij letrare, mendimtare dhe filozofike për kulturën shqiptare, kryesisht ese, poezi të karakterit filozofik lëvrimi i të cilave do të zbulonte edhe një anë tjetër të këtij njeriu me vlera kombëtare¹⁰¹. Hamid Gjylbegaj ishte një përfaqësues i mendimit më të përparuar. Ai konsiderohet si një teist liberal, i cili në poezitë e tij filozofike përçoi filozofinë islame dhe në mënyrë të veçantë ai propagandoi tolerancën fetare, që e transmeton filozofia islame në kushtet e vendeve shumëfetare¹⁰².

Një kontribut që jo vetëm nuk do të vazhdonte të vlerësohej nga regjimi komunist, por përkundrazi do të ishte një arsye për ta sulmuar dhe akuzuar me akuza të rreme. Fati i atdhetarëve dhe shqiptarëve të aftë ishte i paracaktuar nga regjimi komunist: duheshin luftuar dhe zhdukur sa më shpejt.

Duket paradoksale dhe madje edhe e vështirë për t'u kuptuar se edhe

100 Ja sesi shprehet tek "Gjama e Shqypes" me zemër të lëshuar dhe keqardhje Hamid Gjylbegu: Shqypnija, zoj' e rëndë./ Mbet si gogla përmi ujë./ Asht kah merret nëpër këmbë/ Bâhet vegla e gjithkujt./ Nuk ka faj Shqypnija e zezë./ Por e kan do t'bjitë e saj./ Me tradhëtina e kanë ndezë./ E bënë qyqe që të qajë. <https://gazetadielli.com/fryma-patriotike-ne-poezine-e-poetit-mistikut-dhe-filosofit-shkodran-hamid-gjylbegu/>

101 Ka botuar 14 përmbledhje poezish, shkrime të ndryshme, ndër të cilat po përmendim: "Flutura ndër lule", Elbasan, 1924; "Pak a shum", vjersha, Shkodër 1925; "Fjala e Virtytit", Elbasan, 1929; "Monumenti i atdheut", Elbasan 1930; "Kunora e lumnis – Caku i Filozofis", Shkodër 1931; "Fletra e jetës-pasqyra e së vërtetës", Shkodër 1932; "Drita e s'vërtetës", Tiranë 1933; "Agimi i filozofis", Tiranë 1933; "Kopje origjinale", Shkodër 1933; "Çikrrime filozofije", Tiranë 1934; "Kuvendi i shqiptarit", Tiranë 1934; "Fyelli i barive – jone shpirtnore", Tiranë 1943; "Harpa e thyeme – jone popullore", Tiranë 1943.

102 Ramiz Zekaj, Zhvillimi i kulturës islame te shqiptarët gjatë shekullit XX, Tiranë: AIITC, f. 172.

përkunër kësaj karriere dhe kontributi të ndritur atdhetar, më 1946 arrestohet me akuzën e pjesëmarrjes në kryengritjen e Postribës. Hamidi pësoi torturat nga më çnjerëzoret që i bënin terroristët komunistë. Pas një viti torturash lirohet për mungesë provash, edhe pse synimi i arrestimit nuk ishte gjetja e provave për pjesëmarrje në kryengritje, por gjetja e shkakut për ushtrimin e terrorit komunist mbi figurat kryesore të Shkodrës. Në arrestimin e Hamid Gjylbegajt nga regjimi diktatorial dhe në faktin që përkundër torturave nuk u gjetën prova të implikimit të tij në kryengritjen madhështore të Postribës, qëndron edhe përgjigja e asaj pikëpyetjes se si kishte mundësi që njerëz me kontribute madhore atdhetare arrestoheshin, burgoseshin dhe vriteshin nga komunistët. Ishte pikërisht ky kontribut madhor në shërbim të kombit dhe shtetit që i bënte ata të padëshirueshëm në sytë e një regjimi antikombtar dhe antishtetëror.

Hamid Gjylbegaj nuk dorëzohet as pas arrestimit të tij dhe as pas vrasjes së djalit të tij të vetëm Virtyt Gjylbegaj, vetëm 23 vjeçar në kampin e punës së detyruar në Maliq. Ai e sfidon diktaturën duke shkëputur çdo marrëdhënie me shtetin. Vetëburgoset në shtëpi, ndërpret furnizimin me energji elektrike të shtëpisë, bojkoton me vendosmëri çdo votim. Komunistët ishin vrasësit mizorë të Virtytit, të birit, dhe të virtytit të shoqërisë. Ishte një vrasje e shumfishtë që nuk mund ta ngushëllonte ashtu sikurse kurrë nuk e ngushëlloi.

Në këndvështrimin e Hamid Gjylbegajt regjimi komunist ishte e kundërta e besimit të tij në fuqinë e virtytit në shndërrimet sociale. Ishte përmbysja kryeposhtë e krejt sistemit të vlerave të cilat ai i kishte shpresuar dhe ëndrruar për shoqërinë shqiptare. Shqipnia e lirë e ëndërruar ishte sërish e robëruar¹⁰³.

Në botëkuptimin e Hamid Gjylbegut, E Mira, E Drejta, E Vërteta dhe E Bukura janë vlerat më të larta dhe pa këto vlera Qënia Njerëzore nuk mund ta përjetojë Ngjitjen e Madhe. Në këtë kuptim, ai është një idealist i cili kërkon që gurthemeli i shoqërisë shqiptare të jetë virtyti, sepse vetëm përmeës tij dhe idealizmës mund të realizohet ndërtimi dhe përparimi i Shqipërisë së Re sikurse shpreht tek poezia “Besa”¹⁰⁴.

103 “Çdo qi t’bajsh t’u-dhashtë e mbara, / Gjithkah t’shkojsh të daltë përpara, / Gjithkah t’vojsh të ardh të përmbra, / Aminë djal, o nja’shtu kjoftë, / Qilloftë ora e na ndigjoftë, / Qilloftë ora e baftë amine / Për Kosovën e Çamërine. ... Bir, mos kjajë se ty t’kqyr nana, / Të përkundë e t’kndon si zana, / Po mjer aj qi nuk ka nane, / Jet si nata e pa hane; Pra ti duj e nanën mirë / Memëdhen: Shqipnin e lire. (19. VII. 926). Poezia-ninullë “Vallja e Djepit”. Kushtue, Frashërit, djepit të liris Shqiptare

104 Poezia “Besa”, ku autori Hamid Gjylbegaj e shoqëron me një dedikim, në të cilën thuhet: U këshillohet për trashigim fëmive të mij “Virtytit e Venusit.” Më tej, gjithashtu, shkruhet: “Një besë, një fe, një ide / Për këtë Shqipnin e re.” Ndër trojet e Skënderbeut/ Kur “Virtyti” t’ bāhet “Besë”/Përparimi i këtij Atdheut/ “Ideal” i

Me instalimin e regjimit diktatorial veprat e tij do të çensuroheshin, duke u inkuadruar në listën e librave të ndaluar që u shpallën në gazetën “Bashkimi” të datës 27 mars 1948. Kështu, ajo ëndërr e madhe për At-dheun e tij të dashur, të lirë, të qytetëruar dhe të përparuar do t’i pritej më dysh. Një poezi vizionare, e shkruar prej tij në vigjilje të instalimit të regjimit komunist në vitin 1943 qëndron si një paralajmërim për atë çfarë e priste Shqipërinë. Është një shqetësim që duket edhe sikur bie ndesh me optimizmin e ushqyer që herët prej tij për një Shqipëri të lirë e të përparuar¹⁰⁵.

Duket sikur Hamid Gjylbegaj ishte i parapërgatitur për të keqen që do vinte dhe gjithashtu duket sikur edhe ishte i qartë për rezistencën individuale, mospranimin dhe refuzimin e plotë të diktaturës. Do të ishte keqkuptim dhe zhvlerësim i përmasës madhështore të lirisë që qëndronte dhe qëndroi e freskët dhe e pavyshkur në thellësinë e qenies së tij, sikur ta mendonim mosbindjen civile të tij si një pasojë e vrasjes makabre të Virtyt Gjylbegaj, djalit të tij të vetëm në kampin e përqëndrimit të Maliqit. Padyshim që kjo vrasje barbare ishte një dhimbje e pakompensueshme për një shpirt të lirë si Hamid Gjylbegaj, por mospajtimi dhe refuzimi i dikaturës komuniste ishte rrjedhojë e natyrshme e jetës, formimit dhe frymimit të Hamid Gjylbegajt. Për këtë arsye jo vetëm në Shkodër, por edhe në Elbasan njihej si shkodrani antikomunist, që mbahet mend si rast i rrallë në të gjithë Shqipërinë për bojkotimin e rregullt që u bënte zgjedhjeve gjatë viteve të regjimit të Enver Hoxhës¹⁰⁶.

Pas ardhjes së komunistëve në pushtet, me një kurajo të ndeshur rrallë ai i shkroi dy letra diktatorit Hoxha. Në letrën e parë Hamid Gjylbegaj protestonte kundër vendosjes së yllit komunist në flamurin kombëtar. Ndërsa në letrën e dytë, ai i shkruante diktatorit, duke iu përgjigjur gazetës “Zëri i Popullit”, e cila e kishte sulmuar Hamid Gjylbegun në mënyrë të tërthortë. Në atë letër Hamid Gjylbegaj përdorte alegorinë duke aluduar për vetë Enver Hoxhën nëpërmjet disa vargjeve ku mes të tjerash shkruante: “Dikush rreket më u ba zot / ose një zavendës i tij / prandaj çdo njeri e ka kot / në u madhnoft si Perëndi”.

Refuzimi pjesëmarrjen në të gjitha votimet që bëheshin për zgjedhjet e Këshillave Popullore dhe për Kuvendin Popullor dhe qëndrimi mospërfillës i Hamidit, u prishte shumë punë kryesive të Frontit të cilët kishin

gjall do t’mbesë! / Lidhni besë, e lidhni fe! / Për liri, t’bukurën ide! / O me vdekë, o ja me lé!

105 M’ndihmo zënë se vetë s’po di, / Lakureksi nuk sheh ndritë; / Se shqiptari kur del m’liri / Aq më tepër rri habitë! ... / Kjo gjë shpirtin ta mërzhitë, / Edhe shpresën fort t’a bjerr / N’sa prej territ dalim ndritë, / Prap prej dritës fill biem n’terr! ...

106 Dashnor Kaloçi, “Gjylbegu, njeriu që s’votoi kurrë”, Gazeta Shqiptare, 12.10.2003.

urdhër që të merrnin të gjitha masat që pjesmarrja në votime të ishte 100 %. Përveç refuzimit të lidhte edhe rrymën eletriqe që furnizonte shtëpinë e tij, duke dashur që të mos kishte asnjë lloj lidhje me shtetin komunist, nuk pranonte as drutë e zjarrit të ndërmarrjes së Komunalet dhe asnjë shërbim tjetër nga shteti komunist¹⁰⁷.

Besimi i tij i palëkundur në vlerat dhe refuzimi po aq i palëkundur i antivlerave e shoqëroi përgjatë nëntë dekadave të jetës, derisa vdiq në moshën vitin 1979, në moshën 91 vjeçare. Bindja dhe besimi i tij në triumfin e të mirës ndaj të keqes shprehet përgjatë fletëve të poezive dhe shkrimeve të tij, por më qartazi jepet në poezinë “Ujqit nder Dele”:

Ksi rrezikut si do t’delet/ Se u vorfnueme tek s’ban ma!/ Kanë vue ujqit me rujtë dele/ Derë sa t’mbesë vathi pa gja!/ Ujqit veshun me lëkurë dashit/ Hupin gjurmen qi u ka ndollë!/ Dhuna kputet, veç, për strashit/ Porsi peni ku asht ma i hollë!/ Pra, për n’qoftë si ka kenë motit/ Fjala e thanun e vërtetë!/ Sa do vonë, që Besa e Zotit,/ Ajo nderë ka për t’i gjetë¹⁰⁸!

---

107 Xhahid Bushati, “...marr frymë ajrin e Atdheut” Ese për liridashësin, mendimtarin e lirë, ushtarakun, politikanin, filozofin dhe poetin Hamid Gjylbegaj <https://shqiptarja.com/uploads/gazeta/2014/10/shq-12-10-2014>.

108 Hamid Gjylbegaj, Shtypshkronja “Ora e Shkodrës”, 1933; poezia: Ujqit nder Dele, f. 15-16.

DOSIER/ HAMID GJYLBEGAJ

FRAGMENTE NGA VEPRË

Gjylbegu, Hamid. Flutura ndër lule/ Hamid Gjylbegu.- [Elbasan]: Shtypshkronja "Elbasani", 1924.-34 f.,17 cm.,pa tir., Kor.Serm.1

— 12 —

Lules !

— P. B . . . —

Mori lulja me erë të mirë
 Dal kadalë kje tuj u rritë !
 Un me mâ të madhin dishirë
 Ndëia ty gjithnji me të pritë.

*****

Po një herë prej sÿsh m'ke tretë . . .
 Kur në mergim m'u desht me shkue,
 Prap do të vishe, veç, me t' gjetë
 E me rrâjë në shpi me të çue

*****

Prândeje erdha sa mâ parë
 E prap të gjeçë, o moj e mjerë !
 Por, tash era të kënka marrë
 Kënke veshkun kaq me'i herë !

*****

Të paska fikë, o lulzë e gjurë !
 Mâ përpara kush të muerr erë ?
 Krejt u thaftë e zeza dorë
 Qi ty të kputi në Prëndverë !.

— Kosovares! —

Qysh se dola në mergim
Ka shum koh qi ka kalue
As nji sënd jo, për kujtim
As nji letër nuk m' ke çue.

—20—

Më merr vaji për me kja
S' gjindet kush qi me m' ngushllue
Syt e tua pse s' muj me i pa
Jeta n'terr është tuj m' kalue.

*****

Me t' vertetë vetëm kjo jetë
Nuk u shkoka n' rruzullim
Prandej fshânë zëmra e shkretë
Të dishron ty me përmallim.

*****

Un prej mallit sa s' jam mekë
Me mzi jam kto fjalë tuj t' shkruë
A je gjallë, moj, a ke vdekë?
Sa me t'shpejtë don me m' harrue...

*****

Ndoshta krejt tash m' ke harrue
E ke xânë ndo'j mik të ri
Për un ty gjithmonë do t' due
Do të jes yt mik fatzi...

Mallkim

— L. G. —

O Bardhyl! o djal' i dashtun!
T' pata xanun dikur mik,
Tuj kujtue se kam me t' pasun,
Për gjithmon' e jetës besnik.

.....

Besnikija don me thanun
Tjetër kënd mos me shique,
Me e majt fjalen qi m' ke dhanun
Kur jem dasht e jem bashkue.

.....

At' herë besen kur t' a morra
Un e mjera kjeshë gëzue
Tash e shof se keq u borra
Ti mue krejt don me m' harrue

—23—

Të gjikoftë, pra, Perëndija
 qi m' a dhae besën në rrënë
 Fjala e yte e dashtnia
 As kur gjà nuk paska kenë

Vargu i jetës

— Dr. S. Vllamashit —

"Deka e jeta,
 "janë t' vërteta,
 "si njena tjetra,

Erru nat' e zbardhu ditë,
 Koha tek është tuj kalue !
 Deka vjen tuj u afritë,
 Pa u pritë, pa u kujtue.

*****

Deka vjen, po, pa dyshim,
 Herë kadalë e herë me turr;
 Çduket jeta me shpejtim,
 Vargu i saj nuk mbaron kurr ! . . .

*****

Jeta, ka vetëm ndryshime,
 Së sosit dot, jo, me t'vërtetë,
 S' ka fillesë as ka mbarime
 Kje e është edhe do t' jetë . . .

—24—

Vallja e Djepit

Kushtue qytetit të Korçës, djepit të liris shqyptar e

Lumja ti o Korçë o lule

Q'i le pas shoqet tua !

Si trimi në ball' u sule . . .

T' a paçim për jetë hua !

N. Frashëri

(Shkrue mas këndimit të një nënës shqyptare)

O, o, o, po të kndon nëna:

Të kndon nëna të vjen gjumi.

Të kam lidhë, e të përkundi;

Kjoftë i bardhë, qi vjen pëllumbi !...

Kjoftë i bardhë qi vjen me t' marrë,

Vjen me t'marrë, me t'rritun shtanë.

Flëjë, moj njome, kndoj ti ninës,

Si i këndon gugaçi vidës !

Flëjë moj njome, kndoj ti gjumit,

Si i kendon vida pëllumbit !

Pëllumbi, aj kraha shkruemi—

Flejë, o gur i pa çëmuemi !

Pëllumbi ka kraha e fletë.

Ti më paç o shndet e jetë !

—25—

Ti më paç jetën të gjatë !
Ti më paç fatin të bardhë !
Fatin ty Zoti t' a shtoftë !
Gjith dishiret t' i mbaroftë !
Ku të dhem, atje t' pushoftë
T' ligë e t' keqe kurr mos t'çoftë
Të ligat gurit e malit,
Të mirat gushës e 'ballit;
Të ligat malit të shkretë,
Ku as pulë, as gjel mos t' jëtë,
Ku as bar, as gjeth mos t' ketë.—

O, o, o, gjumi te nina,
Te nina përmbi kasnakë,
Ejët për herë të ndejshim ngjatë,
T' dhaçin msim edhe uratë;
Mësim të âmbel e të butë,
Me u bâ një djâl' i urtë.
Flëjë, moj njome kjoftsh Orue:
Nat' e ditë, fjetë edhe çue;
Kur të dalsh ndokah me shkue,
Për nânën me u mundue.
Çdo qi t'bâjsh, t'u dhashtë e marat

—26—

Gjithkah t'shkojsh, të daltë përpara!
 Gjithkah vojsh, të ardhtë për mrapa!
 Birë mos kjaj, se ty t'kqyrë nana:
 Të përkundë e t'kndon si zana.
 Po, mjer aj, qi nuk ka nanë!
 Metë si nata e pa hânë...
 Pra ti dueje nanën mirë,
 Mamëdhenë. Shqypnin e lirë!

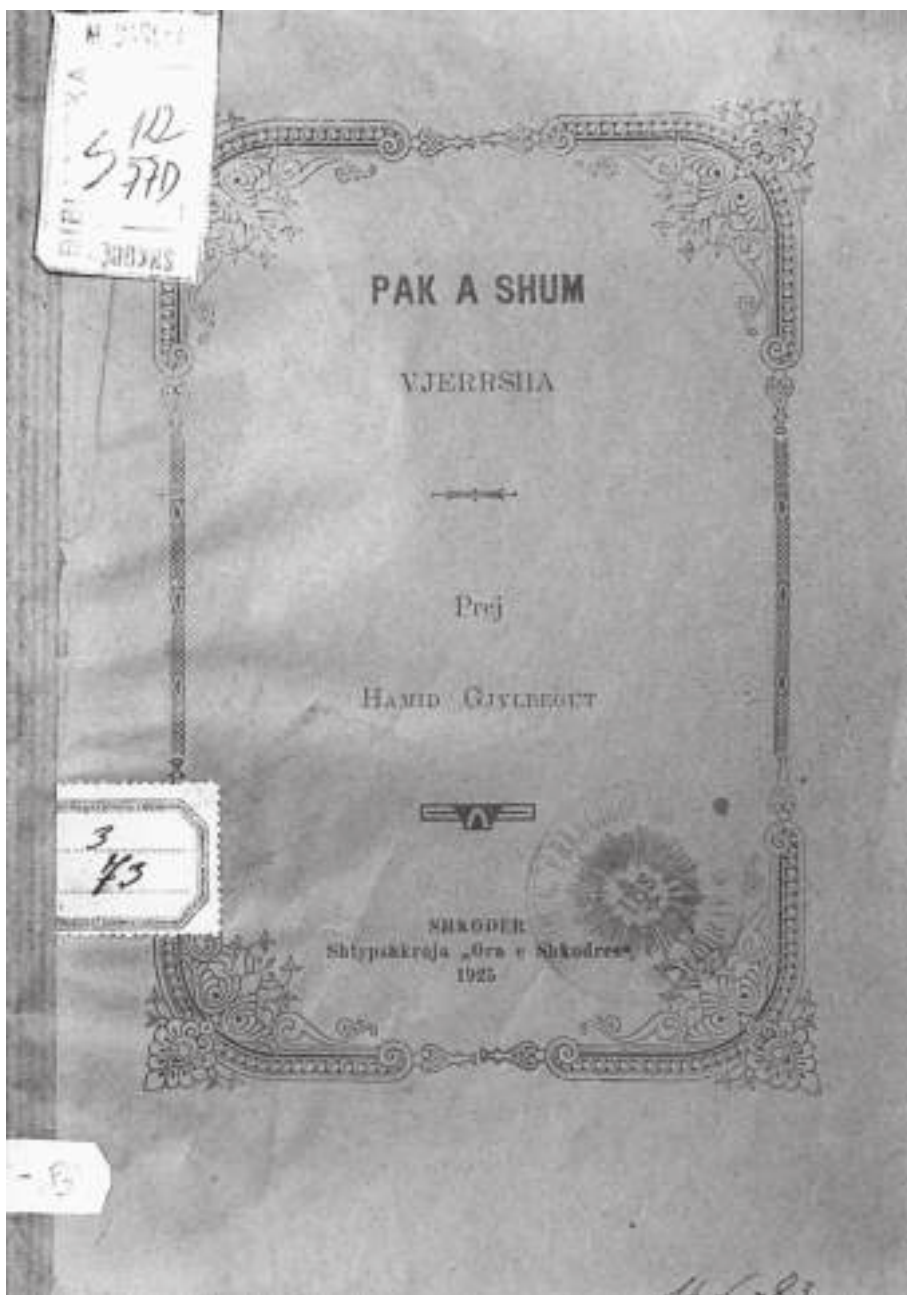
Gjâma e Shqypes

— Trathtarve —

Shqypnija, zoj' e rëndë,
 Mbet si gogla përmi ujë,
 Asht kah merret nepër kâmbë,
 Bâhet vegla e gjithkujë.

.....

Nuk ka faj Shqypnija e zezë,
 Por e kan do t' birtë e sajë;
 Me trathtina e kan ndezë,
 Ë banë qyqe, qi të qajë.

Gjylbegu, Hamid. Pak a shumë. Vjerrsha / Hamid Gjylbegu. -Shkodër. Shtypshkroja "Ora e Shkodrës", 1925.- 52 f., 20 cm., pa tir., Kor. serm. 1.

— 3 —

PARATHANJA

*„Sa thaçe e thana janë“**„T’ gjitha kokrra nuk bëjnë“*

Pak a shumë, un tuj andrue
 Se atdheut i baj sherbim,
 Njiket liberz e kam shkruë
 Villant shqiptarë t’ i a lã kujtim.

Çë do gabim qi ka me m’ gjetë
 T’ a ndreq vetë e t’ a vënë në vend
 Pse pa të mangut e pa të mbetë
 S’ është kerkush as kurr uji send.

Virtyti

„Virtyti“

Gjith madhshtija e ksaj botë
 Æsht si voesa para diellit,
 Veç virtyti t’ jenë i plotë
 Aj do t’ shkruhet në liber t’ Qiellit.

Lum kush bari mirë n’ ket jetë
 Se në t’ amshueshmen i kallxohet,
 Sa do pak është e vertetë
 Qi n’ peshim tash i peshohet.

Pra, virtytit e mirsisë
 As kerkush mos t’ i pendohet,
 Si ndaj Zotit e njerzisë
 Pergjithmonë e jetës levdohet.

Shkoder 21-XII-24

— 4 —

Besniku i së vertetës

Në kohën e lëvizjes së Qershorit 1921.

Së pret uzdajë, ky, prej ç' do nierit.
As s'lypë krahë kush me i ndihmue:
Pse n' shpirt t' vet n' gollë t' Empirit,
Pa u perkulë don me jetue.

Dashtunija, ndaj të verteten,
Me kë të doënë t' a bajnë anmik,
Edhe në kjoftë se i marrin jeten
Aj nuk vdes, po rron besnik.

Kjo mndyrë beset kuj s' i duhet
Kti besnik i thot jë çëmendë,
Por, e drejta me dhunë s'shubet,
Prap se prap ka me u permendë.

Mbasi e drejta është e ashpër
Pse mirë së shifet per pa vdekë,
Vetëm s'yni i zëmërs së paster
Me të mundet me u perpjekë.

Kush t' a njoftin, pra, të verteten
Me virtyt e me shëjtni,
Së peshon deken edhe jeten
Veç per të, aj, bëhet flij...

— 8 —

As një send vdekjes mizore,
Nuk i pshton i gjallë n'ket jetë,
Ky besim, veç, i del dore,
Ideali më i vertetë...

Fenat e ndryshme

Të gjitha fenat janë t' verteta
Kuer bazohen n' mister t' vet
Sikur njena njashtë tjetra
Shoqja shoqes i a pergjet.

—

Ç' prej Adamit në Muhametin
Ç' do Profet ket udhë ka ndjekë :
Ka shpue malin ka dalë detin
Per t' mirë t' nierit është perpjekë.

—

Pra, ç' do fé e perzotnueme
Ideal sa t' ketë mirsinë
Është e shëjtë edhe e bekueme
Pse është pshtim per marë njerzinë.

—

Sa perndryshej s' vijnë gjâ fenat
Veç trillojnë dasina kot
At' herë më s' besohen benat
Na shkojmë keq për t' gjatin mot.

— 9 —

Ky është dami i t' shuemit niri
 Qi e verbojnë mbi t' zezen dhë,
 S' është i zotit, por, kshtu hiri
 Sa me a dëm per ket idë.

Se Kurani edhe Ujilli
 Mbi ket pikë s' dahan perfund
 Si kuer rrezja e njashtu dielli
 Nji dritë s' bashkut lëshojnë gjithkund.

Ideali i Virtytit

*NË PENG TË NDERIMIT I KUSHTOHEJ,
 LULES SË DJELMENIS S' ELBASANIT.*

ZOTIT

L e f N o c i t

BOTUESIT TË DOKUMENTAVE HISTORIKE
 TË POPULLIT T' ONË

Prisat e s' vertetës

Per t' cillen kam psue

Pergjithmonë e jetës

Të gjith kjo fshin levdue!

Se ky veprim

Ësht një mësim

Me te vertetë

I pa lejthim

— 10 —

Jetën, pra, me i falë
 Vetë me u bëmëm flij
 Të drejtes „Zor“ me i dalë
 „Besë“ është për njerzi.

Nji e tillë besë
 Asht një qindresë
 Qi kundrejt vdekës
 E gjallë do të mbesë.

Kte na e lanë n' ket jetë
 Si t' vetmin shëlbim,
 Kryqimin për t' drejtë
 Mâ t' raltin parim.

Un ket Idë
 Mbi te gjith dhë
 Tash e adhuroj
 S'i i besë e fé...

Fjala e Osas Falltores.

Un me peshë botën e mata,
 Kuer t' len gjâja njëfjet miku,
 Shoq si ty kerkend nuk pata,
 Babë e nanë është meteliku.

— 15 —

Gjithkah t'shkojsh, të daltë perpara!
 Gjithkah t'vojsh, t'ardhtë permbrapa!
 Aminë, djalë o njashtë kjoftë,
 Qilloftë Ora e na ndigjoftë.
 Qilloftë Ora e boftë aminë,
 Per Kosoven e Çamrinë...

Lir mos kjaje, se ty të këqyrë nana!
 Të perkundë e të këndon si zâna,
 Po mjer aj qi nuk ka nanë!
 Mbetë si nata e pa hanë...
 Pra ti duje nanen mirë,
 Mamëdhenë : Shqypninë e lirë.

KANGA ORIGINALE POPULLORE

e

OSO KUKËS

*I cili la fëmë n' fis t' vet e deka mbi të
 pushtet nuk ka.*

Të merkurren, në dy sahati,
 Ishte mbledhun Mali i Zi;
 Osmanagës na i vojt xhevapi
 Vranina t' është bërë hasi.

— 16 —

Osmanaga tha një fjalë ;
 Mos ja hiqni gozhdën derës,
 A s' i njëfai Vraniçartë ?
 Se janë qena të pa besë,

—

Ç' ka po thot e zeza Shkodër,
 Na ndimë paçim Përendinë,
 Me lot kjajnë i math e i vogël,
 U doq Osja në Vraninë

—

Ti Nikollë, i biri i Kuçkës,
 Shpejt i mblodhe tetmivetë...
 Me i bërë yryç një kullës
 Kë janë lidhë burrat me vdekë.

—

Po ndigjo, bre Nikoll popi,
 A s' e ke pa Shkodranë me s' ?
 Mu më thonë Oso baroti
 Qi djeg vedin edhe ty.

—

Po shkoll shkoll me kto lajme,
 Ç' ka na bërë Oso Kuka :
 Perenikët i dogji fare,
 E Dodosht' i shtini në futa.

— 17 —

Me kto lajme vojti shkina,
Po ndigjo more Nikollë,
Per pa u djegë të gjith Vranina,
Osmanaga nuk bjen në dorë.

Osmanaga del në pexhere,
Yryç ban tuj u hallakatë,
Jena bamun muhasere,
S' ka kah vjen Shkodra imdatë.

Salja i vogel uji grimë fmi,
Shokve vet ju nep gajret,
Jalla burra në frajji,
Se shkojmë lule per xhenet.

Salja i vogel Met Golemi,
Bojshin luftë si dy aslana,
Na s'mund të rrimë me na djegë zjermi,
Por do të pritena me kapidana.

Sal Behri uji grimë fmi
Hypi nelt e i thret Ezanit.
Bini burra per Shqypni,
Sot per ne është ditë Bajramit.

S-4832

— 18 —

Sal Behri e Met Golemi,
Në Krallhane janë rrethue,
Le t' a dinë të gjith alemi,
Osmanaga na u varrue.

Hajde, hajde, Osmanaga,
Per dynja së paske mëndue,
Në kater qoshet ju dha flaka;
Nami i yt së ka me u harrue.

Na kur vojtme, në Maksull-Kullë
Krisi topi e kombaraja,
Osmanaga digjej nür,
Rahmet i jepte gjith dynjaja.

Krajl Nikolla thot një fjalë,
Me yryç në kullë me hi,
Oso Kuken e due gjallë,
Se është namë per Mal të Zi.

Çka po i gjegjë Nikollës shkjenimi?
Në Vraninë me çue imdatë:
Është rrethuemun Oso trimi
E s' bjen në dorë pa u ndezun flakë.

— 19 —

M' kater anët rrahë telegrafa,
I vojt lajmi të gjithë krajlnisë,
Ah, të lumtë, bre Osmanaga,
Ç' ja kë zbardhë faqen Shqypnisë !....

Ditë e natë tuj kjamun shkinat,
Kukû bëjnë se çë na ka gjetë ;
Habiten si ndezen trimat :
Kush i gjallë nuk paska mbetë.

Osmanaga, burrë bejlekt,
Me njizet e kater vetë,
Krent' e vramë edhe të vdekunt
Mâ shumë janë se dyqin vetë.

Nikoll popi, ka kalxue,
Me ket punë së fitova gjâ,
Ç' ka ma bânî Osja mue
S' ma ka bâ kerkush në dyujâ.

Osmanaga me një herë
Me gjithë shokë lidhi ket besë :
A mâ mirë me vdekë me nderë,
A me rrnue me faqe të zezë ?...

Populli

— 20 —

Kosovës

Moj Kosovë, fushë e bekueme,
 Deri kuer mâ kshtû, nen dhuenë,
 Deri kuer mâ si e shueme,
 Deri kuer mâ tash po vuerë?
     Deri kuer mâ sytë e mij,
     T' a dishrojnë at bukurij?

Moj Kosovë, moj fushë e plleshme,
 Deri kuer mâ kështû në rrobni,
 Deri kuer mâ si e preshme,
 Deri kuer mâ pa liri?

Idem.

Deri kuer mâ, ti, me të hasun,
 Deri kuer do të hekish zi,
 Deri kuer me zëmer të plasun,
 Deri kuer mâ nen Serbi?

Moj Kosovë, moj motra e ime,
 Deri kuer mâ kshtû, me t' pà,
 Deri kuer mâ nder mjerime,
 Deri kuer me lot tuj kjà?

Moj Kosovë, moj fushë e gjanë,
 Deri kuer mâ me durue,
 Deri kuer vetem me t' lanë,
 Deri kuer mâ me t' dishrue?

— 22 —

Gjâma e Shqypes

*NË KOHËN E ZHGATHRIMIT TË QEVERËS
SË PRINC VIDIT.*

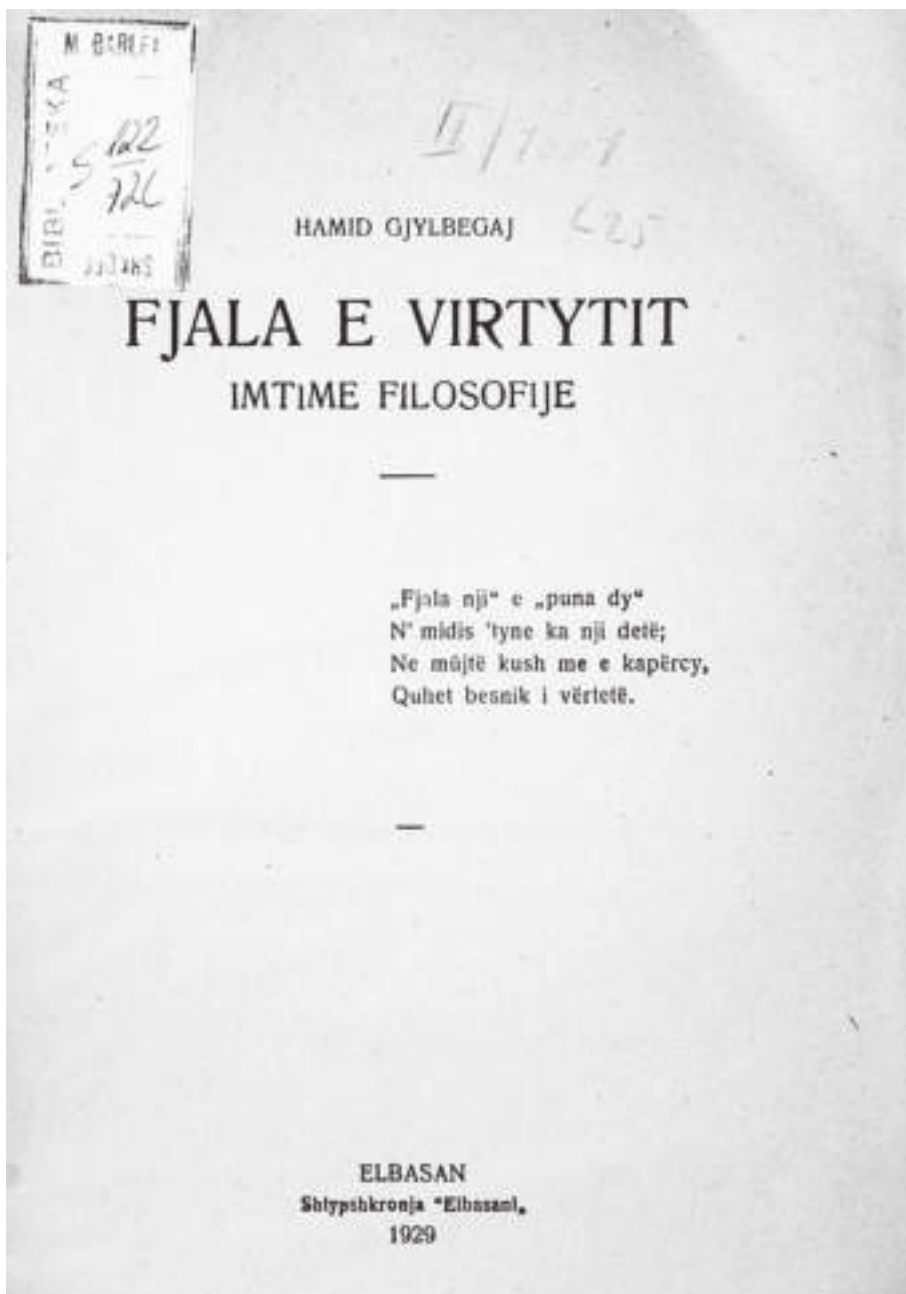
Kjo Shqypnija zojë e randë,
Mbet si gogla për mbi uej,
Është kah merret neper kambë,
Bâhet vegla e gjithë kuej.

Nuk ka faj Shqypnija e zezë,
Porse e kanë do të birt e sajë,
Me trathtina e kanë ndezë,
E bënë qyqe sa qi të kjajë.

Unë me ar për Italië,
Ti me dinë por për Turkië,
Ky është mjet me Shkijenië,
Aj po gzon për Austrië.

Deh! trathtar së paske kombsië,
Kenke i poshtur për njimend,
Për pak të holla ban hjeksi,
Me humbë vedin me gjithë vend.

Kuër një njeri s' e don vedin,
E s' mundohet për kombsi,
Të mbytet kund e le të vdesin,
E mos të shihet më në gjithësi!...

Ideali i virtytit

HAMID GJYLBEGAJ

FJALA E VIRTYTIT

IMTIME FILOSOFIJE

„Fjala nji“ e „puna dy“
N' midis 'tyne ka nji detë;
Ne mûjtë kush me e kapërcy,
Qubet besnik i vërtetë.

ELBASAN

Shtypshkronja "Elbasani,"

1929

— 8 —

Ideali i Virtytit

Në pëng të nderimit i kushtohet,
Lules së djelmënis s' Elbasanit

ZOTIT

LEF NOSIT,

Botuesit të Dokumentave Historike
TË popullit t' onë,

Prisat e s' vërtetës,
Që për të kanë psue,
Përgjimonë e jetës
T' gjithë qofshin levdue!

Se ky veprim
Asht një mësim
Me të vërtetë
I pa lejthim.

Jetën pra me i falë
Vetë me u bëmë flij
T' drejtës „ Z O T ” me i dalë
„ B E S Ë ” është për njerzi.

Një e tillë besë
Asht një qindresë,
Që përmbi dekë
E gjallë do t' mbesë.

Këtë na e lënë n' ket jetë
Si t' vetmin shëlbim
Kryqzimin për t' drejtë
Më t' naltin parim.

Un ket idë
Mbi të gjithë dhë
Tash e adhuroj
S' i i besë e fë.....

— 9 —

— **Katekizmi i Varfës** —

Besa e Zotit,
Dishmuesi i shpirtit,
Pasqyra e korpit,
Virtyti i Krishtit.

Për kurgjã s' duhet mërzija,
Çka t' jetë shkruar kena me hjekë,
Pra durimi është dobija,
Mbassi lenë nieri me vdekë.

Kurr uzdajen s' e ka t' preme,
Aj qi dit msheltsin e fesë,
S' është me t' bleme, por me t' leme
Çka i përket t' xanunit besë.

Kur t' rektojë plotsisht një zëmër
Tuj i u pshtetë gjithmonë drejtsisë,
Ajo dekën vën nen thëmër
Me fuqin e perëndisë.

Sa më fort kjo qi t' besohet,
Aq më tepër e sprovon,
Nierit shpresa shumë i shtohet
Aj me vdekë kurr më nuk dron.

As një sënd vdekjes mizore
Nuk i pshton i gjallë n' ket jetë,
Ky besim veç i del dore
Ideali më i vertetë ....

Besniku i s' vërtetës

S' pret uzdajë ky prej çdo nierit
As lyp krahë kush me i ndihmue,
Pse n' shpirt t' vet, n' gollë t' Empirit,
Pa u përkujë don me jetue.

— 10 —

Dashtunija ndaj t' vërtetën
Me kë t' duen t' a bëjnë amnik,
Edhe n' qoftë se i marrin jetën,
Aj nuk vdes po rron besnik.

Kjo mnyrë beset kujt s' i duhet,
Kti besniku i thotë je çmëndë,
Por e drejta me dhunë s' shuhet,
Prap se prap ka me u përmëndë.

Mbassi e drejta është e ashpër
Pse mirë s' shifet për pa vdekë,
Vetëm s'yni i zëmërs s' pastër
Me të mundet me u përpjekë.

Kush t' a njoftin pra t' vërtetën
Me virtyt e me dashni,
S' peshon dekën edhe jetën,
Veç për të aj bëhet flij... ..

Qaf-krrabë. Qershuer 1924

Besa e Besnikut

— Klerit të Shqypnis —
Tek i biri jetë gjati
Qi rron sot në jetë
Asht fshetur i ati
Kjo fjalë është e vërtetë.
N. H. B. F.

Lug e myz, e qet e beg,
Si lojë fmijshtë nëpër oborr,
Do t' a ndjekim na ket shteg
Cak prej djepit deri n' vorr.

Si t'i, un edhe lë t'ânë
Ndryshim s' kena as kërkund,
Prej një amet jena xanë,
Qi nuk ka as krye as fund.

— 13 —

— Arsyeya mbi Fë —

Nji të kish me kenë e drejtë,
por dy rrëzojnë njena tjetrën.

Kish me u dashtë nji të e naltë,
Veçse kleret na ngatfrojnë.
Rreken t' lypjë diellin me baltë
Edhe botën t' a hutojnë.

Kjo ngatresë, qi vlon çkah mot,
Asht çudi si s' pranë tani!
Se, për n' qoftë qi ka kund **Zot**,
Dahet t' jetë për t' gjithkënd nji...

Pra, kush qet dhasi n' ket botë,
Aj arsyet i kundrështon,
T' bijt e nierit kan nji rodë,
Nji dritë shpirtit i bashkon.

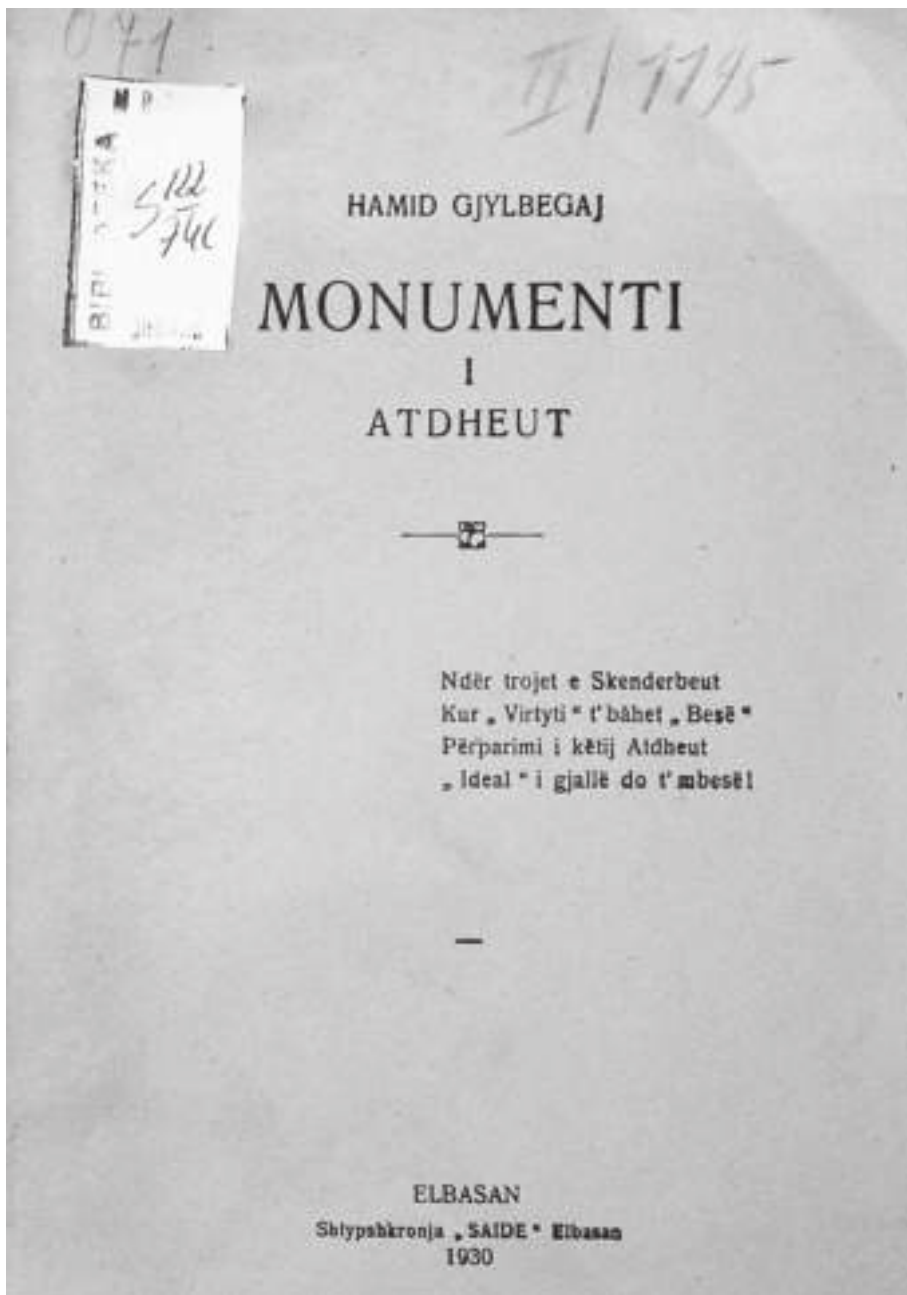
Ky njsim asht nji dëshmi.
Për sejcillin ka nji të drejtë;
As me kishë as me xhami
S' dahet dot **Zoti** i vërtetë...

— Shëlbimi i Shpirtit —

Dritën e s' vërtetës,
Zemra e vegon;
N' pasqyrën e jetës,
Mëndja arsyeton.

Me peshën e s' drejtës,
Vedën e kupton;
Përgjithmon' e jetës,
Shpirti i nierit pshton.

Pra, kuptimi i vehtës
Në ket rruzullim,
Asht shpërbëimi i jetës
Për rrojtjen n' amshim.

Gjylbegaj, Hamid. Monumenti i Atdheut/ Hamid Gjylbegaj – Elbasan : Shtypshkronja “Saide”. Elbasan, 1930. -16 f., 23 cm.; pa tir., 1 Koronë

MONUMENTI I ATDHEUT
 PËR KUJTIM TË SHPËRBLIMIT TË GJITHMONSHËM
 I KUSHTOHET
 NJ' ATYNE PRISAVE TË VËRTETË,
 QI
 ZELLI, VIRTYTI E DIJA
 I SHTYNI
 ME U-BAMUN FLI PËR LIRIN E VENDIT TË VET,
 E,
 KUSH ME DJERSË TË BALLIT,
 KUSH ME GJAK TË ZEMRËS,
 RODIN E VJETËR T' ARBNESHVE,
 MBAS QINDA VJEÇ ROBNIMIT,
 E NALTËSUENE
 PËRPARA GJYKIMIT MBARË TË KËTJ SHKULLIT,
 KU SHEMBËLLTYRA E GJALLË
 E KËSAJ VEPRËS SË MREKULLUESHME
 ASHT TË FITUEMIT E LIRIS,
 E CILA
 U DISHMON TË GJITHË SHQIPTARVE TË LIRUEM
 SË,
 PA NJI NDËRGJEGJJE TË THJESHTË KOMBTARE,
 PA NJI BËTKUPTIM TË ÇAKTUEM,
 PA NJI BESË TË PËRBASHKËT DREJTËSIJËT,
 SHDUKENA KREJT
 PREJ FAQES SË LAMSHIT TË DHEUT
 E
 NË HISTORIN BOTNORE
 AS GJUHË, AS KOMB, AS TAGËR, AS PUSHTET,
 MADJE MA
 AS NDER PËR NE KËRKUND NUK JET.

BIBLIOTEKA E SHKËTTIT
 SHKODER
 Nr. Inv. 15432

S
 49244

— 3 —

ATDHEU

— Mbas N. Qomalit —

Asht një mrekulli e provueme se këtyne përparimeve të plotësueme, që shohim në botë, më tepër se çdo gjë, atdheu i ka shërbye, bashkë me këto mirësi, tash një a disa shekuj tuj u-prishun çdo kufi që të ketë, sa besime në mejtme, sa ndiesi në ndërgjegjje, të gjitha ka një ka një, nuk kanë pahtue pa u-përshtkue nën poshtënimin e vrejtes së dyshueshme e sqyrtuese të njeriut.

Ndër ata, që në emën të provimit bëjnë kërkimin e së vërtetës, shihen do kritikues, që kërkesat e veta vetëm në jetën materiale duhen me i gjetë; e çdo gjë tjetër, që në këtë botë s' shifet me sy, as preket me dorë, për ta është e kotë ose e pakënon! Të Vërteten, posë interesit të tyre. Moralinë, veç zakonisht të popullit, nuk e njofin! Martesës robni, trashigimit vjedhje, zotnimit dhunë, emnin ia njesin.

Që, një ata që e vëjnë njerzimin në këtë pikpamje, kurdo që të flitet përmbi çashtjen e shëjtë të atdheut, tuj kujtue hartën ose kufijt e vëndit që gjinden, thonë se pika kryesore që e cakton atdheun, s' është gjë tjetër, veçse gjaku i derdhun i tlija një vetve të pafajshëm, ose një vizë e padukshme edhe e shkrueme prej do njerzve të mdhaj të Shtetit! Kështu, pa pasun të bëjë aspak me natyrë, vetëm tuj kënu trillimi i njeriut, që farë pushtetit mundet me pasun për posë se me i kundërshtue afrimit e shoqimit njerzuer?

Po! Fuqija e amshueshme e natyrës, ta kishte krijuë mëndem e njeriut si pasqyrë shumzimit, ndërgjegjjen si masë geometrijet, s' do të kishte këne e mundun në botë me u-mëndue të kënunit e familjes, të banimit, të kombit e të atdheut; përveçse një intereset materiale kurrnjë s'ënd në shekull s' do të ishte mëndue. Por kaq gjë duhet dijtë se njeriu është krijuë me një natyrë e me një cilsi tjetër: Sikurse mëndja provon

— 4 —

problemin se dy e dy bëjnë katër, një është edhe ndërgjegjia, kur një burrë e një grue lidhen me kunorë ndërmjet vedit, vërtetohet gjëkimin se ata të dy bëjnë një familje.

Po në at mënyrë, sikurse mëndja dallon formën se trekëndshi nuk është një me katërkëndshin, një është edhe ndërgjegjia beson të vërtetën se ndryshe është atdheu e ndryshe është dheu i huaj.....

■ ■
■

Vëndin e huaj e lëvdofsha
Por kurrë mrbënda mos i shkolsia!
Se shtëpia e vet e vëndi i vet
As kërkuj nuk ia përgjet.

Populli.

Njeriu atdhen, djepin e drëngojve, qëndrën e argëtimit të fëmijëve, lëmën e ushqimit të të rive, shkajin e vetmis së pleqve, e don me një ato ndiesi, që femija don nanën e vet, e babë lëmin e tij.

Kjo ndiesi s' është e pashkak e vetëm një të prirun i natyrshëm.

Njeriu atdhen e don, sepse jeta, që është gjaja më e çmueshme e krijimit, xën filli tuj marrë frymë ajrin e atdheut.

Njeriu atdhen e don, sepse drita e synit, që është dhantija më e ndritshme e natyrës, më s' parit në faqe t' atdheut përket.

Njeriu atdhen e don, sepse sëndi, që e përbën trupin e tij, është një copë e plotë e atdheut, kû tuj ardhë rreth e për-qark, e shef të përfytyruem kujtimin e gjithë jetës së kalueme.

Njeriu atdhen e don, sepse lirin, qetsin, tagrin e fitimin në gjin e pastër t' atdheut e gjen.

Njeriu atdhen e don, sepse është vorri i pushimit të të parve, që janë shkaktarët e jetës, edhe sheshi i bukur, kû do t' i për-ftohet fryti i gjallimit të tij.

Njeriu atdhen e don, sepse populli ka një gjuhë e një fitim të përbashkët e prej afrimit të shumë është bëmun një shoqni mëndimesh e një miqësi e përzëmërtë, një aq sa me anë të kësaj

— 5 —

njeriut atdheu i duket bolë, e qyteti kú rrin si shtëpija e vet.

Njeriu atdhen e don, sepse nuk është ashtu i përbamun prej disa vizave të padukshme e të shkrueme prej doret të ndonji pushtuesit ose prej lapcet të ndonji shkrimtarit, por është një mendim i shëjtë, qi agon prej bashkimit të ndiesive të shumta e të nalta, si kombi, lirija, fitimi, shoqnja, zotnimi, sundimi, nderimi ndaj të parëve, dashtunija e fëmive, kujtimi i jetës së kalueme e të tjera.

Pra, kur të vrehet çdo fletë e historis njerzore, shifet se në çdo kohë e në çdo popull, ata qi patën mejtime ditunije e virtyte të shkelqyeshme, të gjithë dashtunin e atdheut e kanë mbajtur përmbi çdo gjá të kësaj bote, e shumica e tyre janë bamun fli për shpëtimin e vëndit të vet.

Prandej në çdo të e në çdo komb, në çdo kulturë e në çdo ushtrim, dashtunija e atdheut është ndër má të mdhat virtyte e ndër má të shëjtat detyrë.

DREJTESIJA

Das empirische Ich unterliegt
den Gesetzen der Kausalität;
das intelligible Ich handelt
mit Freiheit.

Kant.

Kur të këndohet krye për krye historija e të parve t' onë, kur të vrehet përgjithsisht gjendja e shekujve të kalueme, shifet se në çdo kohë e në çdo vënd puna e njeriut, e enigmës së ligurve t' amshueme, ka kënun të përhapunit përmbi çdo anë të këtij lámshit të dheut; në një skáj, kú një njeri mbytte një mijë vetë umbante i pafajshëm ose bamires; në një skáj tjetër, kú një mijë vetë mbytshin një shtázë, të gjithë për një herit u-mallkojshin ! N' është se ata, qi rrijshin n' anën e këndejshe të një malit një qind metrash të naltë, e dishrojshin sundimin e një njeriut e ata, qi banojshin n' anën e andejshme nuk e dojshin, gjithkoheshin për

— 6 —

dekë! Veprat, qi n' anën e djathitë të një lumit dhe të metrash të gjënë, janë më të pelqyeshmet, n' anën e rrëmakët janë të denueshme me ndeshkime më të rrepta; fundi ligjët administrative t' asnj kombit nuk i kanë mbetur plotësisht trashigimtarëve të tij, e asnj popull krejt ligjët e të parëve të vet s' don me i pranue

Ç' është ves n' orjent, quhet virtyt n' oksident; ç' është zakon këtë, është krim atje; ç' qe mirë më parë, u-bà keq më dalë; ç' është gabim sot, bëhet e drejtë mo!

Vall ky ndryshim, qi shifet në drejtësi, a mos është një dritë e së vërtetës, e cila, tuj pasqyruem gjithë këto farë zotsish, në përgjasim, duket sikur me pasun ngjyra të ndryshme? A por, kah s' ka në botë një fuqi urdhnuese, drejtësija e kundrështimet e saj, janë vetëm sendërgjimet e njeriut?

Na jena prej asish qi besojmë trajtën e parë, sepse, o ka në botë zotsi sendërgjimit, o s' ka; n' është se ka, edhe njeriu është i sendërgjuem; n' është se s' ka, kundrështimit, qi është si në drejtësi si edhe ndër ligjët e saj, njeriu s' mund ta sendërgjojë.

Sidomos, në mos u-besoftë të kënunit e një filluesit të parë në natyrët, s' mund t' i thohet njeriut, për asnj send, se " ky është filluesi, sepse dihet qi natyra ndaj njeriut është shumicë, e njeriu ndaj natyrët është pakicë; pra me mohue filluesin prej natyrët e me u-rrekun me e dishmue te njeriu, është si me kërkue një cilsë në një pakicë, e cila s' gjindet as në shumicën e përgjithshme të sajën; e kjo është e ditun se kish me kënun një gabim për çdo mënde të njeriut.

Qe, prej parathënjeve të bëme deri tash, dalin këto përfundime: në kjoftë se në rodet e rradhueshme të gjithësis nuk ka një fillues të parë, as te njeriu s' ka liri, as zotsi veprimi të lirë; bashkë me këtë, sikurse është ndër të tana veprimet, është edhe ndër punët e drejtësis, si kundrështimet, si rregullimet qi shofim, të gjitha ngjajnë varg e vister të përbëmuna prej do shkaqesh të përfundimeve të nevojshme, qi s' mund të

— 7 —

dahen njena prej tjetrës.

Po, në kjoftë se çdo vepër e njeriut bëhet simbas nevojës, atëherë a j s' duhet të jetë përgjegjës për asnjë veprim të tij; ata që mbysin t'anë, hanë fëmijn, ndreqin shtëpin tuje rrenue atdheun, pijnë gjakna, shdeshin visare, shkelin nderin e sejcilit e s' ruejnë nderin e vet prej as kërkuj, të gjithë këta njerzë duhet me i njehë nevojtarë edhe në ket mënyrë të pafajshëm.

Për ata, që kanë të tilla besime, dijetarët e drejtësis nuk thonë kurgjã, derisa që të mos iu dalin mejtimi në veprim; por, sa t'iu shifet vepra gjyqjin, që mbas gjykimit të vet e shofin t'arsyeshëm, e bëjnë edhe për çdo kundrështim, që mund t'iu bëhet nga ana e tyre, janë gadi me u dhanun ket përgjegjje me gjasime të dame.

"Veprat o janë të nevojshme, o s' janë; n' është se janë të nevojshme, edhe na gjyqjin, që bëjmë mbi ju, e bëjmë simbas nevojës e këshitë s' jena përgjegjës; e, në mos janë, as ju s' jeni të nevojtitun. Pra për ket dënim, që ju napim na ju, as na s' jena fajtorë."

Po në u-pranoftë filluesi i parë — i cili u-pat dishmue më naltë se a j fillim, njeriu nuk është — atëherë vullnetit të lirë i lypet të kënnutit e korpit të mishnuem; vall pra njeriu a është i lirë, a po nuk është? S' ka dyshim se njeriu është i lirë, sepse mëndimin e të filluemit, po prej liris, që kena në trupin t'onë, e ndijmë.

Kundrështarët lë të rrijnë e t'më thonë sa të duen: Ti s' ke liri në vedvedë, e ata ngjarjet, që kujton se janë liri, janë një a disa shkaqe të përfundimeve, që rrjedhin njena mbas tjetrës! Por unë, mbassi kur e marr lapcen në dorë, e di me mënd edhe e shof me sy se jam i lirë me e shkruar ose mos me e shkruar ket rresht edhe s' mund ta diktoj kurrnjë send të përjashtëm që t'më shtrëngojë me dashtë ose mos me dashtë me e shkruar, domosdo e di vedin të lirë.

Pra unë besoj se, mbassi jam njeri e cilsija sbuluese e

— 8 —

njeriut është mëndja, për të ka vetëm një rrugë; gjithkushi lirin e mendimit të vet, në mos e thashtë me gojë, e thotë me shpirt ose me ndërgjegje.

Tash, mbassi kalueme gjithë këto shtiqe të vishtira, çashtja vjen e qindron këtë: vall, burimi i drejtësisë a thue është në filluesin e parë, qi e kërkuneme në madhnia e gjithësisë, a po është në vullnetin e lirë të njeriut?

Trajta e dytë n'asnjë mënyrë s'mund të pranohet; sepse liriya e njeriut, o është liri absolute, ose e kufizue me ndonji kusht. Në qoftë se është liri absolute, asnjë njeri s'don t'i bindet gjëkimit të kotë, qi japin tjerët, edhe vërtë për këtë punë s'mund të shtrëngohet. Por, në kjoftë se është e kufizue me ndonji kusht, aj kusht shka mund të jetë?

Mbas besimit t'onë kushtit përbahet prej së mirës e së keqes së shkaktueme prej krijesës s' amshueme në shumicën e përgjithshme të natyrës; e, simbas kësaj, drejtësi i thonë një atyne lidhnie të nevojshme, qi, tuj përkue me të mirat positive, rrjedhin prej natyrave të njeriut.

DREJTËSIJA E PËRGJITHSHME

* Anthropos zoon politikon.
Aristoteli.

Asht e ditun se njeriu, dashtunija e fjalës mishnueme, të kishte kënnun nevoja qi t' u-gjindte filli i vetun në këtë qark të kësaj rrokullije, të drejtën e liris së fitueme prej krijimit do t'a kishte pasun krejt të lirë e të papëngueshme prej çdo kushtit; kû e drejta do t' u-dukte gjithmonë, e detyra s' do t' u-shifte asnjherë. Por, sa të jetë bota një e njeriu shumicë, e kjo shumicë e fitueme në shoqëni të lidhun njëni më tjetrin, është fare e natyrshme se liriya e sejcilit t' asaj shoqënie, duhet të jetë e caktueme bashkë me lirin e të gjithë të tjerve.

Shkaku, qi nep arsye për të ngrehunit e qeverive të dety-

— 9 —

rueme me veprue simbas ligjëve e urdhnimeve të veta, është ky se njerzija janë të dhanun prej vetiut me e kaluemun at liri të caktueme.

Edhe kjo po është e ditun se rodi njerzuer në këtë lëmë të përgjithshme t' ushqimit, të kishte bëmun sallde një shoqëni, e drejta e atyne, qi do t' a përbájshin at shoqëni, do të kishte kënnun kurdoherë në një trajtë të vetme.

Qe edhe nevoja, qi e kërkon në botë të kënnunit e fuqive ngadhnyese të detyrueme me i nderue "Traktatet," e Vendimet e veta, është kjo se cilsija qi v shtyn njerin e vetun me i kaluemun kufijt, çfaqet e përbashkët edhe ndër shumicat e njerzis.

Vall kjo anmiqësi a thue do t' vijojë gjithmonë? Vall kufini i caktuem me shtatën e një pushtuesit ose me lapcen e një shkrimtarit a ka me mujtë me qindrue sa të jetë jeta përpara ktyne rrymëve kaqë të mdba të përparimit, qi fuqija e tyne në mënden e shoqënis botnore orë e ças është tuj u rritun?

Çashitjet, qi në meitim kanë mrritun me u-smadhue deri këtë, vetëm e vetëm dija e amshueme mundet me i gjikue.

Shembëlltyra e gjallë e qarkut të gjithësis është dija e amshueme, e cila s' ka fill, as ka mbarim; s' matet me kohë, as kufizohet me vënd.

Të kënnimit, çka kanë kënnë? çka janë? çka kanë me kënnë? çka duhet të jenë? ... ata i perkasin të këtilla pyetjeve të përgjithshme.

Por rregullat politike janë një hartë e kësaj copës së kufizueme qi quhet "lámshi i dheut," e merren vetëm me kohë e me vënd; rreken me i dftue gjithkuj kufinin e drejtësis edhe kryet e detyrës.

Përfundimet, me gjithë qi kanë marrun një trajtë positive, nxierren po prej provave të veprimeve të tanishme edhe të kalueme të njerzis.

Gadi çdo libër themat e Drejtësis Politike i ndanë në

— 10 —

përpjestime të ndryshme; bashkë me këtë, nenet, që auktorët duken më të bashkuemun, janë : vetsundimi i popullit, të damit e fuqive të Shtetit, përgjegjësi e nenpunësve, njsija e përbashkët, lirija vehtjake, lirija e mejtimit, lirija e shtypit, lirija e shoqënieve, e drejta e zotnimit, banimi i familjes e të tjera.

Vetsundimi i popullit, që është të përbamunit e fuqive të Shtetit e në gjuhën ligjore, quhet Edrejta e Nenshtetsis, s' është një pushtet, i cili vjen vetëm kah kuptimi pozitiv i fjalës shumicë ose komb, por është një e drejtë, që rrjedhë prej nevojës të liris së fitueme në krijimin e sejcilit njeri :

„ Gjithkush është mbret “
„ Në botën e vet “

Kjo veti mbretnimi s' mund t' i hiqet prej natyrës askërkuj asnjherë; as s' mund t' i lëhet askërkuj asnjherë; askërkush asnjherë nuk mundet me pasun të drejtë sundimit a' ënën të njëj njeriut ose të njëj familjes, ose të njëj shoqënis, ose të njëj kshillit, pa fituemun një të drejtë të posaçëme, tuj përkue me ndonji prej mjeteve që gjinden t' asaj liri, si nenshtetsija, sgjedhja, përfaqesimi, ose pa nxjerrun një lëje të dytë prej atyne që e kanë at pushtet të fituem . . . .

E drejta, virtyti, lirija,
Ndonse janë vetëm tri fjalë
Pa këta kërkund njerzija
N' shoqni t' vet s' mundet me dalë.

NJERIU

- * Ta adhurojmë njerin, „
- * Pse është i dëjë për m' u-adhruë, „
- * A j e ka plotësiht lirin, „
- * Të gjitha veprat me i krijue! . . . .

Mund të thohet se njeriu është shpirti i këtij trupit veprues që quhet "rruzull". Çdo gjë që shilet në fetyrë të tokës e çdo vepër që bëhet në gjë të natyrës, gadi të gjitha po prej fuqisë e zotsisë së tij dalin !

— II —

Aj është qi, tuj i besue pushtetit të plotësue, i habitun përpara tij përkulet edhe për bindë i falet e i lutet!

Aj është qi, tuj e kuptue drejtësin e vërtetë e dhantën e vullnetit të lirë, mundohet me e qitë në dritë at ligjë hyjnore.

Aj është qi, tuj e diktue të naltësuemit e epshit prej poshtënimit të materjalit, e ka pastrue vedin prej marrëdhajeve të përljeme të kësaj botë, një aq sa me vepra ka mrritun — nonse rrallë — me dftuemun një madhni shpirtnore të veçue, në një mënyrë, qi s' i përgjet aspak dukës së përjashtëme.

Aj është qi prej të kënduemit të disa shkaqeve ose të pamit të do përfundimeve të ndodhuna para katër mijë vjetve, si edhe të ndigjuemit të shumë përfundimeve ose të mënduemit e do shkaqeve, qi mund të ngjajnë mbas katër qind vjeç; tuj i nxjerrun prej skotit qi i kanë vdekun ose prej atyne qi porsa i kanë lëmun, sa frymë qi të ketë, gadi me të gjithë, vjen rreh në një shoqëni bashkë me ta, e — në mos u-gabofsha në fjalë — jeton në një mënyrë të pavdekshme! Me të tana këto hartime të ndërtoente e zbukuron faqen e lāmshit të dheut.

Aj është qi, tuj e përdorë gjithësin në shërbimin e veprimit të lirë të vetin, po i qet në shesh të tillat përparime të plotësue.

Aj është qi përpiqet me i shpëtue ditët prej zjarmit të zhegut të diellit e netët prej muzgut të zi të territ.

Aj është qi e bân detin si fushë me u-shetitun anë e më skaj e ajrin porsî dët me u-zhytun nepër të!

Aj është qi, tuj lftue me natyrë, nxierr gjithë ket brilant pasunijet prej kursimit të madhnueshëm të sajën edhe e derdhë mu në tregun e botës.

Aj është qi, tuj u-rrahun me dekë, shdukë shumë smundje të vishtira, edhe largon kush e di sa lëngata të gjata.

Aj është qi një vrevë si avullin, i cili shpërthen sëndet më të randa e metalet më të forta, si shërbitor, e një rrezik si rrëfën, e cila djegë e rrenon boten, si lajmtar i përdorë, të cillët i bëjnë edhe një shoqëni fare të mirë. Përpara tij shpëndi e shtëza bi-

— 12 —

nden! po të dishirojë aj fryti i pëmëve ndrron formë e hin në një trajtë tjetër; po është aj cilsin e gurit e ndryshon!

Fundi një kreatyrë e çuditëshme me dy kambë e dy kuet i gjatë me shtat është bëmun mkambësi i atit të natyrës s' amshueme përmbi gjithë ket rruzull! Një lamsll dheut kaq të mathë, është tuj e lujtun në zotnimit e dorës së vet sikurse me kë në një gogël!

Mirëpo, t' ishte nevoja që kjo kreatyrë e zellsime t' u shdukte krejt prej kësaj bote, përdhezkave të tjera, që ia mungon ndiesija e njoftimit të plotë, e fuqija e gj-kimit të shëndoshë, s' do t' ju bënte kurr farë damit; por, mbassi gadi të gjitha veprat e njeriut, janë bëmun me vijimin e mejtimit e me ndihmën e punimit të njëni tjetrit, s' ka dyshim se sa më t' i paksohen frymët, aq më tepër do t' i mungojnë edhe të mirat e rodit të vet.

Veç njëkjo pikë do marrë parasÿsh se, në kjoftë që e këthejnë çashtjen ndryshej e çobena me e pranue në një formë të përgjithshme, përfundimi s' del i drejtë, sepse rregulli i të shtuemit të shkaqeve, që do t' kryejnë nevojat e njeriut, s' është një me mënyren e të shumuemit të gjinis së tij.....

— TË FORCUEMIT E LIDHJEVE —

* Homo homini Deus .

* Homo homini lupus .

Romaku

Njeriu është një kreatyrë e çuditëshme, që s' mund t' i kuptohet plotësisht essenca e vërtetë.

Njeriu është një shkrim i shëjtë, që fjalët e nalta e kuptimet e mshefta nuk i spjegohen.

Njeriu, kur të vrehen hartimet e mrekullueshme që përbajnë stolin e bukur të kësaj bote, domosdo dishmohet se është një kolos me cilsin e mëndes ngadhnyese.

Por njeriut, kur t' i mejtohen edhe një a disa sjellje e vepra

— 14 —

llimit njerzuer, edhe na Shqiptarët, për në daçim me jetue kund gjallë e me u-dallue sikurse kombet e tjera ndër shkallët e ndryshme të qytetnimit, më parë e më dalë duhet të bashkohena shoqënisht për anë Monumentit t' Atdheut, sepse prej bashkimit të shoqnueshëm agon një ajo forca e arsyeshme, e cila mpron të drejtën, siguron jetën, shvillon punën, përhap dijen e, në mos tjetër, Fjalën e Virtytit të Shpirtit të Shëjtë, qi formon idealin e ligjëve të njëj sundimi të lirëshëm, kù forcohen më s' mirit tagret e marrëdhanjeve të nevojshme, qi rrjedhin prej natyrave të njeriut ose marë prej të njëj shumicës njerzore, e cila madje zotnon edhe një atdhë.

Shpresa e Atdheut

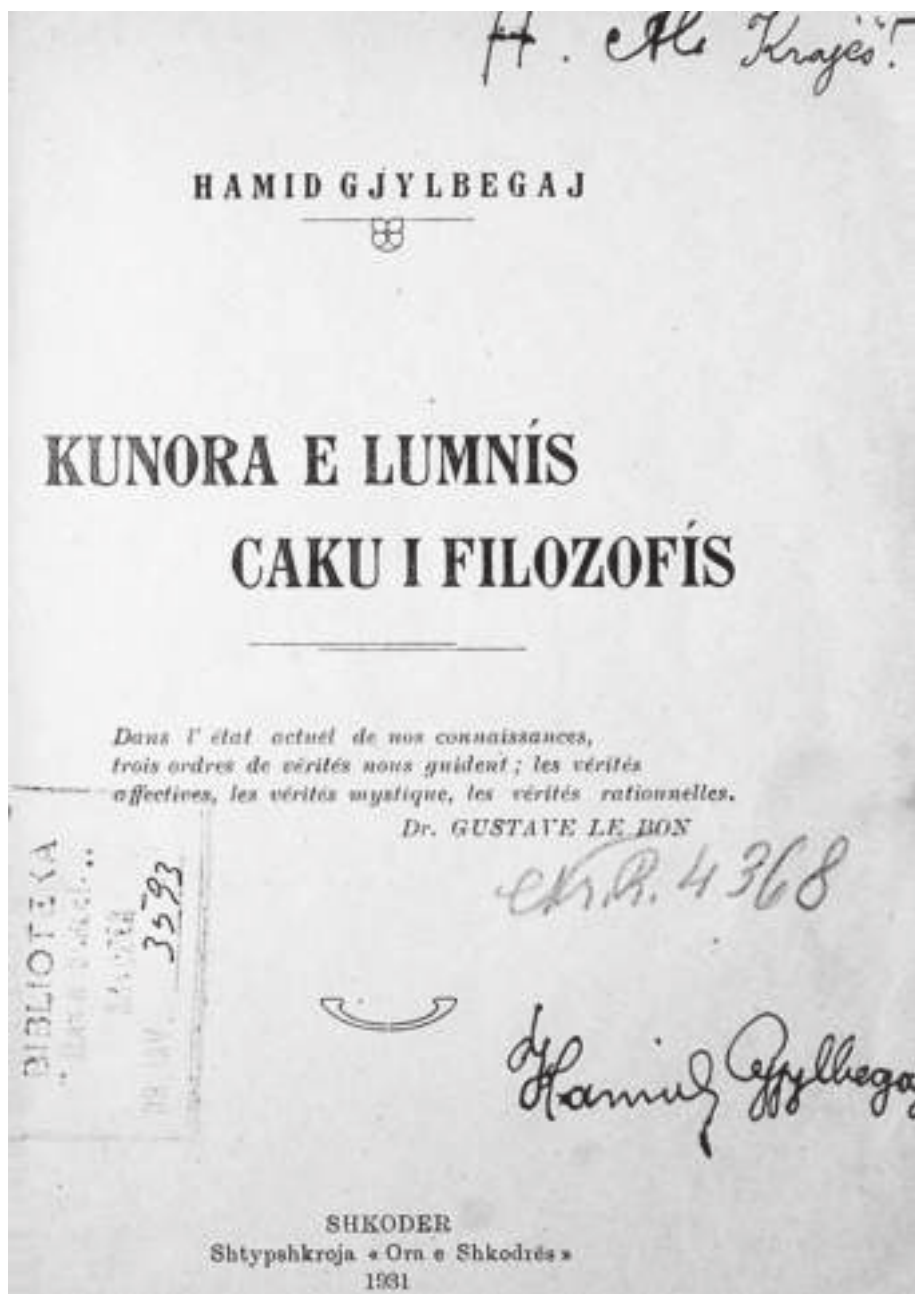
— I dëjohet Djelmnis Shqiptare —

Atdheu, Shqipnija,
Asht vëndi i të lëmit t' ëm,
Atje kù trimnija
E Skenderbeut s' i u-trëm' . . . .

Atdheu, Shqipnija,
Asht vori i të parve t' mij,
Atje kù burrnija
Kanë vdekun për liri . . . .

Atdheu, Shqipnija,
Asht sheshi i luftës s' ré,
Atje kù djelmnija
Përpiqet për Idë . . . .

Atdheu, Shqipnija,
Asht shpresa pra qi t' gzojë,
Atje kù dit'nija
E virtyti t' përparojë !

Gjylbegaj, Hamid. Kunora e lumnis çaku i filozofisë/ Hamid Gjylbegaj- Shkodër: Shtypshkroja "Ora e Shkodrës", 1931. -16 f., 20 cm., pa tir., Lekë 1.

— 4 —

*Për kujtimin e rasës së gëzueshme
Në të cillen*

A. GJERGJ FISHTA, O. F. M.

*Auktori i Lahutës së Malcis,
U kap në LX. vjetë të jetës
Me një nderim të posaçëm
Prej mikut të vet
I kushtohet :*

Kunora e Lumnis.

*Kush don me ardhë mbas mejet,
Të marrin kryqen mbas krahit.
Jezu Krishti*

*E vërteta më e plotë
Bukurija e pa-mbarueme...
Dashtunija ndaj të n' botë
Hije dritet e amshueme...*

*Pra kush desht me këne dashtnór,
Nen kunorë t' ksaj bukurí,
Ju lyp Kryqen t' a majë n' dór,
Për virtyt me u bâmun flí !*

*Zoti flíj ásht gjáll gjithmonë,
Shpirtit t' Shéjt aj i përgjet;
Ka ndryshim prej jetës s'onë,
S' mund t' i hín deka ndermjet.*

— 5 —

Ky veprim është një dhantë,
Që gjithë kush nuk e sprovon,
Ndo 'j besnik, por, me dashtëni,
Këtë kunorë lumnisht e gzon.....

26.XII.1931

Caku i Filosofisë.

*Ky shteg i ashpër i dijes,
Ky kapërcyell i vishtëri i nierit,
Për një diktim më t'imitë,
i paraqitet
Gjurmuesit të fortë, sqyrtuesit të rreptë,
E pëshuesit të drejtë,
Të përshëndritshmit, P. Fulvio Cordignanit S.J.
Si pasqyra e fesë s'arsyeshme
në të cilën kujtoj se
Mund të shiqohet çdo shqiptar i vertetë.*

Pika e parë në kuvënd fetarë,
«Me ndëjë shtrëmtë e me folë drejtë»
Fillin punës për me i a gjetë,
Dy e dy po bájshin katër,
As për dhuni as për hatër;
Për arsye që na hín në krye,
Shemelltyra është rrëfye.

— 6 —

N' daç beso, n' daç mas beso,
Kah të dësh, ti, del e shko!
Ky problem, por, është i drejtë,
Ka n' ket botë një gjë t' vërtetë,
Ktë e dikton ndërgjegja vetë.

Kjo vet-dije po t' ndertohet,
Me njoftime të plotsohet,
Me virtyte të lartsohet,
Lumnis s' vet mund t' i afrohet:
Pra, lumniya, është dobija,
Dashtuniya, bukuriya,
Amshimi, besnikija,
Ideali, drejtesija,
E verteta, Përendija,
Ktë merr fund filozofija!

Kaq e dijta, kaq e fola,
Sikur erdha, njashtu shkova,
Sikur hina, njashtu dola,
Kurr një send n' shekull s' kuptova,
Por, më mirë kush mund t' kuptojë,
Bot-kuptim tjetër t' caktojë!.....

— 7 —

Jehona e Arsyes

„Kānga shkollore e fēmive të vogjel“

qi

Janē shpresa mā e gjallē

E ardhmenis sē kombit t' onē ;

Pēr nji kujtim të pa - harrueshēm,

I t r u h e t

Lilit të bardhē të Frasherit

Redaktorit të shkelqyeshem

„Tē Diturisē“

Trashgimtarit të vertetē të pasunisē

t' Abdylit, t' Samiut e t' Naimit.

Tē vetmit njeri :

LUMO SKENDQJ.

Shpirti i pastēr flet,

T' a ndigjojnē rremeti !

Ditunís ka 'j thurret

Arsyja prej veti !

Se dukē edhe hije

Pa virtyt pa dije,

Nuk vlejnē as nji fije !

— 10 —

Hylli i Olympit.

*Për shëj të çmueshem të nderimit ;
I dhurohet
Symbolit verecertë të përvujtë
Të Shen Françesku l' Azizit,
fëtyrës fort të pastër e të dashtun të ktij dheut,
Të përshndritshmit A. Vinçenc Prennushit
i cilli,
I pa-lodhëshëm si Ejell parrisit
Ndër kopshtije të dijes së caktueme,
e nepër Megje l' urtis së hyjnueme,
Mblodhi*

„GJETH E LUBE“

*Ei a shtroj udhen e drejtë shqiptarit të mjerë,
qi sod nepër të,
Orvatet me u kapun mû n' driten
E lumnis s' vet.*

*Nji hyll drite vezullon,
Gjithnji rreze rrin tuj qitë,
Natës terrin i a sbuton,
dër-sa sbardhë e bardha ditë.*

*Dita e bardhë kúr ka me sbardhë,
Edhe dielli ka me lé,
Koha e mirë tash ka me ardhë,
Por, ky hyll prëndon mbí dhé —*

— 11 —

Ti, o hyll, i bardhi hyll,
 Qi gjith boten e shtegton!
 Kah kalon nepër ket pyll;
 Ti ket vënd pse s' e ndriçon?....

Ky vënd ka nevojë për dritë
 Se mjaftë muzgu e ka mblue;
 Pret qi t' sbardhë e bardha ditë,
 Me t' vertetë me u arsimue!....

Jeta e njerit s' është kurgjâ
 Me dalë n' dritë, por, është urti,
 Pra prej territ t' shporret mâ
 Se dheu i zi nuk është i tij!....

Tingllimi i Mordes

*Theologut të ri e mikut të vjetër
 të përshndritshmit H. All Krajës.*

Para m' çfaqet gjithësija,
 Kû adhrohet Përendija,
 N' mendë dyshimi, n' zemër shpresa;
 Sipër kupa e qillës mblesa,
 Dheu i zi përfundit shtresa;
 Kerkoj jeten e amshueme,
 Prej fuqis së pa-mbarueme,
 Gurit t' vorrit m' shtihet mënera;
 Dekë, tham, m' trakllon ke dera,
 Shpirti m' thot „Amshim“ përhera!

— 13 —

Vallja e Parrisit.

ose

Misteri i Fesë.

A - i lëti Muhameti,
Për mjedis te Xheneti,
Nëndhet' e nândë fjalë,
Prej nji librit kishin dalë,
Aj libri i Përendisë,
Porsi fleta e ditunisë,
Ditunin e kndova,
T' bukrat i ndigjova,
As kam lé prej nane,
As kam lé prej babe,
Por kam lé nen hije,
Faqet farfurije,
Gishtat elpëzënit,
Era zefirgjënit,
Omega kuvëndit,
Kuvendi mbarojë,
Shpirti flutrojë,
N' qiell u ngrit e shkojë!

Mbas Popullit

Fjala e Mësheftë.

Ata qi dinë, e dinë atë qi s' dinë!
Por ata qi s' dinë, s' e dinë atë qi s' dinë!
Se t' a kishin dijtun atë qi s' dinë
Do t' a kishin pas dijtun dijen qi dinë!

— 14 —

Vallja e Ferrit

ose

Spilcat e Djallit.

Me fjalë, t' fillojnë,
 Me punë, t' punojnë,
 Me nderë, t' çnderojnë,
 Me pá, t' verbojnë,
 Me ndi, t' shurdhojnë.
 Me dijtë, t' trenojnë,
 Me shtitë, t' shitojnë,
 Me fé, t' fejojnë,
 Me besë, t' pëngojnë,
 Me dhunë, t' dhunojnë,
 Me dekë, t' gjikojnë,
 Me shpirtë, t' lodrojnë,
 Me botë, t' ngatrronjë,
 Si t' duen t' sundojnë,
 Kúr t' hipnotizojnë! ?....

Hypnoza është një gjumë i mjeshtuëm që bëhet me vegla teknike e me anën e një mëdijumit që quhet «Rehber»; prandaj duhet me u rrujtun prej njerzve të cillët këtu mjeshtër misterjoze mund t' a përdorin në formë feje për dobina vetjake e për qëllime të ndryshme kinse si një «Mífraxhi hakikí»: Ascension i vërtetë, kurse kjo është një gjenjeshter e lustrueme!...

Gjylbegaj, Hamid. Fletra e jetës pasqyra e së vërtetës / Hamid Gjylbegaj. – Shkodër: Shtypshkroja “Ora e Shkodrës”, 1932. – 16 cm., 20 cm., pa tir., Lek 1.

E di se ti për mue nevojë nuk kë ; por un për ty ; sepse, tuj derdhun lott përmbi vorr t'ënd të pa-harrueshëm, shfrej e ngushllehem !

Vërtë, barbarët n' beh t'vrane, çka veç, virtytet s' t' i çdukue ; qe, po flasin veprat tua aq t' madhueshme : „Agimi i Qytetnis“ kúr t'agojë! e, Kanuni i Lek-Dukagjinit, të cillin, aq me kujdes e mblodhe, tash ndër gjire të moteve të padekshme hini ! e, shumë më tepër flet, njajë, Ideali virgjjin i Krishtit, qi, për të drejtat e Shqiptarve të robnuem, t' shtyni, me dashtni m' u bâmun fli !...

Vall, a thue, të ti, me ardhë me dekë.... a por, gjallë e i robnuem me mbetë ?...

Njajë, qi dikúr, si n' dashtni, e thirrshe : „Konti i Drandofilleve“ sot, i pëngueshem e ká rujtun „Fletren e Jetës“ së vet, e „Pasqyren e së Vertetës“ me t'a kushtue, si nji smirë, e lakmi të njasajë dekës s' ate aq më të ndriçue, se sa është kjo jeta e tija e zezueme !...

— 4 —

FLETA E SHKRUEME
e
JETËS SË KALUEME

Njatyne qi m' a kërkue...
U falemi nderës qi m' kujtuene.

Moj zân-mira nën fojletë !

Në m' pëvetsh se kush jam vetë ?

Vën' m' a veshin, mos m' rri fjetë !

M' ndigjo pak se të diftoj drejtë .

„Gjylbegaj“ kët émën t' shkretë,

Farë e fisi m' a kanë gjetë ;

E prandej ktû bâj një vrème :

Fisnikija s' është me t' bléme,

Ësht virtyt vetëm me t' léme !...

Varfë, pa buk kúr do qi mbes

As njënit travajë s' i qes

As kërkuj madhni s' i shes ;

Varg e vistër fjaltë i flas

Porsi kundalla derë të pelsas

Prej parimit kurr së përshqas

Veç t' vertetën mos t' a shkllas !...

— 5 —

Dy-mëdhet' vjet prita ndër shkollë

Porsi nxânës vojta n' Stamollë

Për me u ëndë kinse mâ i hollë ;

S' di si dola oficer ? ! ...

„Rasa t' humbë e fati të xjerrë“

Besë e nderë, por, s' ké pse i bjerrë ! ...

Kúr sherbejshe me detyrë,

Më thojshin, nierit me një fytyrë

Vepra i shifet si pasqyrë....

Tash kam bâ disa libreta

Me fjalë t' thata, me punë t' shkreta,

As kurgjâ s' m' fiton kuleta ;

— Por Shqipnâs i kjoftshin falë !

Se n' pension qyshë se kam dalë,

Porsi deti kúr s' ka valë,

Valt' e jetës i bâj palë....

Pala, palen, n' dhé e mblon,

Moti ecën stina ndrron,

Jeta e nierit kû mbaron,

Nji heshtim mordjet fillon ! ...

* : 1. II. 1890 — Shkodër.

— 6 —

AGIMI I RRUZULLIMIT
PLOTSIMI I KRIJIMIT

*Zoti, shifet edhe vjifet :
 Me virtyte, veç arrihet.*

Qyshë m' at' herë qi s' pat xâne filli,
 Bota kërkund kúr nuk ishte ;
 Par' se nisë m' u ëndun shtielli
 Nji gjallnim n' vetvedi kishte.....

N' fille t' holla e n' imtat çase,
 Filli i fjal's kúr shprehi fjalën
 Kje, ndersá má t' bukurat rase,
 Nji fuqí qi mori valen.

As ish bana, as ish dielli,
 Ky pushtet xûe me u përtrí ;
 S' ishte toka e s' ishte dielli,
 Kúr kjo fjalë s' parit u ndi !

E kje veç, por, njaso rase
 Kúr se jeta ague s' kishte ;
 N' fille t' holla, n' imtat çase,
 Leu ky rruzull si 'i ferishte !

— 7 —

N' rruzullim, i madh' e i vogel,
N' rode t' veta u radhuene ;
N' detë u ënden porsì gogel,
N' gjì t' natyr's si kur vepruene!...

Mbas ksajë fjale filloj jeta,
Nisen kohët e stinët e para,
U çfaq Zoti, e vërteta,
Agoj drita mà përpara.

Çoj valë deti, si kje hiri,
Eleroj toka, doli Prilli,
Fusha, mali, shtëza e nieri,
Hana, hylli edhe dielli!.....

Si kje fjala n' fillim t' motit,
Nji herë t' vetme sa tingllovi,
Me vullnet prej dashtësis s' Zotit,
Ligj' e rruzull bashkë shestovi!

Përmjet fjal's s' dashtësis hyjnueme,
Rodi i nierit kështu u mishnue :
Me cilsinat ë plotsueme,
Nji si t' vedat tu' i a përftue !

— 8 —

T' adhurohet, pra, njerzija,
T' mirn' prej së keqes tuj-e dallue!
Ligja, Besa, e shoqniija,
Ket detyrë na ka ngarkue!

Ndigjò shpirtin, at' fjalë drejtin,
Doren n' zëmër tuj e vûe!
Duje shoqin porsî vedin,
Nji t' vertetë tuj adhurue!.....

**ZBULIMI I PASQYRIMIT
LUMNIMI I DASHTUNIMIT**

*Si nji varg lulesh t'përshëndritshme
I parashtrohet,*

— *Të përnderueshmes Zojës Muhbire* —

Të Moters së Z. Tajar Tetovës

e

Të Shoqes Z. Dr. Reuf Angonit,

Për me ja u kushtue,

Mbi rrëmaje të ndijerve të naltpërmëndun

qi ende sot,

Ndergjegja e të cilve bashkë me disa të tjerve,

Pret agimin e liris së vertetë,

Të virtyteve të pa-mbaruëshme:

— 14 —

Urata e Përditshme e Dashtunis.

Uji i kjartë,
 E bëma e blertë,
 Gjâ e lartë,
 Dhantí e vlertë;
 Fëtyrës së mirë,
 I nep dishirë,
 Si virtyti,
 Bukurija,
 Zëmren mbyti,
 Dashtunija !...
 Dashtuní !
 Ty t' kjofsha true !
 Më bân me t' ndi,
 Edhe me t' gzue !
 Pse ket jetë,
 Me t' vertetë ;
 S' e muerr vesht,
 Kush nuk desht !...

Bumbullimi i Lodertisë*Lodertija bje me ndi.**Populli*

Un besoj, se, marris marris i shtohet,
 Por çka qi edhe t'ndytit „ruje Zot“ s'i thohet ;
 Pra, prej vedvedit mund të kuptohet :
 Nji mâ të mëçmit i çmëndun s' i këndohet !...

Varfa i përvëjtë i Kuvëndit Shqiptar

— 16 —

T' marrim bër, e t' çojmë n' shpí!
 Vijnë për lopë, e për bagtí!
 Si për dhën, s'ohet për dhí!
 Dimen verë strajcë e tagjí!
 Hu, hu, or baba!
 Deri kúr má ejvalla?
 Bota puno e na ba!...

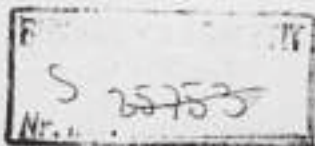
Veshtje: Atij qi i mbledhën këto vjersha s'i duhen gjë!...

NJI KAPSHË E LASHTË

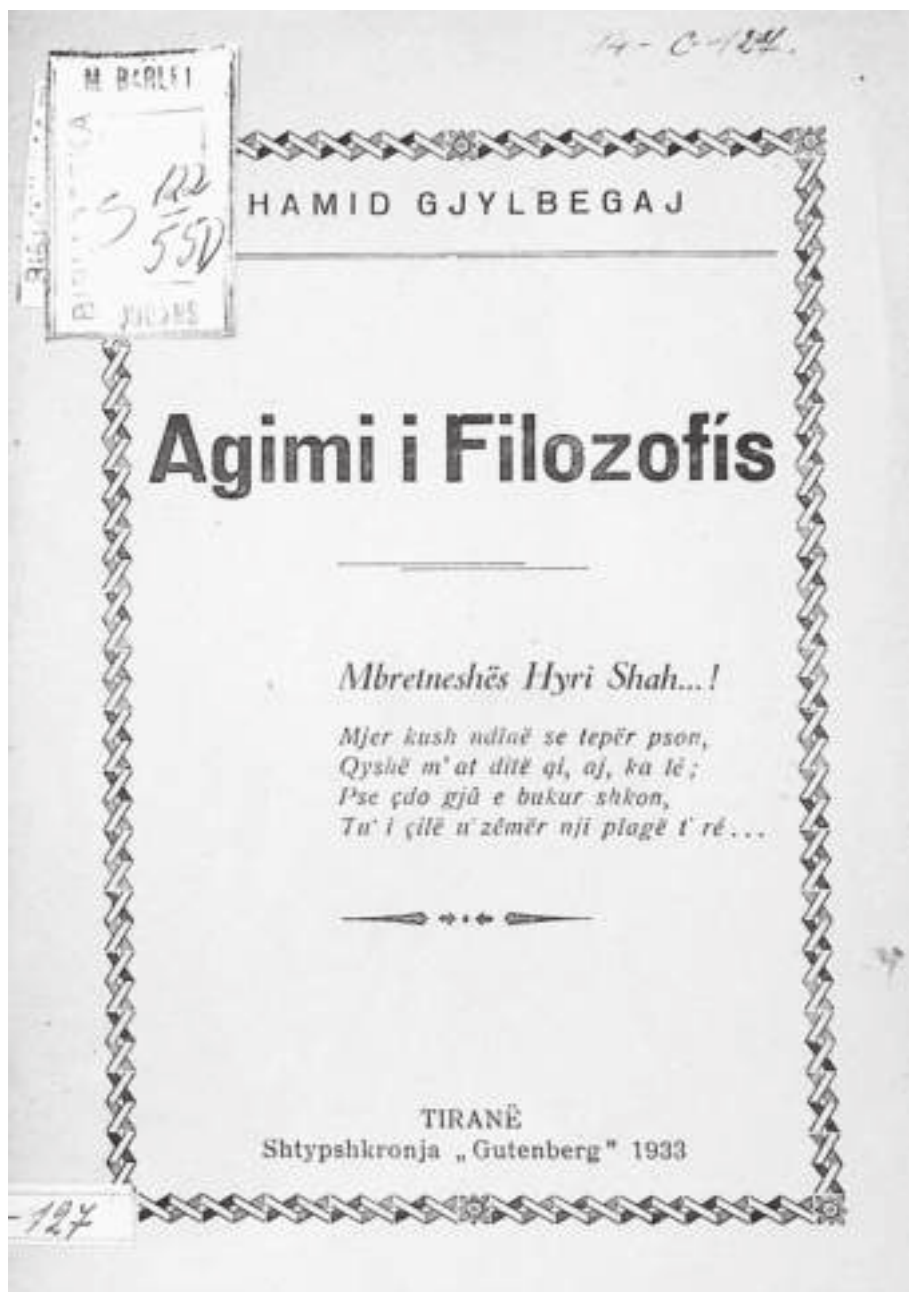
Ç' është një gjá, s' është kurgjá,
 Ç' është një sënd, s' është një mënd;
 Është një prallë qi është e gjallë,
 Mbahet msheftë e flitet rrallë;
 Ashtë një kashë edhe një lashë,
 Ëndet hollë e tieret trashë:

Një oçiq, qi nuk e pret,
 Me e shti n' vathë kijin e vet
 Për të drejtë qi i a përket
 Me ç' do mënyrë e me çdo mjet
 Jot i vogël për shumë vjet...
 N' kashë të lashtë qi paraqet,
 Një ndodhi sikur se ngjet...!

Kiji mrapa kshtu bërtet:
 Ti, me brëna m' shpon e m' vret,
 As kurgjá, por, n' treg nuk qet,
 Kasha e lashta mbetet shkret!
 Me kaq Pralla morri fënd,
 Kiji shteg nuk gjat kerkënd,
 As në vathë, as n' kry-katund.

Gjylbegaj, Hamid. Agimi i Filozofisë/ Hamid Gjylbegaj – Tiranë: Shtypshkronja “Gutenberg”, 1933.-16 f. 19 cm.; pa tir., Lekë 1.

Agimi i Filozofisë

Filozofija, ka lé prej një shqetsimi tepër të natyrshëm e tepër serjöz: është vepra e punueme e mëndes njerzore që gjithmonë gjindet e tronditun, e, shpesh herë e merzitun përpara problemit të jetës edhe të vdekjes.

Mëndja e se të cillit nieri merret me përpilimin e hipotezeve, çka veç se, sa më fort t'i afrohen realitetit këta hipoteze, aq më shumë është fitimi nder veprime!

Filozofi ka ket ndryshim prej njerzve të tjerë, se, hipoteza e tij është më e arsyeshme, më e harmonishme, e sidomos Botpushtuese.

Një nieri, i cilli, tue pasë mrritun në një shkallë të naltë mëndore, kù, s' mund t' a pëngojnë nevojët e ulta të jetës; prej kah, aj — me një vengim të gjanë — përfshinë krejt rruzullimin, mund t' a shohë Gjithsinë në harmoni të plotë me dritën e ndergjegjes së vet; ky, pra, është poemi në më të bukurin kuptim hyjnuer!...

Me marrë vesht se rruzullimi, i çfaqun në trajten e pajtueshme me shllimet e ndergjegjës s'onë; jep një kuptim; e, bashkë me këtë, me dijtë se, me gjith që jena të vogjel, edhe na bëmë pjesë — si një grimcë, por, e domosdoshme — në jetën e vijueshme të rruzullimit, kjo, vërteton

— 5 —

madhnin e prestigjin t'onë moral. Ky zëll i gzueshëm ditunije, është një shije aq hyjnore sa, një besim i shejtë që lenë nëpër frymzimin e virtytshëm të saj, mund të na bájë të lumtur ndër të gjitha travajët e mjerueshme të jetës; e na jep një guxim fisnik në mbrojtje të së drejtës e të së vërtetës, edhe mund të na shtyjë, nder flije tej të madhueshme, deri në ngadhënjim t'amshuem!...

Po, por, filozofija - kur s'ka të bájë me atë shqetsimin e kujdesimit që përban fillin e saj, s'është e mundun të përftojë një besim kso dorë; se atëhera, kjo, ja bëhet një lojë sallonesh, ose një shkëmbim fjalësh të kota të çashtjeve mashtruese; për çka kishte me u qujtun „Skolastikë”.

Mirëpo, e drejta s'është as njëna, as tjetra prej tyre; se pse, Filozofija e vërtetë është një dritë e shkëlqyeshme që, nëpër shtigje t'vishira të dijes, e, nëpër caktime të megjeve t'urtis, na mëson se si me veprue më mirë, se sa me mëndue më kthillët, e se deri kú me u ngjitur më naltë, për me e shijuemun bukurin e pambarueme; bashkë me këte, na bënë disi me e dallue edhe Shkencën prej Feje në një mënyrë të pajtueshme me arsyen e Besimit njerzuer!...

Pra, Filozofija, është një pasqyrë jete që duhet të na ndihmojë për me rrënuë gjallë në shoqni sa më të lumtur!...

— 12 —

Faji i Adamit

Vet-me-vedi flet shtrigulja,
 Ferrës, thotë, i merret lulja;
 Por, martesë, ka ngatrrësë,
 Ne u martosh, mos u pëndosh,
 Se i martuemi, i zezuemi,
 Nusja n' shtëpi, djepi n' sergji,
 Fëmija tuj u rritë, shtëpija tuj u shitë!

POPULLI

Nonse ferra s' është e bukur,
 Gjithnji lulja e saj i vlen!
 Ç'është e bukur, s' është e bukur,
 Asht e bukur, ç'na pelqen! . . .

Rrëhet nieri, veç, ka' i hera,
 Kur m' nji punë s' ka dije t' plotë;
 Drandofille me shumë ferra,
 Asht martesë në këtë botë!

Po, por, sa mos t' jetë sprovuemun,
 S' na terhjek, kjo, vrejten në;
 Prandej robi ka me psuemun,
 Keq e mirë çka t' bëjnë mbi dhë . . . !

— 14 —

Fjalë Gazmore

— Shoqi shoqit —

Me t' shá i keqi

Si me t' hângër dreqi;

Por, aj, qi ndillë keq

Gjenë halë n' perpeq!

Sy-leshi sy-leshin turrë,
Pse s' i hinë arsyeja n' krye;
I verbuemi t' verbin birrë,
Kah nuk shef as pak me sye!

Gjyma e mijsë, por, ásht pesqind,
Ne mos daltë, veç, tash tepron!
Kujdes vedit mos i shtin,
Se kurgjá, ti, nuk fiton! . . .

Qesha qeshë e gazi gaz,
Puna shpejtë kshtu përparon:
Qep e shkep, e mbush e shpraz,
Derë nji ditë qi tash mbaron! . . .

N' daç me e marrë vesht ket t' vërtetë,
Shiqoj, pem' s frytin qi qet:
Kur ty t' flasin puna vetë,
At' herë, t' thotë: t' falem me shndet! . . .

— 15 —

Vallja e Kcimit

Humi vëna e rakija,
Duel n'shesh rrëna e trahhtija!

Shokë e shoqe donë kujtue,
Ne mos shpesh ka 'i herë né rrallë;
N' varg e n' vallë me lodrue,
Sa më e majtun shoqin gjallë!

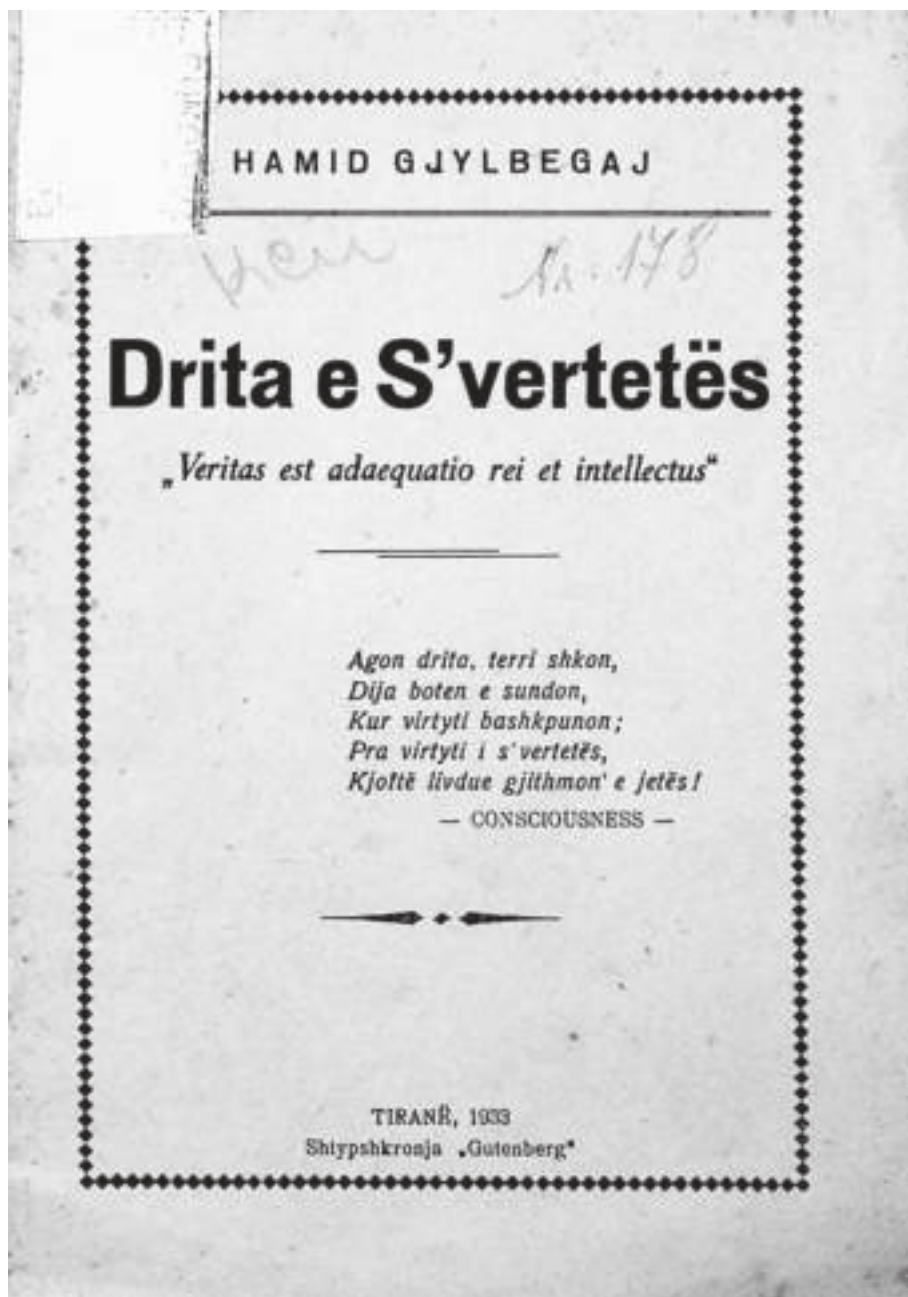
Çou, na e merr, ti, zojë, nji valle,
Merrna vallen bukuri,
Si e lypë kcimi n' shoqni;
Merrna vallen me haré,
Si e do tash mosha e ré;
N' kjoftsh e ré, o, braf ne kamë!
N' kjoftsh vjetrue hiq errshqanë,
Mos e lén vallen pa e xané;
Madje venë, e vashë, e valle,
T' gjitha lypen nder kto zalle,
Për me shfrymun ofsh 'e malle,
Për me kjamun derd e halle! . . .

Vasha e ré, e vena e vjetër,
T' ritë e nierit e përshndetë;
Herë me 'i kangë, e herë me 'i tjetër,
Nji defrim janë për ket jetë! . . .

Idem . . . .

Pra, kush t' duen me e gzuemun jeten,
T' sgiedhin venën mâ të vjetren,
T' marrin vashën mâ t' vërteten,
T' i shijojnë si njenën tjetren!

Idem . . . .

Gjylbegaj Hamid. Drita e s'vërtetës/Hamid Gjylbegaj. – Tiranë : Shtypshkronja “Gutenberg”, 1933. -16 f., 20 cm., pa tir., Lekë 1

Kuptimi i Fjalës

Lidhjes Kombeve!

*Me folë bëhet fjalë,
Mos me folë m' bëhet hutë ;
Prandej po flas,
Pse drue m' pëlsas ! . . .*

A . . . e drejta përbân fuqinë ?
A . . . fuqija e bân drejtsinë ? . . .
Ket problém gjithkush s' e ndinë,
Fjala e drejtë n' kuptim nuk mrrinë ;
Mbassi fjala është vetëm fjalë,
Me arsye do t' flitet fjalë ;
Fjalë e nji, e' i bathë, e' i kokërr,
S' mbaron kurr gjithnji, kjo, lodër ;
Lodra e jetës është pa fund,
Fjala e drejtë s' ecën gjithkund ;
Prandej „Krishtin“ e kanë kryqzue
Fjalën, Zot, e kanë mohue,
Zotin Zot e kanë përçmue,
Pse, gabim, e kanë kuptue ;
Ato, drejtë, kish t' a kuptojshin,
Nji t' vërtetë do t' a diktojshin ! . . .
Mos kuptimi është ngatrrimi,
Qi sot n' luftë vuen t' tanë njerzimi . . . !

— 5 —

SHIJIMI I JETËS

*Dikush ugruë për me jetue!
Dikush jeton, sallde, me ugruë!*

Vall, çka është shija e kësaj jetë,
Që për çudë fort na tërhjek?...
Çka do t'jetë, kjo, jetë e shkretë,
Plot me vëjtje që na djek?...

T'gjith qellimi a prap ajo
Çka do t'jetë, kjo, mrekulli?...
Vëj, përpigu, mos pusho!
Një grimë herë mos rri n'qetsi!...

Sa t'jeshë fmi, n'djep brit e qajë,
Koha e pastër, kshutë, kalon;
E rinija plot uzdajë,
Me një mijë qellime shkon!...

Tash n'pleqni një mijë trazime,
Koha e shkueme... n'dekë... një ças!
Gjithkjo luftë, e, kto mjerime,
Për një ças... a... vëj e plas?...

M'u përgjegjë me' i herë kuptimi,
M'tha: kjo prirje q'është kah jeta,
Për t'padijshmit është: Ushqimi...
E për të dijshmit: Everteta...!

— 6 —

MISTERI I JETËS

„Traçqimat subjektive“

„Traçqimat paracipiale et causa“.

Zëmra i ka do arsyetime,
Që arsyeja vetë s' i njef;
Prandej nieri n' kndim e n' shkrime,
Krejt t' vërteten s' ka si e shief!...

N' ket mndyrë dija jët e kotë,
S' ke pse rrekesh me e kerkue;
E vërteta qi është n' ket botë,
Me ndërgjegje do shijue!...

Shija e saj nder hire njifet,
Bukurin kur të paraqet;
E vërteta shpirtniisht ndihet,
Me virtyte të dashtnis s' vet!...

Dër për ngjarje të pa porftueme,
„Spiriti i Shëjtë“ paralajmues,
Kje ç' nder fillet e amshueme,
Fjala e Zotit vetkuptues!...

Ati Lindës, Perëndija,
Që e krijon çdo kreatyrë;
Biri i Lindun, Gjithësija,
E Dashtnija rrjedhë n' natyrë!...

Për ket shkak kënsit n' ket jetë,
Veç n' dashtni Hyjnin e gzojnë
Ket lumni t' jetës s' vërtetë,
Sall' dashtnorët e shijojnë!...

- 7 -

SHENIMI I POSAÇËM

- I. Zoti Lindës : Ati — : Brahma : Energija : Natyra : Pushtedja.
 II. Zoti i Lindun : Biri — : Siva : Materja : Persona : Dija.
 III. Zoti Dashës : Shpirti Shëjt : Vishnou : Rrjedhja : Dashtnija : Mirsija.

Si mbas shënimit sipër të përshkruem shifet kjartas se, Vehtja e parë e të Shëjtnueshmes Triní, është filli prej të cillit rrjedhë çdo gjá; e masa e pushtedes mekanike — qi përbáhet prej vijimit të forcës së bashkueme me hapsin e me kohë — i përshatatet Pushtedit Hyjnuer, prej kah leu Gjithsija, si vehtja e dytë; e Dashtnija qi, mban relacionin rë mes t'Atij qi lindë, e t'Atij qi është i lindun, formon, Vehtjen e tretë; kështu qi, cillsija e Shpirtit Shëjt rrjedhë prej Atit, e prej Birit; sepse, Ati për krijim është filli i gjithëkafës, e Biri si i lindun, me një mëndyrë, a me një tjetër, është në relacion të vijueshem me të; e prandej Shpirti Shëjt duhet të rrjedhi edhe prej Birit qi është i lirë në veprimin e ndergjegjeshem të tinë; se përndryshej, Biri, s' kishte me këné kurr në marrëdhanje me Atin e vet; pra, si mbas zbulimeve qi ju bënë njerzimit, të cillat varg e vistër na i paraqet historija, merret vesht se — kje fjala ç' në fillim — e cilla foli n' amshim, e flet gjithnji, edhe do të flasë gjithmonë; e, pse shtohen fjalët, natyra Hyjnore nuk shumohet, se sasiya tansin s'e shumzon: një vjen, një rrin, një shkon, lindës i lindun, dashës i dashtun; këto, janë vetëm cillsit e një Hyjnis; e, aj nieri qi, ka Hirin shëjtnues me vehte, ka edhe Perëndin me vedi; të cillen gjá s'mund t'a bájë Monopol as kërkushi në ket Lotë!...

Totum potestativum: Sh. Buona ventura, Dr. Seraphicus.

Anima est tota in toto et tota in qualibet parte: Sh. Thoma, Dr. Angelicus.

- 8 -

KUVENDI FETAR

Hypnotisti qi bân keq; aj për Zot, adhron një Dreq!

Muhamet' Alija vetë,
Mish e shpirt i kanë t' bashkuem;
Islamizmi i vërtetë,
Asht Kshtënzem i plotsuem! ? ...
— MUZLIMANI

Udha e mbarë, i kjoftë t' i thoni,
T' i thoni njetij Dervishit;
Qi la besën e Muhametit,
E u këthye prej Jezu Krishtit! ? ...
— KRISTIJANI

Ju, Muzliman edhe të Krishtënë,
Shoq me shoq mos u zemroni! ...
Puna udhën tash e gjënë,
Veç, t' vërtetën, vetëm, të doni! ...
— IDEALISTI

Clarté formidable de l'ombre,
Lueur sur Le Koran comme sur Le Missel,
Eternel presence a l'oeil universel!
— VICTOR HUGO

Lajmi i Naltë!

Naltsou! se ky vënd s' është i yti!
Me ardhë n' botë nuk është kurgjâ!
Zotsi është, vetëm, virtyti,
Nieri kot mbi tokë s' â bân! ...
Nieri i zoti e vetkuptues,
Kur t' mujsh deken je për jetë;
Kû, n' bashkim t' Hirit Shëjtues
Ti, lumnin e gzon t' vërtetë! ...

- 9 -

DIMNI E PLAKU

*Ku është i ri,
Pasi çillat;
Ku është plak,
Mbahet konaku! . . .*

Si me borë shpejt mbushen malet,
Kur me turr dimni t' ketë ardhë;
Njashtë koha as pak s' ndalet,
Fillon kripin me na sbardhë!

Si pá gjeth edhe pá fleta,
Ngelin pëmët, veç, n' kercuj;
Pleqve t' ngratë u soset jeta,
S' i u jët má fuqí nder gjuj!

Uji akull sikur ngrihet,
Mbas nji t' ftoftit çj t' ketë ardhë;
Plakut t' shkretë gjaku i pihet,
Flokt' e kresë vinë tu i u sbardhë!

Kur kujton se vjen Prëndvera
E gjithëka bëhet konënd;
I përtrihen travaj' tjera,
Deka e hidhët i bjen nder mënd! . . .

- 10 -

VALLJA E VDEKJES

*Trin, des v' s' eden
 Plaku, des se des;
 Pse, deka me udetë,
 A bima! përligë! . . .*

Jeta e shkurtë,
 Dekë e sigurtë;
 Dekës s' i dihet,
 Orë, as ças;
 Pse nuk shihet,
 Kah vjen pas;
 Por, kur t' vinë,
 Gjã nuk dimë,
 Do t' na marrë,
 Si një barrë;
 Larg e afër,
 Sot e dje,
 Si kur ktu,
 Ashtu atje;
 Gzueshem rron,
 Kush shpreson;
 Dekë e jetë,
 Aj i fiton! . . .

- 11 -

Hylli e Kryqi

EPITAFI

Ty, o, jetë, o, o bukra jetë,
Shum u rreka tuj t' gjurmue ;
Kur kujtova se t' kam gjetë,
Un ujat' herë kishem gabue! . . .

S' di se si, veç, metsh m' një pyllë,
Kû, me dalë s' muj as me hi ;
Para sysh m' duket një hyllë,
N' t' **lemë** i bardhë, n' **prëndim** i zi!

Kônka i hidhtë, ky, hylli i jetës,
Qi nieri i shkretë e trashigon ;
Por, e drejtë pesha e s' vërtetës,
Me një kryq gjithkënd peshon! . . .

Helas! quel est le cours et le but de la vie?
Des fadaises, et le néant!
O, Jupiter! tu fis en nous créant,
Une froide plaisanterie! . . .

— VICTOR HUGO

- 12 -

AGIMI I DRITËS

„L'aura, L'aura humana”

N' nadje heret kur sbardhë drita,
Hyjt e hâna t' gjith prendojnë;
Zhduket nata ëndet dita,
Bukur zogjt' nisin e kndojnë!

Agon drita, terri shkon,
Dija boten e sundon,
Kur virtyti bashkpunon;
Pra, virtyti i s' vertetës,
Kjoftë livdue gjithmon' e jetës!

Bár e lule m' vöcsë njomë qielli,
Kur gjithsija merr m' u zgjue;
Zen e i shndritë me rreze dielli;
Fillojnë nierzit me punue!

Agon drita, terri shkon,
Dija boten e sundon,
Kur virtyti bashkpunon;
Pra, virtyti i s' vertetës,
Kjoftë livdue gjithmon' e jetës!

Puna, dija e dashtnija,
Kryejnë nevojët e ksaj jetë;
Si shendedja, pasunija,
E bájñë nierin me u kondetë!

Agon drita, e tjera . . .

- 13 -

LIRIJA E ILIRJA

O, Fjalë shejte, ilirike,
Nder kta vende kaq jetike,
Me dishmína historike,
Kje e naltë edhe klasike...
Ket t' vertetë kush e mohon,
Historís i kundreshton!...

Por, e drejta tash flet vetë,
Me një mndyrë fare t' vertetë;
E verteta flet e njet,
Me lirin e arsyes s' vet!...

O, liri, fjalë e bekueme,
Shum të deshtme, shum t' dishrueme,
Shum të ndjekme, shum gjurmueme,
Kû mâ n' fund me gjak t' fitueme!...
Ket t' vertetë kush e mohon,
Kombit t' onë i kundreshton!...

Por, e drejta tash flet vetë,
Me një mndyrë fare t' vertetë;
E verteta flet e njet,
Me lirin e arsyes s' vet!...

- 14 -

DETYRA

Trumëndorja e fjalëve

Bleta sa lenë,
Del me punue;
Shetitë gjith dhenë,
Mjalten me e gzue!

Kur t' jeshë m' ndo' j zyrë,
Mos bën lodrim;
Má parë detyrë,
Mbandej argtim!...

VJESHTA

Fjala e ideja, viti duke të reja

Sa shkon vera,
Vjeshta vjen;
Si perhera,
Fryte bjen!...

Rrushë vilet,
Me shpejtim;
Vëna shtillet,
Për ushqim!...

Pra, gjithkushi,
Sa t' ketë shendet;
Le t' përmbushi,
T' gjallt' e vet!...

Çohet era,
Fletët binë;
Pemët tjera,
Gjithnji vinë!...

— 15 —

Stina e hiri,
Sa t' ndryshojnë;
Koha e nieri,
Bashkë kalojnë! . . .

T' moçmit zhduken,
Por, t' ritë vinë;
Kù, fjaltë struken
Idetë rrinë! . . .

BESA SHQIPTARE

Besë e FV; Kështjë e Atdhë

Besa është e mirë,
Kur t' epet për mik;
Nonse është vishtirë,
Me i ndejun besnik! . . .

Besa është n' parim,
Ë miku n' idë;
Fjala n' rruzullim,
Për nieri ka lé! . . .

Mbaje fjalen fjalë,
Ë n' parim qindró;
Qellimi do t' dalë,
Veç, me zëll punó! . . .

Vepra e vertetë,
Nuk muhet me turr;
Ë drejta flet vetë
Ë mira s' vdes kurr! . . .

- 16 -

ÇMIMI I BUKURIS „VLERA E POEZIS”

*„Dans l'art la sincérité, tient lieu de la vérité!...”
Bukurija pa hije; porsî gjella pa shije!...*

Me gazmend, porsî prendvera,
Përtrinë jeten pa pushue;
Nji mbretneshë nder lule tjera
Përmbi t' gjitha ka lulzue!...

Fëtyra e saj më kthilltë se drita,
E se hâna neper pyllë;
Kah kalon, thue, endet dita,
Për at sy qi çilë e mbyllë!...

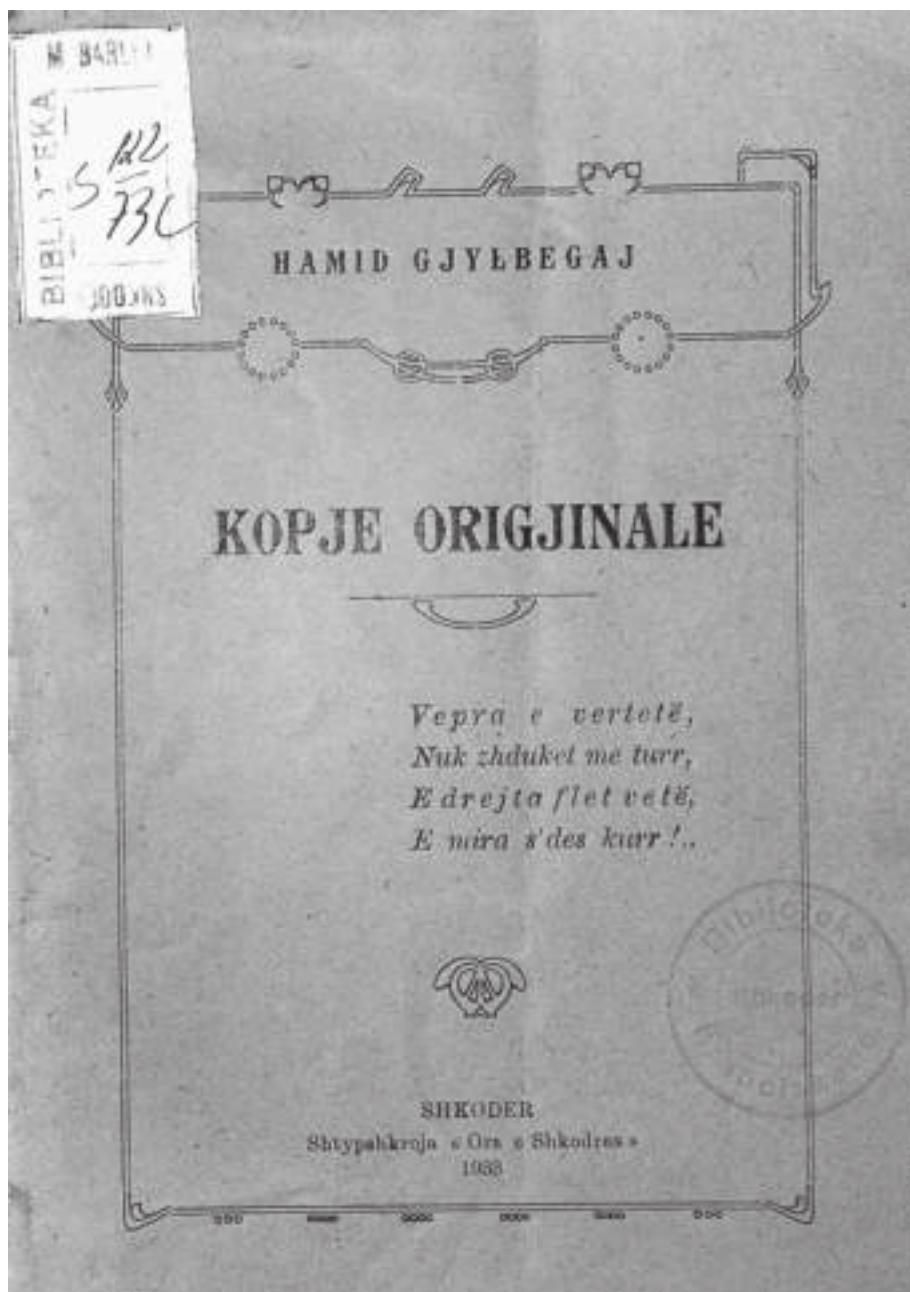
Floktë si fije mëndafshit rritun,
Si kunorë i rrinë mbi krye;
Dër nder vetlla janë afritun,
Edhe hije i bájne ndër sye!...

Thjeshtesija n' t' pruem i duket,
Porsî n' rrezen e parë të diellit;
Kû, pastrija më n' shëj struket
Sikur n' kelçin e bardhë t' lilit!...

Shtati fill si qeparisi,
Hieshem vjen tuj u naltsue;
Bukurin n' trup i a qendisi,
Çka natyra ka krijue!...

Vepra del, krejt, e pelqyeme,
Kur t' jetë harti sa më i plotë;
Si nji këné, pra, e përkryeme,
Bukurija do çmue n' botë!...

AVEMARIJA

Gjylbegaj, Hamid. Kopje origjinale / Hamid Gjylbegaj - Shkodër: Shtypshkronja "Ora e Shkodres", 1933. 16 f. 21 cm., pa tir., Lek 1.

L. A. Gjylbegaj

HAMID GJYLBEGAJ

*II-2-52
82*

*№ 33044
8 A.*

KOPJE ORIGJINALE

I urti e k  lënë fjalë:
Puna e mir b het kadalë!

SHKODER
Shtypshkroja «  ra e Shkodres »
1933

S

STEKA
KARLETT
JEN
6P 223

= 4 =

SHENJIME BIBLIOGRAFIKE PREJ RIVISTES „LEKA“

**P. F. CORDIGNANO S. J. — Nji tjetër filozofi
a fë Islame? Çka don Hamid Gjylbegaj. Çka
thotë nji meshtar katolik.**

Shkoder Shtyp. «Zoja e Paperlyeme» — 1932

*Reçensjonia e këtij libri, të vocerr por jo të pa randsi,
e kemi conue pse kerai dashtë per të me postë edhe nji
shkrimtar, A. Gjon Fantia S. J., i cilli mundet me thanë
nji fjalë mbi këto çashtë. Edhe ky Zotni n' a çoj dishirin në
vend me ket gjykim :*

Nuk mundem me e shprehë me fjalë se sa fort jam kua-
që tuj lexue ket librec : mora m'e lexue e s'mujta më m'ë Islme
per pa e pasë pa deri në fund. Nder ato vjet (mjerisht teper të
shkurta) qi ndeja në Shqypni, kam mujtë me prekë më dorë
randsin e këtyne lloj problemeve per kombin shqyptar Shqyp
tarët sot mundohen mjeft me bā të veten kulturen e Prendimit,
por do t'i ruhen fort rrezikut e h. linit qi sa herë inshehet-
nen ato fjalë tingluesë të perparimit e të qytetnimit. Libreci
i Atit Cardignano na qet perpara sÿsh se sa jan. lerg dy ele-
mentat njeni prej tjetrit per kah ana e veshtrimit të Botku-
timit" — sikur i thonë ata me nji shprehje tedeshke fort të
vjefshme -- por shikjojn me shndritë disa probleme qi janë
kryesore per çdo nieri qi të jët nieri. Me i rrahë këto çashtë
nuk është punë e pa vend per në Shqypni sikur donë me thanë
disa pesimista. Porse mue më duket se në ket lamë kishte me
qitë dishka në dritë studimi historik i të dy filozofive të cillat
dy shkrimtarët i paraqesin në kundërshtim njenen me tjetron.
Sa per idenat e H. Gjylbegaj un ndiej në to jehun e atyne
msimeve të cillat i mbajtne mystikët mysliman giatë shekuj-

= 5 =

ve të kokës islame. Janë idena që mjerisht e ndiejn at të shtýfeme në teposhtë që muerne mystikët mysliman; por kush e njëj ndopak mystiken lindore nuk ka me këne aq i rrebtë sa Atë Cordignano për at pantheizmin mystik ideal të H. Gjylbegaj. Pse shpesh herë nën Ivoshkë të shprehjeve që nëve na duken tjesht pantheistike, gjëjmë ket veshtrim se mystiku, kúr të mrrije n' at shkallë të naltë shndritsimi që e bashkon thellë me Perendin, e për at kohë që vijon aj shndritsim, bier jo natyren a por egzistencen e vet, por veç vetdijen, sa me e ndie vedin si një të kënun të vetem me Zotin, e e shef aq madhnisht madhnin e Zotit sa m' u kujtue se aj i Lami është gjithshka e rob i s' është kurgjâ. Por dubet vrojtë edhe se frazeologjija e myatikvet është e errtë teper: msimi i tyne është një myater e, veç do dritë n'a dhanë tesh vonë kerkimet e Nicholson-it e të Massignon-it.

Përgjithsisht është për t' u levdue ky hap tjetër që po bëhet për me ja mrritë një marrëveshtjes më të kthielltë ndërmjet të ndjekësve të dy besimevet.

VREJTJE

Si mbas shkresës sipër të përshkrueme, është si edhe prej kritikës të posaçme të botueme dishmohet kjaratas se, meshtari katolik, i lemë e i rritun në Venedik, Fort I nderti Zotni P. F. Cordignano S. I. s' do, a s' din, a por, di e s' don me e njoftun historin e përgjithshme të filozofis së ré e të vjetër, e aq më tepër mystiken lindore; për çka aj, tuj livdue Krishtin e tuej për-çëmue Muhamedin s' qet kurgjâ në tregun njerzuer, veçse i hjedhë pluhun sýve e i

= 6 =

bân dâm vulgut, i cilli endé nuk âsht i zoti me e diktue plotësisht të verteten idealo-reale të ksaj jete të shuame e t' amshueme; e, përpara ktyne çeshtjeve kaq t' imta të dije, jet i shkreti në terr sikurse lakuriqi në dritë; nonse, Pantheizmit mystik, edhe evolucionizmit shientifik, kur t' i rëmohen thellë parimet kryesore në pikpamje filozofiko-dogmatiko-morale, i dalin në shesh bazat e forta, përmbi çka ndertohet foja e prefeksionueme e arsyes e cilla *Të Shëjtnueshmen Trint*, vetem me kto tri fjalë klasike e spjegon: *E drejta, E mira, E bukura...* qi, jo kritika; por as dinamita s' ka mâ ç' i bânë.

Me gjithktë kritika, kûr do herë e për çdo punë qi të bâhet, duhet të jetë *shëjte* se përndryshej s' vinë kurgjâ!

Pra, Fjalët mâ t' urta, e gjykimet mâ të nalta po i a lamë tjerve të cillët, janë mâ kompetent, e këto punë mund t' i peshojnë edhe mâ hollë...!

Fort të pershndritshmit Z. P. Gj. Faustit në Romë

Me kohë kam pasë fatin me këndue rivisten "Leka,, kû pashë gjykimin e vërtetë të dhanun, ndermjjet shum vishtirsinave, aq me shum dije e drejtësi; kam metë mâ se i kënaqun; lutemi pranoni falnderimet e mija!

= 7 =

Tash për së shpejti më ra në dorë edhe kartolina, qi flet për bukuri, mbi të fëmshin Orientalist Zotni Paul Mulla i cilli përpiqet për të vërteten...!

Me ket rasë marr guzimin me i çue Zotnis S'uej ket vjerrshë qi e shkrova në lavd të njatij Pushtuesit qi krijojë e mban rruzullimin në kambë; po kje qi ká má të voglen vlerë, e, po kje se e lypi kund nevoja, mundesh me liri të plotë me e përkthye.

Me kaq të falem me nderime e pervujtni.

Shkoder, 21-XII-932

i juej

HAMID GJYLBEGAJ

— MYSTERIUM MAGNUM —

Ata qi e mohojnë Zotin le t'a dishmojnë!
E ata qi e pohojnë le t'a vërtetojnë!

Përendija, Æti i pushtueshëm i rruzullimit mbarë, është drita e amshueme e dashtunís së vërtetës, virtyti i plotë i fuqís rregulluese të harmonís së përgjithshme të krijimit të vijuem në madhnín e natyres të plotsueme, në ç'fillim të fjalës mishnueme, me arsyen e tagrit të veprimit të liris së dishnueme, nepërmjet të zbulimit të pasqyrimit të Hirit Shëjtnues, në lumnimin e bukurís së pa-mbarueme.....!

= 9 =

Très honorable Monsieur, H. Gjylbegaj

Je tiens encore votre lettre de Decembre sous mes yeux et je peux seulement á présent vous répondre ; mes occupations me l'ont empêché jusqu'á présent.

Je vous remercie de votre très appréciée poésie que j'ai lu avec plaisir et dont je me servirai si quelque occasion se présentera. j'espère que vous aurez reçu mon article sur les mystiques musulmans que je vous ai envoyé, je continue encore de m'occuper de cette question et je vous enverrai les autres travaux que je publierai.

Je vous prie d'agréer mes hommages les plus respectueux.

Mantova 24. 1. 933

(Via Mazzini 42)

Très dévoué

P. Jean Faust

Fort i ndershmi Z. H. Gjylbegaj

Keni pasë mirësin me më nderue me at poezi plot kuptim. Po U falnderoj nga zëmbra.

Shum kishe me pasë dishir me u pá me Z. t' Uej. Në paçi má mirë, jam gadi me ardhë sot në shpí të Z. s' Uej ; por m'a diftoni oren qi U bje má mirë.

= 10 =

Në kjoftë se U pelqen mâ fort me ardhë
këtû Z. e Juej, urdhuoni e keni me më gjetë
në dispozicjon t' Uej. Sod une kishe me këne
shum mâ i lirshem.

Pranoui me kaq nderimet e mija.

P. Lanfranco Steccati S. I.

*Rektori i Kolegjës Papnore e i Kolegjës Saverjane
13-XII-1931 — Shkodër*

Seminario delle missioni estere
— Gorizia (Friuli) 16-III-1932 —

Fort i ndershmi Zot. Hamid

Sá nderë të madhe më keni bâ, sá gëzim
në zëmer më keni çue me ato dy botime të
çmueshme qi patët mirësin me m' i dergue, bash-
kë me ato fjalë miqsore prej dorës s' Uej! Fale-
mi nderës fort e fort nga fundi i zëmres, i kam
këndue e i kam shijue: sà ndjesina të bukra,
sá mendime të larta, sá kuptime e premtime
fisnike!

Ju lumët dora, Ju lumët mendja, Ju lumët
zëmbra! Gjithmonë pepara dhe mâ nelt Zot.
Hamid Beg!

E lus Përendin për Z. t' Uej: për pagjë,
rahatí, amelcim e perparim. Rruga e vertetë, e
Vërteta jetore, Jeta e amshueme Ju priftë, Ju
fatbardhësotë!

Edhe' i herë falnderime zëmbrore me uri-
met mâ të flaktat.

I juej

Lanfranco Steccati

= 11 =

I dashtuni Z. Hamid Gjylbegaj!

Më falni, ju lutem, për heshtjen e gjatë që e kam mbajtur. Ndoshta jam bërë si Shqiptar, se Shqiptarët nuk duen me shkruar letra!

Ata libra me vjershat tuj të bukura i mora dhe i këndova. Si çdo shkrim tjetër i Z s'uej, janë edhe këto vjersha plot me mendim, me entuziazëm, me patriotizëm dhe me shpirtin e vendit tuj të dashtun. Ju falemi nderit shumë se më keni mbajtur mend, tue më dërgue shkrimet tuaja; edhe një herë Ju lutem të më falni, edhe ju tham se s'ju kam harrue aspak.

Tiranë, më 4 Gusht 1992.

Shum të fala

I ju e j

D. R. Oakley - Hill (Major)

VREJTJE HISTORIKE

— ATYNE QI U INTERESON —

Rrobot s'e bëjnë fratën

Por, bëjnë surratin!

Është një e vërtetë e pamohueshme se, veprat kryesore të ndijertit Zotni Kristoforidhit, s' duhen harrue kurr sa t' jetë hanë e diell, të cillat në pikpamje gjuhë e letërsije, sa më të çëmueshme që të jenë, aq më tepër por, e vërtetojnë faktin historik se Kisha orthodhokse e ka pasë humbur gjuhën amtare të vëden, e ka këndë bërë kamb-e-krye, Ruso-Greko-bizahtine.

= 12 =

shi për ket arsye, dasbamiirja e Kombit t' onë, Anglia, tuj e para-pá rrezikun qi na keicnohej, ásht mundue ç' me kohë me e shkoqë Kishen orthodbokse të Shqipnis prej duerve të forta të Panslavizmit, e madje prandej Zotnis të nalt-përmëndun i ka pasë pague nji rrogë, sidomos për ato kohë, mjaftë të majme për me e përkthye Unjillin e me e bãmun fjalorin shqip, origjinali i të cillit, mjerisht, endë sot gjindet i shtun n' Athinë !....

Pra, kish t' ishte pas përbapun gjuha amtare ç' me kohë, e bashkë me ktë edhe propaganda e fillueme e protistanizmit, ndoshta do t' ia ishte pas mrritun qellimit në skáj të vet; por, për deri tash, çka u pa me sýe e u ndi me veshë, puna na diftoj të kunderten; se pse, nji hera, ruâ parë e mã dalë na polli Memorandumizmi, e mandejna na leu edhe Bolshevizmi, fryti i të cillit, për Shqipni, veç damit s' kje kurgjá; sa për këndej e mrapa sdpresen e kemi në moshen e ré, e në fënë e prefeksionueme t' arsyes qi, mbas renesancet, pruni qytetnimin modernë t' Europës, e me anën e nji arsimit kombëtár të pagabueshem mundë t' na bín edhe né shqiptarve qi, për ftyrë shtibemi fare të lirë, e përmbërnda jona fanatikë tepër të vishtirë; aq sa, për me kapë kundë ndonji metelik, tolerojmë ç' do gjá nder udha....! e bashkpunojmë me kedo nder ura...! kú s' ásht punë feje, as atdheje; por, bjeri prjeçë e báne preje! . . .

. . . . .

= 13 =

I dashtuni Hamid Bej!

E mora librin e ri qi më derguet Zotnija e juej, edhe ju falemi nderit tue ju uruem për nji vepër të ktillë, fryt studimesh në lamë të filozofis, e, të gjendjes s' onë shoqore, qi ká nevojë të madhe për mjekime shpirtuore, si efekt qi pa dyshim bájne të ktilla veprash serioze.

Me ket rasë pritni të falat e përshëndetjet e mija miqsore.

Elbasan, 17-II-1928

SH. VERLACI

— Spjegimi i Fletorës —

— fjalë pak e tizjak —
Populli.

"Gazeta Shqiptare,, e Barit-N2 : 1932-nën titullin "Manifestat e Shkodrës,, bëni ket shenim :

Vjersha "Kunora e Lumnis,, qi Zot. e tij H. Gjylbegaj pati mëndimin e bukur me i a kushtue Atë Fishtës ka bá përshtypjen má të thellë përnaltsi mendimesh, e shprehje fjalësh, si edhe për metrikë të plotë.

Atë Fishta i a shprehi falnderjet e tija e i thekun në zëmër i shterngoj doren Z. H. Gjylbegaj tuj dashtë me i a dishmue haptas se ishte i prakun për ket vjerrshë.....

= 14 =

LETËR E HAPUN*P. T. Z. Jorgj Meksit*Gjinokaster**I përshëndritshmi Z. Drejtor !**

Kam nderin me iu lajmue se letren e Zotnis S' uaj e mora ; e qe, po detyrohem me iu falnderue botnisht për mirsin qi kemi pasun me më stimue tuj kerkue prej meje nji bashkpunim për numrin special qi e paska ndermënd t' a botojë "Demokratia,, për të nderuemun kujtimin e bukur të "G o e t h e s,, me rastin e nji-qind vjetorit të vdekjes Së Tij !...

Kjo çashtje, mue m' duket se, është nji punë mjaftë e vështirë ; se pse, ka nji randësi të veçantë në vetvedi, e madje lypë edhe nji kompetencë fare të plotë ; për shka un mjerisht, kah s' jam as poet, as shkrimtar i fortë, aq sa me mujtun me e çëmue imtisht nji të këtillin nieri të naltë të Gjermanisë, e po thue të gjithë botës mbarë, më vjen shumë keq se s' jamë i zoti, në nji mëndyrë më të pelqyeshme, me iu çue në vënd dishirin e Zotnis S' uej ; por me gjithë këtë, për mos më këuë i damun krejt prej shokve të tjerë të cillët, ndoshta kanë me e pasun fatin e bardhë m'e plotsue detyren e vet, sa më mirë ndaj ket kremte të madhnueshme,

= 15 =

edhe vetë si varfë i përvûjtun, po e marrë
guximin me e folun vetëm një fjalë të përgjith-
shme, shka veç, të themelueme mbi bazat shkencore
të filozofisë së historisë, kû dishmohet shpesh
herë se :

Poetnit janë Profetnit :
Mâ të madhëj se Mbretnit !

H. Gjylbegaj

Shkoder, me 23-4-1932

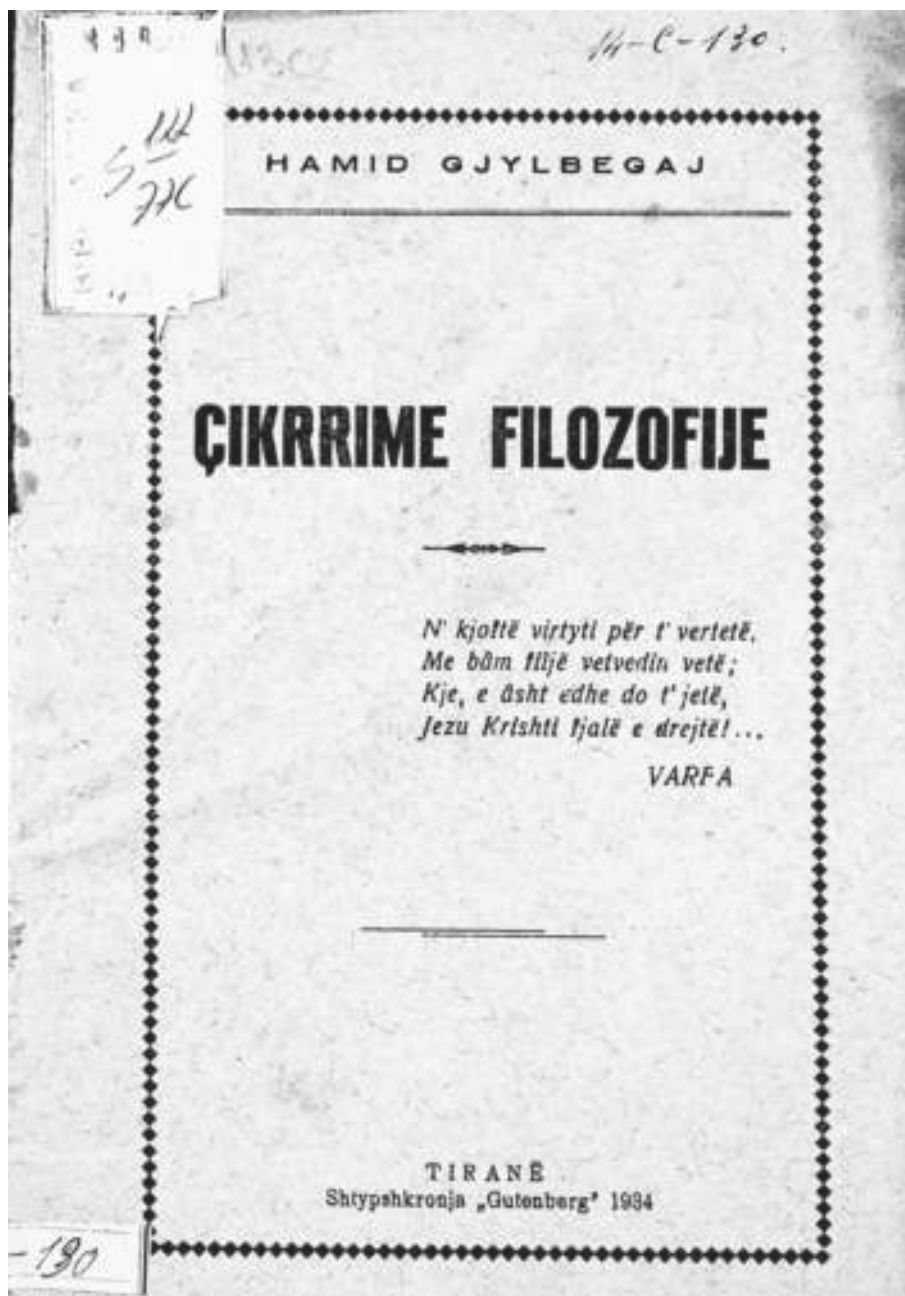
Shum i pershndritshmi Z. A. Gjergj Fisha

Sakrimtari e Vjershatari i Shqipnis e Drejtori
i të famshmes Rivistës « HYLLI I DRITËS ».

Sa doli në dritë më ra në dorë 'Letra e
hapun,, në kundrështim të leters Zotni Hilë Mosit,
shkrue në "Besa,, e mbassi qi e këndova, me
mâ të madhin kujdes, mâ parë shkresen e fletores
e mbasandej shdrivillimin e plotësuem të "Hyllit,,
qi, për me dftue vleren e tij, po marrë guximin
me i shkruë ktû bashkanjitur kto tri strofe, qi
përftojne sa do pak çëmimin qi i përket :

— Ujqit nder Dele —

Ksi rrezikut si do t' delet
Se u vorfnueme tek s' ban mâ!
Kanë vue ujqit me rujtë delet
Derë sa t' mbesë vathi pa gjâ!

Gjylbegaj, Hamid. Çikrrime filozofije /Hamid Gjylbegaj. – Tiranë: Shtypshkronja “Gutemberg”, 1934. 16 f. 19 cm., pa tir., Lek 1.

— 4 —

Këshilli i mirë

„E verteta është, ashtu si ç' është!”

Fjala e drejtë është fjalë,
Për virtyt është njallë;
Vetëm n' shesh ka dalë,
Me dashtni e mallë!

Jeta: e verteta...
E verteta: jeta...
T' dyja njinë i gjeta,
N' dashtuni kur treta!

Dashtuni është Zoti,
E Zoti n' dashtni;
Si koha dhe moti,
Fjalët janë përzí!

E keqja, e mira,
Duhet m' u dallue;
Fillet janë t' vishtira,
Me bâ m' u ngatrrue!...

Vrejtja

N' kjoftë ashtu, nuk është kështu;
Por, n' kjoftë kështu, s' është as ashtu;
Sa më tutje sa tetëhú,
Thaçë e thána t' mëjnë dikû!...

— 5 —

Filozofí

— *Mbas Diderot* —

Natyra ásht një zojë që don me u ndrrue, e ndër ndrrimet e ndryshme, tuj lánun me u percjellë sa një partí sa një tjetër, u nep disa shpresa njetynë që atë e ndjekin me zellë për t'í a njoftun një ditë të gjithë vehtjen e sajë.

* * *

Kur të marrim me í krahasue shumicën e pambarueshme të dukjeve të natyres me kuptimin t' onë të kufizuem e me ligështín e organeve t' ona, vall a mund do t' í mrrihet tjetër gjasë prej punve t' ona të ngurrueshme, prej sgjatësis e shpesh të ndalimeve të tyne, si edhe prej rrallësis së zhenive krijuese, veç se të një disa pjesave të shkëputme e të ndame të vargut të madh í çilli í lidhë sbashkut të gjitha sendet?

* * *

— 6 —

Un e paraqes amen e gjanë të shkëncave si një tokë të madhe e të përbërë prej viseve t' errta e prej viseve të shëndritshme. Punët t'ona duhet të kenë për qëllim, o me zgjanje shkëncave të ndritshme, ose me shumzue mbi tokë qëndrat e dritës. Njena i përket zhenis që krijon ; tjetra urtis që plotëson.

* * *

Në kje se Amshimi, për me e çfaqun të gjithë pushtedin e vet ende më kjaras se mrekullinat e natyrës, t' ishte dënjue me e shvilluemun mekanizmen e përgjithshme mbi flatrat e shënueme me dorën e tij të posaçme, vall a do t' u besonte se ky libër i madh kish me kënnun më i kuptueshem për në se sa gjithësija vetë ?

* * *

Çka jemi na për me spjegue qëllimet e natyrës ?

* * *

Kuptimi ka paragjikimet e veta ; shisja, pasigurimin e sajë ; kujtesa, kufijt e vet ; perfytyrimi, rrezet e tij ; veglat, paplotsimin e tyne-

-- 8 --

Punët çfare do natyre qi të jenë, janë pasunija e vertetë e filozofis.

* * *

Koha qi perdoret për me pëvetë natyrën s' është e bjerrun kurr tanësisht.

* * *

Njoftimi i ngjarjeve është patjetër i dobishëm; kjo është si një parathënie kënsore e spjegimit të tyre. Por me këndë filozof, nuk është sallde me pasë pá shum e me pasë lexue tepër; as nuk është me zotnue historin e filozofis, të shkëncave e të harteve; të gjitha këto s' formojnë shpesh-herë veç se një rrëmuajë të trazueshme. Pra me këndë filozof, don me thënë me pasun parime të qindrueshme, e përmbi të gjitha, një metodë të mirë për me i arsyetue këto ngjarje, e me nxjerun prej sish përfundime të përligjëshme.

* * *

Në filozofi duhet me e kerkue të drejtën me nxehtësi e shpresë edhe me durim.

* * *

Má i madhi filozof është aj qi din me arsyetue shumicen má të madhe të sënëve.

* * *

— 7 —

Dukjet janë të pambarueshme, shkaqet e mëçesta, format ndoshta kaluese. Na, kundra kaq pëngimeve qi gjëjmë mbrënda vedit e qi natyra na i parashtron përjashta nesh, s'kena veç se një provë të kadalëshme e një refleksim të kufizuem. Që, levat me të cillat filozofija meri përsipri me rëmue rruzullimin!

* * *

Çudija është përshtypja e parë e një dukjes së madhe: kjo është, ajo, qi i përket filozofisë me e shkoqitë.

* * *

Njerzit me mzi e ndijnë se sa të shterngueta janë ligjëet e diktimit të së vertetës, e se sa i kufizuem është numri i mjeteve t'ona. E gjithë përmbajtja vjen e rrjedhë prej shiseve në mejtim e prej mejtimit nder shise. Me ardhë në vetvedi e me dalun prej si pa i-a dë, kjo është si puna e bletës. Asht rrahun rruga mjaftë kot, në mos u ktheftë përsri në sgjonin e mbushun me dyllë. Janë bëmun shumë shuka dyllit të padobishëm, po kje se nuk dihet me i-a u formue syezat.

* * *

- 9 -

Nji filozof i vertetë nuk shef kurr me sye të tjetër kuj.

* * *

Njerzit nuk shnerzohen kurr: pikëpamjet e shëndoshta të t' gjithë shpirtmirve qi vinë njimbasnji bashkohen gjithmonë të njajtat me të tjerat.

* * *

Arsyeja është për filozofin ç' është hiri për të krishtënin: hiri e bân të krishtënin me veprue, e arsyeja bân filozofin.

* * *

Filozofi, vetë nder lurit' e veta, s' vepron veç se mbrenda arsyes: aj ecën natën, por atij i prinë një dritë.

* * *

E verteta s' është për filozofin një grue bannuese qi ja prishë perfytyrimin e tij e qi i duket se e gjënë gjithkund; aj knaqet me mujtë e me e dallue atë, ose me mujtë e me e zbulue. Aj nuk e trazon kurr ate me duken e rrejshme; aj merr për të drejtë ate qi është e drejtë, për të shtrembët ate qi është e shtrembët, për të dyshimët ate qi është e dyshimët e për gjasimin e së vertetës ate qi s' është veç se e verteta vetë.

- 10 -

Aj bân diçka edhe mâ tepër, e kjo këtû
âsht nji plotësim i madh i filozofit, se pse, aj,
kur s'ka ndonji motiv për me gjikue, din me
ndëjë edhe pa e dalluemun.

* * *

Filozofi s'âsht i lidhun kurr kështû me nji
sistem qi aj të mos e ndijë të gjithë fuqin e
përkundrueme. Shumica e njerzve janë aq fort
të dhanun mbas mendimeve të veta, sa qi s'ma-
rrin as të vetmin trazim për me depertue nder
të këtyne tjerve. Filozofi e kupton ndisîn qi e
dëbon me njatë hollësi të kjartë qi njet tjetren
qi e pranon.

* * *

Të keni nji sistem, atë e pëlqej; por, mos
e lëni me ju dominue.

* * *

Sistemet janë mâ të damshme në politikë
se sa në filozofi: perfytyrimi qi e mashtron
filozofin e bân me bâm gabime; por, perfyty-
rimi qi e mashtron nierin e shtetit e bân me
bâm faje për mjerimin e njerzís.

* * *

— Pra t'i çilim syet sa mâ mirë, pse aj
qi s'shef rrëzohet hirë e pa hirë!...

— 11 —

Thaçë e Thâna Dogmatike .

— X . . . . . II —

Kalleptë e ri e kalleptë e vjetër,
N' filozofi s' janë kurgjâ tjetër;
Veç si fjalët pukë e pykë,
Qi t' dyja dalin fill m' një grykë!...

— Varfa i Shqiptarve —

Si subjekti, dhe objekti,
Sikur njëni, një ashtu tjetri,
Vetkuptues edhe i kuptuem,
T' dy me' i cipë mbassi janë t' mbluem,
Prej Trinjët e m' Njini,
Prej Njinijet e m' Triní,
Kah te dësh mundësh me hí;
Porse prap do t' vish m' Njini,
Pse Njinija e Tënzot,
Asht një fakt që kurr nuk lot!...

Krejt ajo është Vetja e parë,
Që ka ende Vetjet mbarë;
Tuj shvilluem landën e lashtë,
Me vullndet sikur ka dashtë;
Pra, dashtnija e hyjnueme,
Shtillka jetën e vijueme;
Që s' ka fill as ka mbarim,
Çka e dishmon një rruzullim;

- 12 -

Rruzullimi rrotullohet,
 Kush s'di mnot, aj, n'fund fundohet;
 Prandej nieri don me e dijtë,
 Mbassi lenë e vdes një ditë,
 E vërteta qysh del në dritë!
 Drita e madhe e vertetë,
 Shpirti Shëjt: ndergjegja vetë,
 Lajms hyjauer e fjalë e drejtë;
 Pse drejtësija vetë është fjalë,
 Për virtyt, veç, n'shesh ká dalë,
 Me 'j arsye qi s'është e çalë!...

Arsyeja e Rrëfyeme

*Nieri i pa arsye!
 Porsi miza pa krye!*

Nji qi të drejten nuk e shet,
 As t'verteten nuk e njef;
 Nji qi të drejten nuk e ndjek,
 Kurr n't'verteten nuk perpjek;
 Si me sye, pra, me arsye,
 Për me u shprehë e me u rrëfyë;
 Asht vishtir' me dalë m'nji vâ,
 Kur parimet dyesh t'jenë dá;
 Prandaj n'zëmër mbahet ndrye,
 Gjithkush t'veten tuj pëlqye;
 Porse njaj qi s'njef t'verteten,
 E humbë shoqin dhe vetvehten!...

- 13 -

Urtija e Dervishve

- 1 -

Nji ditë erdhi te një dervish një djaloç rëmues dijet edhe i tha: disa e çmojnë Testamentin e vjetër të judejve si një libër që përmban të verteten, e disa tjerë livojnë Unjillin e të lumit Jezu Krisht si zbulues hyjnjë, prap do tjerë mendojnë, se Kurani është burimi i vertetë i dijes. Pra, më kalzo verevërtë se kû mund t'a gjejë të verteten më të sigurtë!

Mbi këte i-u përgjegj dervishi: Të gjith' ata që e kerkojnë të verteten ndër libra, ose ndër persona, ose kudo njëti përjashta, e kerkojnë ndër vende të gabueshme. Ti të verteten kë me e gjetë më siguro mrenda vedit.

At'hera, kur djaloçi i-u lut për një shvillim më të gjatë, dervishi thoshte: Fuqin e efektin e krypës e të sheqerit kurr s'ke me mujtun me e dijtë sigurisht, po kje se, ti, këto kensa i vren vetem për sjashtëmi ose këndon mbi to sallde ndonji përshkrim. Krypën e sheqerin duhet t'i kërkosh ti vetë e mandejna t'i-a kuptojsh shijen e tyne, si fuqin edhe efektin.—

Kështu është ende me të verteten; ti ke me e njoftë ate, n'është se e shijon ti vetë, edhe kë me e kërkue ate, po kje se kë me e dashtë.

Dashtunija të lidhë ty n e të verteten, e sa më shumë që t'a duesh, aq më tepër ka me t'u zbulue në vetvëhte.

Prandej dueje të verteten, se kështu kë me u njisue me te!...

E vogël, e vogël sa një gogël!

E madhe, e madhe, sa një galë!

As në qiell, as në dhë:

E verteta është ndër në! — Barka e Noëhit—

- 14 -

Hymni i Arsimitarve

Arsimi është drita!...

Virtyti është drita!...

Jem' gjurmest' e një mendimit,
Vullndet t' fortë ushqejmë n' krahner;
Për agim t' një qytetnimit,
Një t' vertetë kemi n' flamuer!

M' turr qellimit duem me i mrritë,
Kombin, atmen lartë me e ngritë,
N' çdo pikpamje n' dritë me e qitë!...

Jem' sherbtort' e një arsimit,
I vimë rreth një ditunis!
Kthiellim terrin e mjerimit,
Të pa dijes së njerzís!

M' turr qellimit e tjera.....

Jem' anmiqt' e çdo dishprimit,
Shpresa shejte né na prinë;
Nder lamije t' perparimit,
Kah lumnija e kombit mrrinë!...

Idem.....

- 15 -

Vallja e Bariut

Kush lot kamë e kerçiktë,
I fiton metefiktë;
Por, me përdhunë, nuk bëhet punë,
Me valladet, shkohet n' xhenet.

Moti ecën dalë kadalë,
Jeta shkimet palë e palë;
Pala palen kah perciell,
Puna pritët për m' u këthiell;
Puna vedit, veç nuk këthiellet,
Me arsye kurse nuk shtiellet;
Me' i arsye qi mund t' hin n' krye,
Puntë me punë kishia m' u krye;
Pra, për punë duhet një vend,
Me pasë shokë me bëm kuvend;
N' varg e n' vister, n' rradhë e n' rend,
Si bariu qi rrin me dhen;
Se pse dhentë qi s' kan bari,
N' fushë e n' mal, e n' vathë e n' vrrë,
Kamsh e lamsh tuj u përzi,
Ato i han një ujk i zî!...

Bekim Kombëtar

Natyra — pasqyra,
Ndergjegjia — megjia,
Gjaku — caku,
Gjinija — vllaznija,
Shoqnija — njerzija,
Shqipnija — gjithisija,
Bekue kjoqshin nga Perendija!...

- 16 -

Andrra e Jetës

Jeta është një andërr,
 Qi e shofim shgjëndërr;
 Shgjândrra është një kenë,
 Por si duket m' rrenë;
 T' rrema e t' verteta,
 Vetë i paska jeta;
 Qi premtueka më,
 E s' nepka kurgjã!...

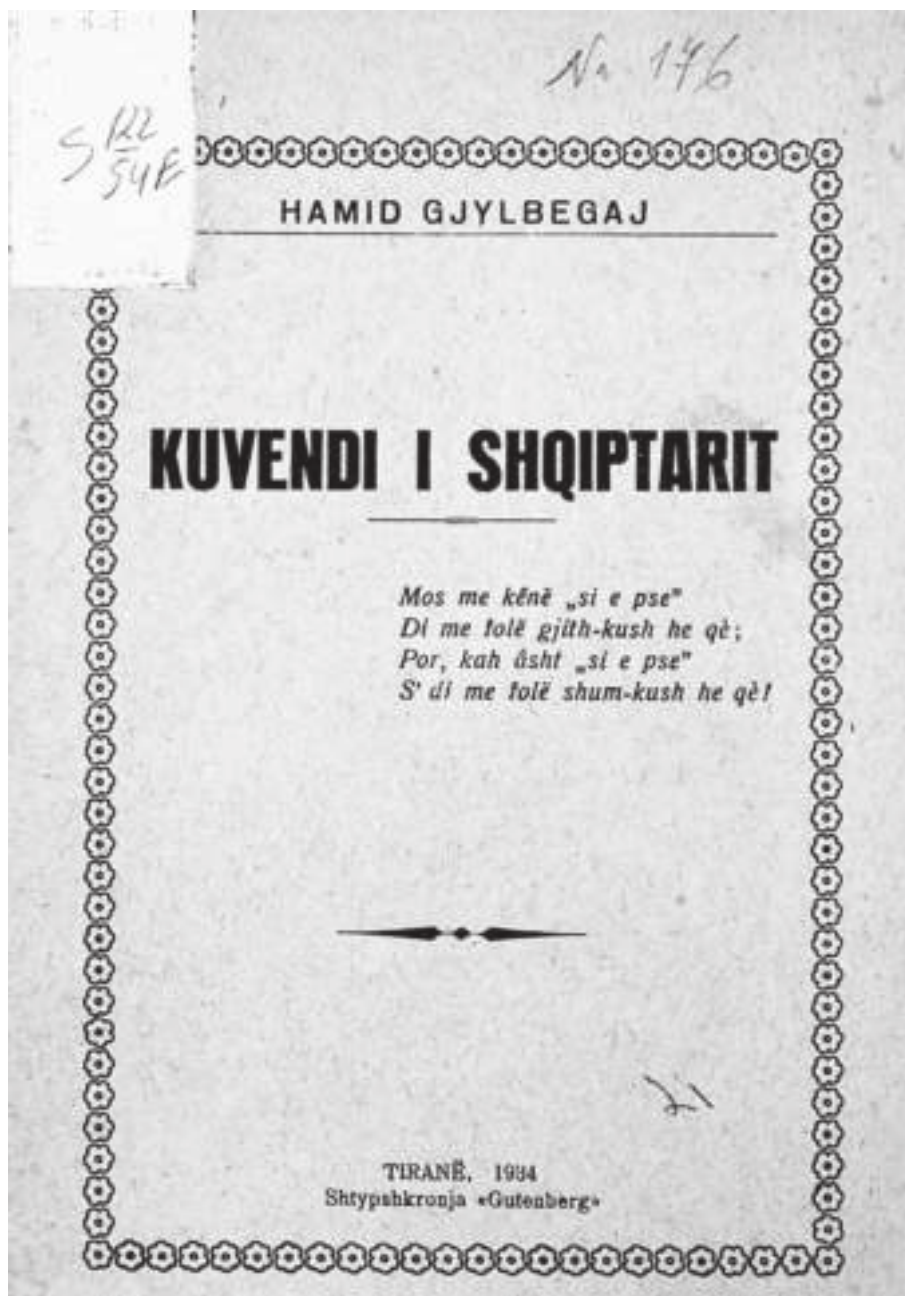
Maksim Letrãr

Kush e mollë, kush e korri,
 I verteti vedin borri;
 Por, të drejtën n' shesh e nxorri,
 Nouno kryqen n' krahe e morri!

Si në varg, ashtu në vilë,
 Si në palë, ashtu në pilë,
 Si në hart, ashtu në stilë,
 Kur mendja është e kthiell,
 Si një hyll i ndritun n' qiell,
 T' verteten, ajo, ndiell;
 Pra, fjala e shprehun fiell,
 Me 'i arsye e me 'i këshiell;
 Nën një rreze e nën një diell,
 Porsi lulja mu në priell,
 Bukurín e vet e shtiell,
 Dhe dobín e saj e siell!...

5

UP 227

GJYLBEGAJ, Hamid. Kuvendi i shqiptarit / Hamid Gjylbegaj. – Tiranë: Shtypshkronja “Gutenberg”, 1984. -16 f., 20 cm., pa tir., Lekë 1.

- 4 -

Ndijesë Detyre e Drejtësi! „Pflicht gefühl und Richtigkeit“

*Bënë punën, e shkro' punën,
Se sa vlerëna e qulshon,
E bën vetë e pushon!*

Shpresa e rrëjshme n' rruzullim,
Perfton më të madhin dishprim;
Pra, kot kohen mos e bjerr,
Por, lavró, e miell, e herr;
E, mandej me të drejtë galdó,
Vepren t' ande trashigó;
Gazi, gzimi, e gaçija,
Andja, knaqa, e qetsija,
Janë shperblimi i punës s' onë:
At' çka t' mjellsh do t' korrsh më vonë;
Vogëlsija, masa e shtatit,
S' e pëngon punën e krahit;
As pakica e sasis,
S' i a ndalon hovin njerzís;
Aj qi don mos me kuqë ltyren,
Kurdoherë e kryen detyren;
Si ndaj vedit e vllaznis,
Si ndaj kombit e shoqnis;
Duhet të ndijë me zëmër t' vet,
Pergjegjësín qi ká per Shtet!...

- 5 -

Flija e detyrueshme

Për një çmim të posaçëm
I kushtohet

Dijetarit shumë të ndershëm,

E

Shkrimtarit fort të vlershëm,
Të përshëndritshmit Zotni,

Don Ndré Mjedes

Amshimi i drejtë,
Me livizje të vet;
Një gjë t'vërtetë,
Para sysh na që!...

—
Jeta n' vijim,
Qindresa n' vepër;
Flija n' punim,
Detyrë e vjetër!...

—
Pra, do t'qindrojë,
Njeriu m'një mndyrë;
Duhet t'vijojë,
Flija n' detyrë!...

- 7 -

I përfuqishmi Zotni Major M. BAJRAKTARI!

Letren private qi me-D. S-III-933-patët mirsin me m'a dergue e mora, u gëzova shum qi telegram' i jem drejtue N. M. s'Tij kenka marrë; por ç'ka se mjerisht përmbajtja e sajë nuk paska mujtun me u kuptue mirë, e prandaj po drue se mos ká shkue kot; me gjith-ktë, po ju shpjegoj má kjartë se, aj, telegram s'ásht kur-gjá tjetër, veç se, një lajmrin qi difton se: çka kam kënë, çka jam, e çka do t'jemi; e, vetem për me e mbajtun gjallë nderin e shtëpis, si telegramin qi i kam paraqitë, i kam vue kryet në prëhën N. M. s'Tij Mbretit Shqiptarve, Atit të Kombit t'onë, e jam dorzue me siguri të madhe, gjithmonë gadi urdhnave Tija, deri në vdekë!

Pra, mbassi qi, Statuti i Shtetit na siguron se, lirija e ndergjegjes e bânimi i familjes ásht i padhunueshem; at'hera, veç, kishem me ju lutun N. M. s'Tij Mbretit me m'u pague „101“ napolon, si shperblim moral e materjal për damin e shëntueshem qi m'ásht bamun në shtëpi, n'Elbasan, e njetit, si kurse e dishmojnë haptas libretat qi kam botue.

Me kaq të falet me shum nderime.

Shkoder, 18-III-1933

HAMID GJYLBEGAJ

SHËNIM: alesi mund t'i ketë për detyrë Shtetit, e Mbretit, vetem jeten, por, jo nderen!...

- 6

TELEGRAM:

Naltë Madhni s' Tij ZOG-ut I. Mbretit Shqiptarve

TIRANË

Lufta, qi tash „25” vjet rresht bëna me drejtësi për Kombë e Atdhë, për mue me kaq mori fund. Sot po vi me i-u dorzue armët e idealit të vërtetë me të cillat e kreu detyren t'ime.

Me anën e këtij dokumentit po i-u paraqes dëshminë e sigurtë se këndeje e mrapa kam me këne edhe një bashkpunues i gjithmonshëm i Naltë Madhni s' Uaj.

Shkodër, 26-11-1933

Ushtar i vjetër e i përvëlqitur
i idealit Kombëtar
HAMID GJYLBEGAJ

PERGJEGJE:

Letër R. 509, Tiranë

I dashtuni shok

HAMID GJYLBEGES

SHKODËR

Telegramin qi i keni paraqit Nalt Madhni Tij Mbretit u muarrë, mbasi në permbajtjen e saj nuk mujta me kuptue mirë, andaj lutemi qi të na shkruani pak ma qartë mbi çashtjen qi dëshroni me bënë fjalë në lutjen e juaj.

8-III-1933

Të fala

Major M. Bajraktari

- 8 -

LETËR E HAPUN

Ekspres R. 825

NALTË MADHNI S' TIJ ZOG-ut I.
MBRETIT SHQIPTARVEDURRÇË

Lutje Popullore

MADHNI!

Mà n'fund kisha unite u çil...
 Çashtja e jëme, veç, s' u mshil;
 Pra, liri e ndergjegjes,
 Asht kufini i një megjes;
 Çka Statuti siguron,
 Se n' bânim kerkënd s' dhunon;
 Mue, por, të dyja m' i dhunuene,
 Mishin, shpirtin m' a helmuene;
 Me hypnoze tuj m' ângshitue,
 Derë mëndimet m' i kan kndue:
 A jam mik, a jam anmik?
 A trathtar, a por besnik?
 A jam kshtënë, a muzliman?
 Gjanë e gjatë ka dalë n' divan!...

Si do kjoftë punen e dijnë,
 Magjistartë qi n' Tiranë rrinë;
 Kù, nen rroben e një fesë,
 I sherbejnë kinse atdhesë;
 Kshtu dhunojnë lirën e nierit,
 Tuj tronditë fuqitë e hirit;
 Me njetë dijen e gabelit,
 Kabalizmen e Danjelit;
 Qi perdoret mirë e keq,
 Si për ënjell si për dreq!

- 9 -

Asht magjija e bardhë e zezë,
 Larg e afër t' xën e t' ndezë;
 Por, njaj burrë qi është pak burrë,
 Poshtë e naltë nuk t' len me u turrë;
 Trim i njënen dyesh e l'an,
 Njerin pezull gjallë s' e m'an;
 O, e vret, ase e pret,
 O, t' verteten n' shesh i-a qet!...

Prandej due, un, dam shperblimin,
 Ose gjygjin, o, denimin;
 Si për dekë, ashtu për jetë,
 T' njetet n' qiell fjala e vertetë!...
 Njëna dyesh duhet me u dà,
 Pse do të dalë njeriu m' një v'á;
 O, m'á kndej, ase m'á ndej,
 Madhnis s' Uaj si t' i-u pelqej;
 O, t' m' a çoni nderen n' v'and,
 O, t' më varni me kuvënd;
 Sejcillen i-a u dí për nderë,
 Si kur tash, ashtu përherë;
 Pra, i-u lutem sa m'á shum,
 Punës s' ême me i dh'ânë dam!...

Me nderime të plota merr
 guximin me u nenshkrue përv'ujtnisht

HAMID GJYLBEGAJ

Elbasan, 1934

- 10 -

URTIJA E DERVISHVE

II.

*Ka Dervish edhe përvish
Që han bukë e mish.*

— Populli —

Mëndimi e Veprimi

Pranë një faltorese njerzore në Jeruzalem, vjen një gjurmues dijet, djalë i ri, me një Dervish në bisedim edhe i thotë: Njeni çmon dijen, tjetri, por, punen si udhë të sigurtë, e cila të çon në bashkim të Hirit Shenjtues. Vall, cilli prej ktyne të dyve ka të drejtë?

Mbi këtë i-u pergjegj Dervishi: Një karvan që shtegton nëpër shkretë, vishitir' mrrinë në cak të vet, po kje se prisi i tij s'e di rrugen për n'at vend. Kështu ende nja disa njerz, bashkimin me Hyjni s'e gzojnë, të cillët udhen për këtë qelëm s'e dijnë.

Prej kësaj i nepet çmimi i naltë ditunis.

Por, as më e bukura dije, nierit s'i ndimon kurgjâ, po kje se, aj, atë s'e shtjen në punë. Çfarë do bije ka me e njoftë një bër si mjet sherimit kundra një smundjes kurse, aj, të mos përdoret? Çka vyen me e dijtë një rrugë, e cila të len pa punë e në nevojë, në kjoftë se, ajo, nuk vdiqet?

Ditunija pa punë mbetet pa fryt, puna pa dije, por, shkon kot. Prandej dijen duhet me e bashkue në krahasim me punë.

Më e sigurtë dije s'mundet me qindrue në vijim, po kje se nuk përsritet prap e gjithmonë në veprim; ajo, rryshket e veshet në ferra porsilulja që i pritët ushqimi.

- 11 -

Kush don me'i a mrritë bashkimit të Hirit Shënjtues, kù, Gjith-Ëmira është e rujtun si një visar i çmueshem në dhomen e posaçme, duhet, me u përshkue nder udha të fjalve të Profitve me cillsí hyjnore.

Si mundet me bânue e verteta nder njerz, në zëmrat e të cillve ende vlon vetë faji, mkati, e gínjeshtra; si mundet me gjallnue e me u Sh-kndellë Dashtunija hyjnore nder njerz, kurse nder ta, me mija dishiresh, lakmish, e mënish sundojnë?

Pra, për në daçim me mrritë fill e në Sakramënd, në bashkim të Hirit Shenjtues, qi është vetë e verteta, mà parë e mà dalë duhet me kënë të drejtë në mëndime, në fjalë, e në vepra; e, në kërkujshim qi Dashtnija Shëjtë të jetojë nder në, lypet qi, na, të kemi një dashtni të plotë ndaj të gjith kensat e tjerë, edhe lumnín e sejcillit t'a dona si lumnín t'onë.

At'hera, fjala e Profitve gjallon nder në, e cilla thotë:

Zoti është i drejtë, e do të drejtën; është i mirë e do të miren, është i bukur e do bukurín, është i pastër e do pastrín, është i lirë e do lirín, është vetë mshira e gjindet nder ata qi mshirojnë!..

* * *

Deh, fali, o, Zot anmiqt,
Se s' òin çka bëjnë!...

* * *

- 12 -

URTIJA E DERVISHVE

III.

Enigma e Fatit

*Më të ndihmoftë futi
Se shtati?*

— Populli —

Librat e Shëjta t' elementeve të ndryshem, msojnë, se një pushted i pushtueshem është krijuesi i qillve e i tokës, dhe se pa vullndetin e tij s'mundet me ndollë kurgjâ në botën e mergueme. Ligja e Drejtësis hyjnore, në ket mndyrë, sundôn nder të gjitha ngjarjet e vijueshme, nder të voglat e të mdhat, nder të dukshmet e të padukshmet. Pra, s'ka as një rasë të fatit në botë, në kuptimin e një pushtedit të verbuem, e, aq më tepër, i-u ndollë nja disave, çka, ata vetë e meritojnë, ose e shkaktojnë.

Prandej Librat e Shejta thonë!

„Kush e bân një të mirë, ose një të keqe sa peshon fija e pluhnit, aj, atë ashtu ka për ta gjetë.”

Bâne n' detë se e gjenë n' krypë!

E mira, e keqja është për grykë!

Një i pa fé, i cilli, dyshonte n'unjimin e përbashktë të Ligjës së Drejtësis, vjen te një Dervish edhe i thotë:

Un s' mundem me e besue se në botë shkon gjithmonë puna drejtë; se pse, i shof shpesh herë të kqit, e të pa drejtit pasanikë, ende madje të nderuem, e të mirët përkundrazi të vorfen e të përçmuem.

- 13 -

Vall, si do të mundesh, ti, këta të verteta me i prëmun në pajtim me Drejtësin hyjnore?

Dervishi i-u pergjegj:

Kur të msohet se, nder të gjitha ngjarjet e vijueshme, vepron Ligja e Drejtësis hyjnore, kjo, s' don me thënë se, s' do të kishte në botë as një padrejtësi, e as një të keqe; Ajo, tregon shumë më tepër se, Gjith-E mira, e Gjith-E keqja, ka shkakun e vet të mjaftueshem edhe vepron si mbas ligjet.

Në kte mrendë përmbahet Drejtësija në botë, kù, e mira shperblen vehten, e, e keqja ndeshkon vedin edhe shkimet fare. Pushtedi i mëçeftë i këtij ligjit vepron përparimin e tij në rruzullim, edhe i drejton të gjitha kahë qellimi i caktuem i t' amshuemit, i cilli s' është, kurgjâ tjetër, veç se harmonija botnore.

Verte ka në botë gjâna qi duken të pa-arrësyeshme, të pa-drejta, të pa-qellimshme, por, Urtija e Drejtësis, ato, i perdorë si mjet; qi, me të pa-arrësyeshmen, fajin, e mkatin, verteton drejtësin, rregullin, edhe arrësyen. E-pa-arrësyeshmja është këtù, për me fitue arrësyeja, e, e pa-qellimshmja është khâ për me i bâmun vend të qellimshmes; e, faji, mkati, e liriya vetjake janë, vetem, për me ngadhnyje mbi të gjitha, Dashtnija e vullndetit të lirë.

Që, pra, si mbas kësaj, Trajtimi i jonë në na çon në ket përfundim qi vijon: një nieri, i cilli, sa më pak t'i njofin ligjët sunduese nder vijimet e ndryshme të jetës, aj, aq më tepër, është i penguem në paragjikinuin e vet, se në botë mbretnon fati më shumë se shtati.

- 14 -

Por, aq më tepër, do të njëfjet përpara syve të
njatyne njerzve të plotsuem, qi, i dijnë mirëfillit ma-
rrëdhanjet e perligjëshme të gjitha sëndve, të cillët,
sa më pak do t' i besojnë fatit në botë. I dijsmi, i
cilli, është n'udhën e drejtë, i dorzuem në Hirin Shëjt-
nues, e me më të madhin kuptim i njisuem me të,
aj, e shef se as një rasë e fatit në botë së mundet
me kenë; e aq më shumë të tanë krijimi, i dukshem,
e i pa-dukshem, s' është as gjë tjetër, veç se, çfaqja
e hyjnueshme e Drejtësisë s' amshueshme.

Prandej Librat e Shejta thonë:

Shtëpija e vetme e Zotit,

Asht zemra besnike e robit!...

Lama e Ushqimit

E berret e Babahit!

Me i mjelë delet qesin pak,

Mos me i mjelë s' qesin as pak;

Më mirë pak se sa as pak,

Mili delet deri n' gjak!

Gjak e zemër e mushkëni,

Kam e krye e rropulli...

Kurse t' piqen m' një gosti,

Ndoshta të dalin sa me u ngi!

Me i mjelë delet qesin më,

Mos me i mjelë s' qesin as gjë;

Më mirë më se sa as gjë,

Mili delet, veç, pa prà!

Se pse, dhen, e dhë, e thi,

T' gjitha bashkë tash janë perzi,

Në ket t' bukren Shqiptari,

Qi për ditë vjen tuj u shkri!...

- 15 -

Përralla e Kusarve

Emni i Gomarve !

*Çun i edekun
E hi gash t' pjekun !
Por, kjo fjalë është thënë kot,
Pse i edekun kur nuk lot!...*

Shënim! kjo përrallë është e motçme, e prandej të mos kuptohet keq për ditë të sotçme!...

Tashku e Bashku e Tata-vithleshi,
I tha shoqit tek e ndeshi;
Rreth e rrotull këtij mullini,
Vjen yltini porsi mini;
Por, yltini nuk ha t' ndyet,
I bën puntë e t' ferkon kryet;
Prandej fort t' i-a keshë kujdesin,
Se tinzisht t' a grisë, aj thesin;
N' daç bukë t' bardhë me faqe t' zezë,
Merr sa të dësh s' t' a ka kush ndezë;
Por, shterngoje mirë me kamë,
Edhe haje shpejt me dhëmë,
Porsi qën balash me fëmë;
Përralla, përralla, han qeni arra!...
S' shkohet moti me pallavra:
Njeni derdh e tjetri mledhë,
Shpi: e vet; veç, rri e vjedhë;
Nji qi vedin e grabitë,
Aj, është fikë edhe koritë,
Pse kurgjâ n' treg nuk ka qitë;
Por, ket korë s' e merr kush n' dorë,
Asht bân bota ar' e orë;
Hâ, t' a hamë e pî, t' a pimë,
Se për nesër gjâ nuk dimë,
Do t' a marrim si t' na vinë;

- 16 -

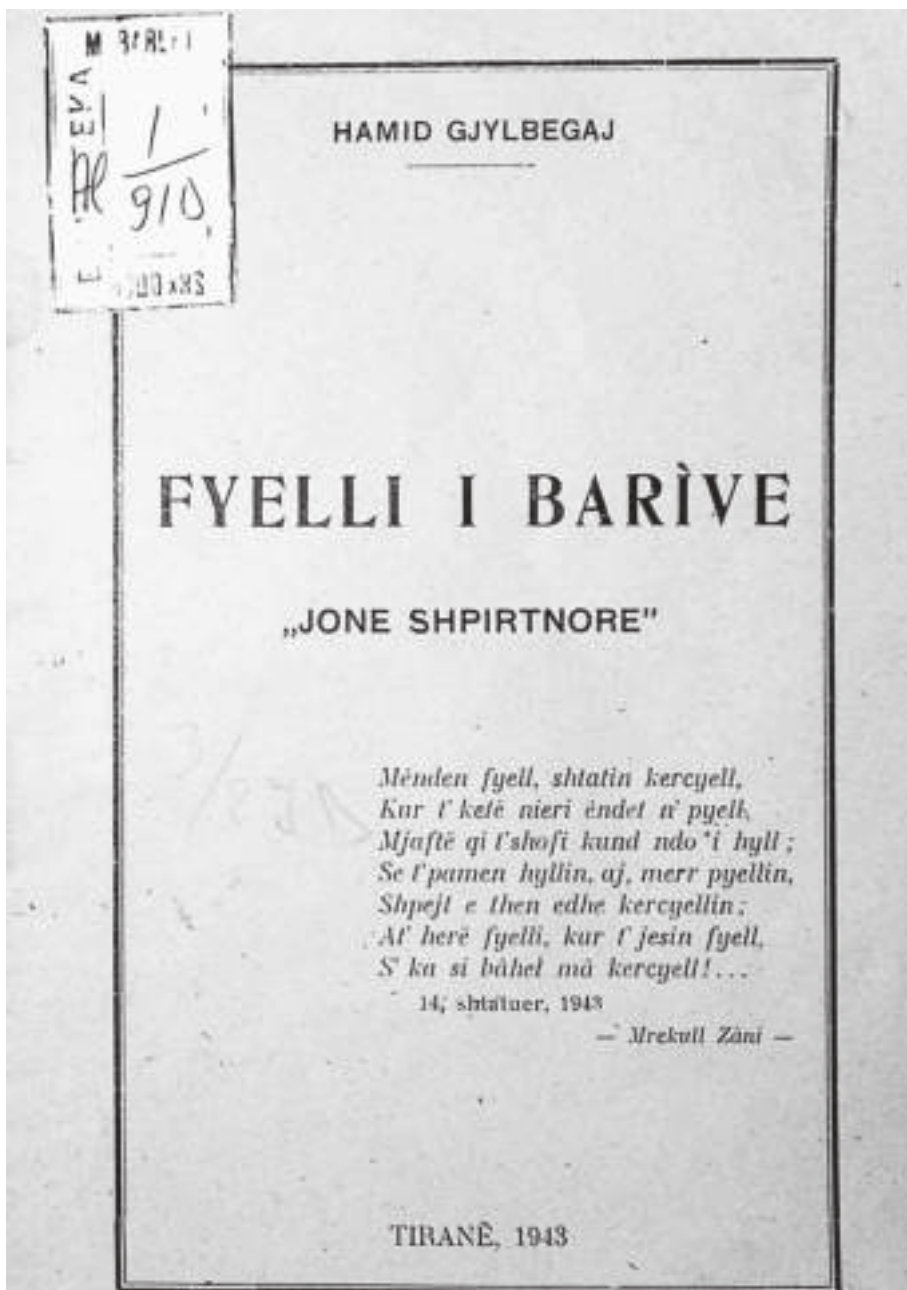
N' qilloftë moti q' është vrântë,
 Ate tash e kthiellin hântë;
 Prit, gomár, sa të dalin bâr,
 Bári duel, gomari puell;
 Polli 'i gaç, pulisht gomarit,
 Qi pret puntë se shkojnë për s' marit.
 Puntë për s' marit vetë nuk shkojnë,
 Gaç, gamuçt, gomartë rravgojnë,
 Pse má mirë nuk meritojnë;
 Diç má mirë kish t' meritojshin,
 Ata të drejtën do t' kërkojshin;
 Pra, kush s' ndjek t' drejten e vet,
 Emni 'tij, gomar, i jet.
 Edhe kshtû jeton, aj, shndosh,
 Porse shkret e pa gjâ n' kosh;
 Em Zotni, e që, ti, m' kjoftsh,
 Ket titull gjithmonë m' a gzoftsh;
 Në shifsh me sye edhe n' verboftsh,
 Në ndjefsh me veshë edhe n' shurdhofsh,
 Si kur kjoftsh, ashtu, e psoftsh,
 Kurdoherë e trashigofsh!...

VREJTJA

Kopja me origjinalin,
 Asht si fusha me malin;
 Por, kjo përrallë kâmbë çale
 Asht fjeshtë origjinale!...

FUNDI

Fundi i fundit të fundit,
 Asht kjo fjala e ktij kërcënit!
 Se inxhi nepër kasapë,
 Kurr nuk shihen more babë!...

GJYLBEGAJ, Hamid. Fyelli i barive. Jone shpirtnore / Hamid Gjylbegaj. Tiranë : [pa em.], 1943.-16 f., 20 cm., pa tir., Lekë 1.

— 8 —

Kushtrimi i Djalëris!

Atdheu mbi të gjitha,
Gjithçka për atdhë;
Tash sa vjetë çka prita,
Sot ka nisë me lé!
Shpresa e ardhmenis,
N' supa të djalëris,
Kurdoherë do t' jetë,
Si shqipja me fletë!...

Prina, t' priftë e mbara,
T' hecim pak përpara,
Se me ndëjë me pritë,
S' është më, ajo, ditë!
Ndigjesa, durimi,
Jansë cillsi robnimi;
Kur mungon lirimi,
Nder vepra ndertimi!...

A, me përparue,
Ase m' u mprapsue,
Fleta historis,
Duhet me u përshkrue!
Me lavd e me nderë,
Si kombet e tjerë,
Ca më naltë me u ngritë,
A n' teposhtë me zbritë!
Ndigjesa, durimi e tjera...

Njëna dyesh do të dalë,
Pa dyshim pa fjalë,
Fjala ka marrë dhenë,
Qyshë me Skender benë!...

Shqipja n' qill kje ngritë,
Botën pat çuditë,
Prap është do t' jetë,
Shoqe nuk do t' ketë!...

Çuna, n' luftë me rá! O, Liri, o s' kal!
Çupa, n' luftë me rá! O, Njisi, o s' kal!
Shashkut n' luftë me rá! O, vllazni, o s' kal!

— 9 —

Florini i Hartuem

Arin epja robit,
E besen Zotit ! . . .

I zbetë, por, i ndritëshem, magjistar i rrumbullaktë, grimcë e vogël e një lloj metalit; Qe, pra, ky është gërgasi më përdhunues i botës e i shekujve! E tallësi më gaztuer i çdo nevoje! . . .

Ky e ka pak a shumë pushtetin e përshtypjen e vet mbi çdo ndisi të njeriut; Të gjithë ky është qi na bënë me kja e qeshë; Krejt grumbujt e përfytyrimeve të tijat janë, qi natën andrrat na i zhukurojnë! . . . . .

Të tanë bota e ka shpresën në të, qi kaqe shumë rrin tu' e kqyrë; disa të ritun lodjet, e disa të shtirun lakmijet, kush në hidhnim, e kush në pajtim; por, aj, madhështuer i pamëshirë, e i llastuem i randë, shiqon veçse si me hikë prej syeve të tyne: Sa vetë asish, me mori të papasun, e të pangjymë ka, qi sot gjinden tue nga mbas tij; por, pa i u lvyerë me i a puthun kamben një herë, mbesin rrugave n'mjerim të dëshprimit, duke u mbytur përmner-shëm prej etheve të tristueshme. . . .

Ka një herë fëtyra e bukur e magjistruese e tij, qeshë në qarkun e ndonji mejtueses; e, asaj i ep premtime lakimi, e me një gaz të mekshem i thotë: rueju se hikë prej meje pa e bëm ket gjë, në kjoftë se ty të dishron zëmra me u bashkue me mue; edhe në kundërshtoftë me një qindresë fort t'ashpër, prap se' prap fëtyra e kandashme e tërbekse e tij, gjithmonë magjistare e gëzim pruese, drejtohet në viziten e saj, e duke përkdhelë i a merr driten e arsyesë. Atë, ndërgegjia e lodhë e faref e molisë; orvatet e dishprueme me plot dyshime, por, me ket dukjen e hijshme t'anden dejë e mekë; pse tu' ndëjun kohë të gjata largë tejet, më në fund edhe ajo mrrinë me u bëmun rob i yt. Në kjoftë se ka asish qi me lakmin t'ande vehten s'e kanë perlye, ata duhen të jenë tepër të shëjte.

Dashtnija e yte, po, ky ëmen i madhueshem, a është i dëjë për ty, o i lakmueshm i poshtër! aj qi ndyen shpirtin është i ndyot! në çdo krimë gjindet dora e yte; ti je njaj, qi tash sa mij vjet' njerzit i shtynë në të keqe e i nzitë ndër vese; Ah, o mësues i mallkuem! ti, je njaj qi n'çdo pikpamje, bëm me u fye çdo Virtyt! . . . . .

— 10 —

Fragment i Arit

Juda iskarjoti,
Me tratheti i zoti,
Botën e kullotil...

N' kjoftë se i fryeti është i bukri,
E i pasuni i urti ;
Sepse Zoti i Judejve,
Asht ari i mercejve ;
Edhe vetë, o, i vleri flori,
Kù do qi t' gjindesh, n' fushë a po n' mal ;
Do t' adhurojshem si Përendi,
T' mos e dijshe se je metal !
Pse, ti, je i vetmi qi ulën malet,
E n' vend të tyne çon moçalet !...
Pra, për n' sa t' jetë ari n' Zotnim,
Pa reshtë e pa pushim ;
Vijon lufta n' ket rruzullim,
Me mnerë e me terbim, deri n' amshim!..

Stili i Jetës

Jeta t' gënjen,
Por, edhe diç t' rrëfen!...

Jeta e shkretë e nierit,
Asht si flaka e qirit ;
Qi ndezet e bân dritë,
E shuhet e zharitë!...
Pra, për me folë të drejten,
Pa i a shjanue peshen ;
Sa t' a shijosh jeten,
Jeton me t' vërteten!...
Përndryshe krejt kot,
Përpiqesh me bâmun not ;
Pse s' kapesh kurr n' breg,
As mundesh me dalun n' shteg !
Sikurse ajo breshka,
Qi rropatet nder kreshta,
E dron se i mbarohet dheu,
Deri n' sa t' a marrin sheu ;
E t' a plandosë, kund m' ndo' i prroskë
Kù do t' heshtet gjithmonë,
N' hita, n' kingla, e n' matergonë!...

— 14 —

Vallja e Fyellit

Kush mbëlton, mbëllohet,
Kush zbulon, zbulohet;
I urti vetë kuptohet!...

Fyelli kurse t'jetë krejt fyell,
S'ka si bëhet më kercyell;
Jet si boshti i elemisë,
Tu' dredhë n'fije t'bugasisë,
N'sheshe t'nalta t'Shqiptarisë?!...;
Kù pleqtë i qet e n'pleqni s'rrin,
Besë, as nderë me i mbajtë nuk din:
Ligjt' e Shtetit i trathëton,
As s'njef doket me' i zakon;
Hikë prej burgut me qellim,
Tu' i shpërdorë detyrët n' veprim;
Prandej del jashta kufinit,
Ndaj Kanunit të Dukagjinit;
S'ndigjon gjoben m' e pague,
N' kuvend burrat qi i kanë vndue;
Për m' e shkimun një ngatresë,
Për m' e qitë një dhunë n' harresë;
Má se, gjoba për nderë s' falet!
As ndera për gjobë nuk nalet!...
Ç'ka shkodrante s' e kanë mjeshtri:
Më vra kend kur t'jetë n' shoqni,
Me' i djalë t' huej, e i vashë për bri;
E tash m' kercnohet si harushë,
Nepër mal, e nepër fushë,
M' kërset dhamët tuj u perpushë;
Pse, pallavrat s' janë pallavra,
Kur t' bájne styren si paçavra;
Por, janë fjalë aqë t' vërteta,
Dokumenta t' shkrueme n' letra,
Qi nuk shuhet sa t'jetë jeta!...
Pra, m' i gzoftsh, ti, n' hanë e n' diell,
Mbassi fisi t' xënka fill,
Duke dredhun ndo' i melez,
Si do burra faqezet;
Qi qesin pushkë kinse n' trimni,
Tu' dalë n' pritë si malcorë t' kqi,
Me marrë gjak, veç, për cubni:

— 15 —

Për me u dukë diçka dai,
 Bájne një turp edhe më t'zi ! . . .
 Pse, me vrasë turpi nuk mbyllet,
 Veç, më tepër nisë e pyellet;
 Edhe ëndet si kercyell,

Me t' i a bãmun mendjen fyell;
 Mendja e madhe e zeza t' zot,
 Qi e koritë për t' gjatin mot:
 Si dikur me pushkë e pishë,
 Pat zatetë me djegë ndo' i kishë,
 Për çka mundet me u livdue,
 Ç' se vllaznin e ka trathëtue,
 N' sa kërkush s' i a ka kalue;
 Si n' akzot, është n' barot,
 As me kënun gjel-kakot ! . . .

Ky, kakoti, bân kiki:
 Më zi marrja se dami n' shpi,
 Sepse, marrja ka shtesë: Gjoben,
 N' sa i zoti do t' lajë Gjoben;
 Ndryshej ngjarja mbetet çilë,
 Edhe marrja nuk rri mshilë;
 Veçse pret nan derë t' oborrit,
 Si me kënun një gûr vorrit;
 Deri t' ënden Stinët e molit,
 Për një të gjak qi është marrë s' kotit;
 Ndonse gjaku për faj s' jet,
 N' dhunë e bjerr fuqin e vet,
 N' mos e diç më hollë, ti, pvet;
 Por, ka shkue tash tepër vonë,
 Ç' se ka krisë kënga n' kumonë:
 Si me kënun n' mjedis t' pyellit,
 Ndihet vallja larg e fyellit;
 Se do burra, burracakë,
 Si t' pa besë, është tinzakë,
 Qitne pushkë më n' krye t' katundit,
 Me marre sipër, e turp për fundit,
 Qi s' i a pa shoqja gjikundit,
 As s' i a ndi ndonji kercûnit;
 Edhe kështu: i lane Faqet ! ?
 I sbardhuen, me nderë, Oxhaqet ? ! . . .

— 16 —

Dita e të Shuemve!

Njeriu shtiellet, e shuehet n' jetë,
Nder dy Vehtje me 'i t' vertetë;
Po deshtë kush, mbrendin me i gjetë,
Kurdoherë mundet me pvetë,
Deri n' sa aj t' jetë pa u tretë;
Mbassi të tretet, gjà s' do t' mbetet:
Veç, burimit të një amshimit,
Të vetkuptimit t' rruzullimit ! . . . .

— I përhim! —

Kryqi i Jetës

Prej gjäjet n' asgjà, tuj u rropatë rrà m' rrà,
Rrgjohet njeriu pa prà, e s' kupton kurgjà!
Jeta jet një mister, me helm, e me sheqer,
Qi n' Golgota e shpjerë ! . . .
Kà, n' fund të fundit, àsht një kryq drànit,
E n' fillim t' fillimit, një shperblim amshimit;
Mëshiret, a po, ndeshkimit,
Si do qi mund t' jetë, sejcill do t' a barin vetë ! . . .

Kujtimi i Vorreve!

— N. I. —

Kush àsht i urtë, mendon pak imtë,
Vdekja àsht e sigurtë, e jeta e dyshimtë ! . . .
— Popull! — Ali i urdhnuem Selmani, Shkodër.

— N. II. —

Gjithmonë Zoti kjoftë livdue,
Qi ç' me kohë m' qiti n' qetsi;
M' bani trupin me pushue,
Tu m' a çue shpirtin n' lumni ! . . .

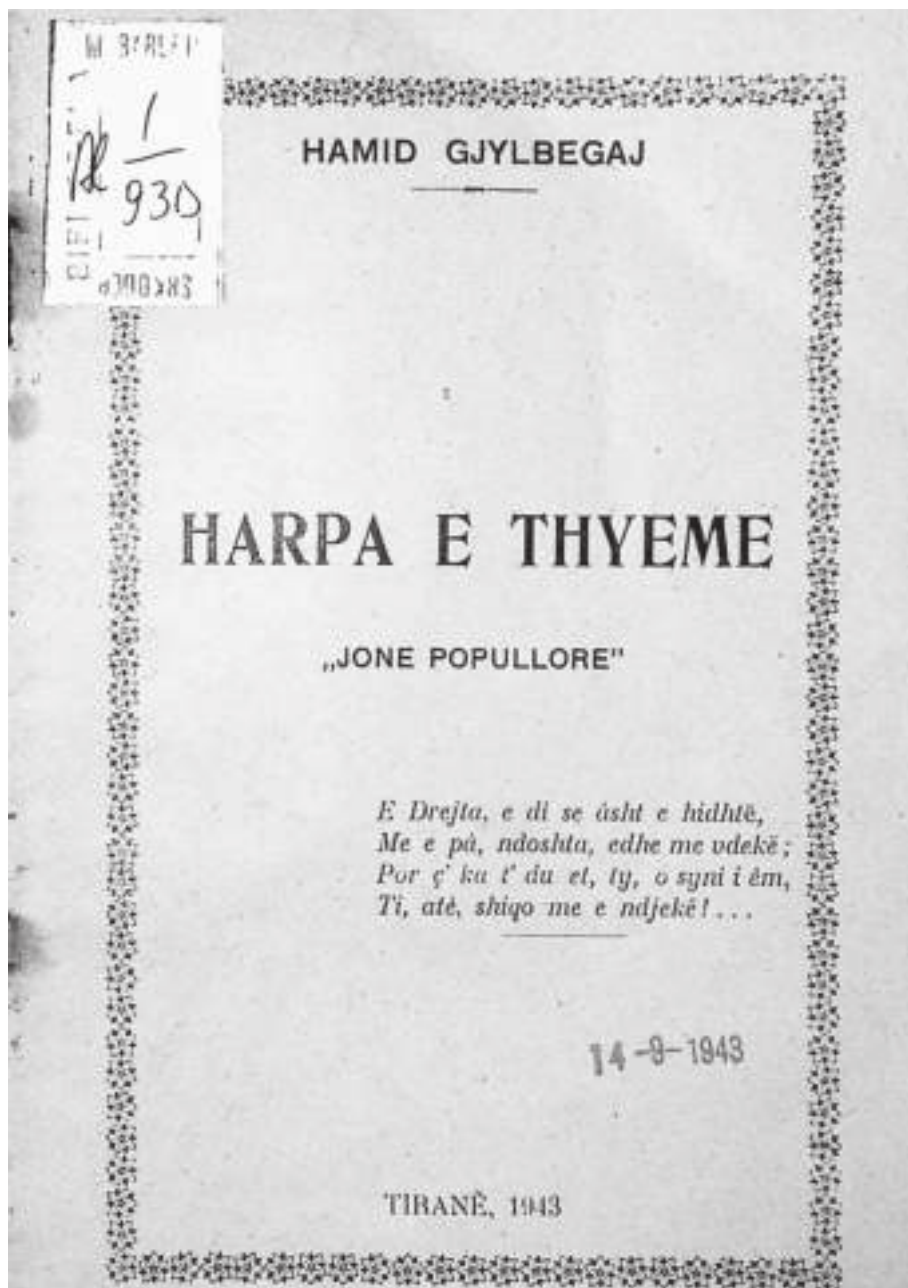
Ti qi je kto fjalë tu' kundue,
Mendo mirë ça ka me t' gjetë;
Shpejt do t' báhesh shoq me mue,
Shiqo vrap me gjetë at' jetë ! . . .
— Popull! — Vëllau i dorzuem, Brahimi, Shkodër.

— N. III. —

T' a merr mendja, s' t' a merr mendja,
Për t' vërtetë i rriste zëmra;
Mà n' fund shpirti kah e shëndriti,
N' vorr t' pushimit n' paqë e qiti ! . . .
— Popull! — Vëllau i besuem, Smali, Gjinokastër.

— N. IV. —

Ju shëgtarë qi vini ktu,
Mos bani fort çudi;
Sot un, e nesër ju,
Do t' hini n' ket shtëpi ! . . .
— Popull! — Vëllau i flijuem, Salti, Elbasan.

Gjylbegaj, Hamid. Harpa e thyeme. Jone popullore / Hamid, Gjylbegaj.- Tiranë : 1943.- 16 f., 20 cm., pa tir., Fr.2.

— 3 —

Kuptimi i s' Vërtetës

E vërteta, si ljalë në vetvete, përfaqëson një synthesë të njohimeve të ndërlikueme që vështir merren vesht për pa u shkoqitë. Para se me fillue këtë shkoqitje, do të bëjmë një radhim të vërtetash e do t'i pranojmë përkohësisht si të këtilla konceptet e mbajtuna për të drejta prej shumicës së njerzve të çdo kohe.

Ky mendim i përgjithëshem ka i herë mundë t' u përshatet edhe gjånave të përfëtyrueshme. Pse s' ka as ndonjë të vërtetë, për ata që besojnë kot më kot. Para se me e njohë një të vërtetë të vetme, njerzija pati shumë besime.

Na, pra, tu iu pshitetun një përpjestimit të logjikave të ndryshme, e, koncepteve që iu përgjegjen këtyne, do të mbarrim para sysh vetem pesë urdhnime të vërtetash: e vërteta gjallnore, e vërteta shisore, e vërteta shpirtnore, e vërteta shoqnore, e vërteta arsytore.

E vërteta gjallnore çfaqet nder ndodhinat e jetës organike. Të vërtetat shisore, shpirtnore e shoqnore mbassi janë veltjake e të pa vërtetueshme, nuk përmbajnë tjetër provë përveçse kuptimit që atyne iu cpel. Këto mvaren prej qendrës së shiseve e gjinden në themel të besimeve. Të vërtetat arsytore përkundrazi s' janë veltjake, por janë të vërtetueshme me provë e të pamvarshme prej çdo besimit. Këto gjinden të çfaquna nder dhantit shkencore që përmbajnë rrethin e njohunis.

Si të tanë radhimet, edhe ky që kaloj më syprë është padyshim shumë absolut. Ay i ndanë gjånat, përnjimend, që kurr krejt nuk janë. Fort rrallë një koncept është plotësisht shisuer, shpirtnuer, shoqnuer ose arsytuer. Të vërtetat fetare vetë, sa do që janë t' origjinës shpirtnore, përmbajnë më të shumtën e herës elemente arsytuer. Merret vesht, pra, se një e vërtetë, çfaredo kjoftë, nuk përmban një fenomen të thjeshtë, të shprehshëm prej një formulit të shkurtë, por, një grumull sendesh më të shumtën në kundërshtim njëri me tjetrin. Të vërtetat ndrojnë sidomos mhas sasis të këtyne elementeve të ndryshëm.

— 4 —

Deri këtë bame rradhimin e të vërtetave për pa i u dhanë kuptimi. Tashli të shofim se deri kû është e mundun kuptimi i tyne.

Koncepti i së vërtetës në kalim të moteve ka psue ndryshime të mëdhâ. Për disa kje një këne, për do një dobi, ende për do tjerë një lehtësi. Shkjeptikve i u duket thjeshtësisht një gabim i pakundershtueshem për një kohë të caktueme.

Fjalorët i trathëtojnë kjaratas këta ndryshime kuptimesh. Spjegimi i tyne del përgjithësisht bashkë, me ligjëratën se: «e vërteta është, cillsija nepërmjet të cilles gjënat duken sikurse janë,» ose me shumë auctor që atë e paraqesin «përkimi i mendimit me realitet». Të këtilla spjegime janë në mëndyrë të dukshme të çveshuna prej kuptimit, të vërtetë. Fjalorët do t' fitojshin në pikpamje drejtë: sije e kjarhtësije sikurse t' a quashin të vërteten, mendimi që na bëjnë fill prej sendeve.

Spjegimet shkencore, që janë më të përvuejshme, janë edhe më të drejta. Tuj janë m' anësh realitetet e pamurrijshme, dijetari çdo të vërtetë e merr si një marrdhënjë, përgjithsisht të matshme, ndermjet të fenomeneve esenca e të cillve rrin e padiktueme. Janë dashtë, pra, jo pak shekuj mendimesh e përpjekjesh për me mrritë në këtë formulë.

Ky nuk është njetit i përshtatshëm, veçse, nder njoftime shkencore, por, jo nder besime fetare, politike e morale. Këta të fundit, t' origjinës shisore, shpirtnore, ose shoqnore, gjinden vetem në mendimin e atyne që i pranojnë. Këto pohohen, o pse hota i merr si të vërteta, ose pse kanë fitue pelqimin e përgjithshem. Ky pelqim, rrin si i vetmi kriter i të vërtetave që nuk janë të natyrës shkencore.

Pragmatistat modernë, me gjith atë, kujtojnë se kanë zbërue një kriter të ri në dobi të së vërtetës:

«E vërteta, shkruenjë ato, s' është gjë tjetër, veçse, njajo që na e gjejmë të dobijshme në rëndin e mendimeve, krejt, njashitë sikurse pasunija që është thjeshtësisht, ajo, që na e gjejmë të dobijshme në radhen e veprimeve t' ona.»

— 3 —

Nji spjegim kso dore s' është më i pranueshem. Dobi-ja edhe e vërteta janë njoftime të papërgjashme ne një mendyrë të dukshme. Pra, njeriu mundë t'jetë i shtirnguem me e pranue ate që është e dobijshme, por, pa e përzimë t'vërteten.

E vërteta është, është, si ç'është; e dobijshtë është, është si ç'na pelqen!...

Urata e s' Vërtetës

I paçim uraten e dharaten,
Si lirin, është, mshirin...

— Populli —

O, Zot, fuqi plot,
Epna ne që rrimë kot;
Pse ata që punojnë,
Kurdoherë e fitojnë;
Por, edhe ata që rrinë,
Ndo një send, veç do t'a dijnë;
Se t' mos e dijsin,
Nuk do t' rrisin,
Ndonji punë do t'a përfillshin;
Pra, hesojnë, e s' rravgojnë,
Të vërteten t' admirojnë;
E vërteta kjoftë livdue,
Se t'jetë jeta pa pushue;
Amen, është kjoftë
Gjith njerzija e trashigoftë.

— Babajgshti —

— 6 —

Nevoja e Bashkimit

Besa, fortesa
Bashkimi, qëndresa
Populli

M'ndihmo zënë se vetë s'po di,
Lakureksi nuk sheh n'dritë;
Si shqiptari kur del m'liri,
Aq më tepër rri habitë!....

Kjo gjë shpirtin t'a mërzitë,
Edhe shpresën fort t'a bjerr
N'sa prej territ dalim n'dritë,
Prap prej dritet fill bimë n'terr!...

Njinë pret terrin me flatrue,
Se përndryshej s'sheh kurgjã:
Si shqiptari për t'veprue,
As bashkimin s'njef më!...

Pra, bashkimi hân fuqin,
Prej rrezikut larg na ruen;
N'sa dasija vdirë Shqipnîn,
Edhe Eminin krejt na shuen!...

Mbyllja e Kuvendit

Kush rreket, pjeket
Kush rrokatef, plaket

Ka thënë mbarkushi,
Mos hân ça s'hân kërkushi;
Se t'gjënë ça s'ka gjetë kërkendin
E me kaq e ka mbyllë kuvendin.

Populli

- 7 -

Urim Telegrafik

Me rasë t'Emnimit t'Argjipeshkvive t'onë,
Imzot G. Thaçit e Imzot V. Prënnushit.

Shkodër

Zyra e Naltë,
Detyra e veshtirë,
N' veprim iu dallë,
Me sukses t' mirë!

Elbasan, 14-II-36

Hamid Gjylbegaj

Përgjegjia

P. T.

Zotni Hamid Gjylbegaj

Elbasan

U falet nderës me zemër për urime

Shkodër: 17-II-36

Imz. Gasper Thaçi
Fr. Vinçenz Prënnushi

Letër Lajmërim

Zotni i Ndrithem,

Knaqa qi patët e përgzimet qi treguet
n' Emnimit t'onë për Ipeshkvij, na detyron me
U lajmue se Shugurimi i jonë ipeshvnuer ka me
kënë t'Ejten me 19 Marc në Kishen Katedrale
të Shkodërs.

Me nderime
Gasper Thaçi

Argj. i emnuem i Shkodërs
Fr. Vinçenz Prënnushi, O. F. M.
Ipeshk i emnuem i Zadrimës

Shkodër: 14 Marc 1936

— 8 —

LETËR E HARPUN**Nji Priftit Katholik**

i Lamnueshmi Zotni,

Me gjithë qi bashkë s'njifemi aspak njëni me tjetrin. Zotnija e Juaj m'kishit akuzue, tue m'përmendë ëmniin l'ëm si n'piskim, me qëllim komprometimi, ne nji broshuer qi përbën nji alearm në mproje të patriotizmit për kundra nji personit të tretë: prandaj, po e shoh si nji detyrë morale të doemosdoshme me t'u përgjegjë sa më shkurtë qi të mos bëhen fjalë shumë e punë pak, se drue se na nxehet biseda njak!...

Zotni, Patër Cardingnano S. I. nuk është nji çilimi i kalamendun, por, është nji auktor katolik i përmendun, sidomos në kto viset e Arbnis, pra, s'mundë të ketë pasë as nji nevojë, n'as nji pikëpamje me u themelue mbi shtyllat herkuljane të mijat, se kishte me këne nji poshtënim i madh për të, për arsye se, kah janë vehtjake, jesin edhe të pavërtetueshme, e përkundrazi, ka gjasë më parë e më dalë, me u pas themelue mbi Kulturen e Qytetnimit Edukativ Kristian të vetin, e mandej, ndoshta, dhe n'atë Të Zotnis S' uaj; e aq më tepër, mbi shtyllat vigane të Kishës Katholike Romake Apostolike, qi është e përgjithshme e aq e fuqishme n'sa s'tundet kurr prej parimit të vet; e cilla me lëvizjen e Dukagjinit i a lëshoi ujin dikuj n'vhtë të mullinit.... Pra, shka ka shkruet Zotnija e Tij mbi origjinen e Shqiptarve, mue s'më përket aspak: ka pëvetë nji qind vetë, e ka bô si ka dashtë vetë, keq e mirë, është punë për të. Aj është përgjegjësi qi i ka vuet Vulen; e lerturazi edhe diskut prej Jush qi i a u ka mbajtë Sulen, për me ardhë e me çilë çerdhe nder këto prigje tërhjekse të vendit t'onë: për veç kësaj, mbassi, Zotnija e Juaj, keni pasë fatin e bardhë me këne vllazen feje me Italianët «të cillët Mårren ë Burrnin s'e ujojin», ket Zotni na e patët paraqitë si krye krejet, gati, nder të gjitha revistat katolike të Shkodrës: vjen prej vedit Lum Zotnija se korbi korbit syet s'i a nxjerrë, veçëse, njetëberë, kur t'a kapin shoqi shojnë në gobzherr: pra, shiqoni mirë se qimen e thuit e këni Ju vetë, e mos e kërkoni njetit me e gjelë: sepse, kushdo qi e bân tjetrin magjyp, shkon e bje vetë po n'at qypë. Në kjoftshin Shqiptarët magjypët e Ballkanit, sigurisht edhe Italianët do t'jenë gabelët e Europës!...

Me' kaqë të falet shqiptarishtë....

H. Gj.

— 9 —

Kuptimi i Fjalve

Fjala e dërtë
Merrinë deri n' shpirtë
Populli

"Me busue, Me u bindë, Me listue,"
Don me thënë, m'tjetrën anë:
Nuk beson, as bindet, as liston;—
Se l'besonte, e l'u bindte qi l'listonte,
Prisi i tyne kto tri fjalë nuk i kërkonte;
Pra, kërkesa, vetë, ñ shtresa, qi na del
edhe kuptesa.

Arbreshi psiholog

Lojë fëmish Prallë barish

Punët e mëdhë duhen parapá,
Se l' rrahin bota, e s'lanë me që!...
Populli

Nji gomár, po hante bár,
Pse i vinte ú má pâr:
T' mos i vinte ú má pâr,
Aj gomár s'do l'hante bár:
Pra, nevoja do kuptue,
Shum má pâr se me u shvillue,
Pse kur l'shillohet,
Aq vonë kuptohet,
N'sa qi edhe gomari,
N'hár nuk lshohet!...

Harpa

Vrejtje Popullore

Mos u mba se jë,
Mos u mba se ké,
Se' i dorë pluhun jë,
Mhassi n'dhé ke lé!...

Varfa

Fjala e Dërgueme

Allj

Aj, qi falë, falet,
Aj, qi s'falë, s'falet;
Pra, kjo mëndyrë fjalet,
Vefëm, ty, të falet!...

— 12 —

Vejme Zijet

Me një nderim të pikllueshem,
I kushtohet deshmorvet t'Gjinokasters.

Nder kto ditt na jemi n' zi,
Lë t' hajmë gjëmë, lë t' hajmë ankim,
Mushknitë gjak e trupin gri,
Të derdhim lott, veç, pa pushim!...
Për dritë t' syeve te Profetit,
E t' dashnorve t' Përendis:
Për deshmorët, bijt e Mbretit,
Që ranë fli për pshtim t' njerzis!...
Ja Hasan, Imam Hysejné,
Veprat t' tua na rrëfejnë;
Çka njerzimit i pelqejnë,
Se t' vërtetat kurr s' gënjejnë!...

T' artë, e t' butë edhe t' përvuejtë,
Lë, e rritë n' shëjtnim hyjnor;
T' drejtat nierit tu i a ruejtë,
Ata vedin hënë theror:...
M' at ditë n' fushë te Qerrbelas,
Gur e druce t' gjith kanë ankue:
Janë n' la n' gjak t' Aliabàs,
Tokë e qiell n' sa është mjerue!...
Ja, Hasan e tjera...

Eni shokë sot t' hashkohena,
Ditt e zizë prap t' i kujtojmë:
Pranë s' vërtetes të betohena,
Për t' drejtë t' nierit, veç, t' punojmë...
Me i përgjam ktyne deshmorve,
Vedin naltë lypet m' e ngritë,
Me pshtue njerzit prej trathtarve,
Duhet falun mish e shpirtë...
Ja, Hasan e tjera....

— 13 —

Vuejtje Burgut

«Mbledhë e rradhue prej të burgosunish»

Burgu, i zi si murgu;
Mjer kush bje mbrenda,
Se e nxe vrugu!...
— Populli —

Me mend t' mija baj çudi,
Si kështu jeta me u zhvillue;
As un vetë fort mirë s' e dij,
Kjo punë mue si me m' qillue?!...

Se ç' farë jetet jashtë kalova,
Deri tash vleren s' i a dijta;
As me mend kurr s' e androva,
Nji rrezik t' këtil nuk e prita!...

Plot nji vjetë po sot është mbushë,
Që n' burg t' Shkodërs mbyllun jam;
Tue dishruemun mal e fushë,
Që dikur un njoftë i kam!...

Trupi i im i ndryem n' kafaz,
Tue hjekë keq n' sa me mbarue;
Shpirti mbushun me maraz,
Dita ditës vjen tu' helmue!...

Prandej, pra, do shokve t' mij,
Due do kshille me i u dhënë;
Edhe n' krye fort mirë me i shti,
Që rreziku mos t' i nxënë!...

Se si shkoka këtu jeta,
Mos i u raftë kurr m' e sprovue;
Shum më ambël, por, është deka,
Se nder burgje me u ngujue!...

Katër qind e sa vetë jemi,
Si malcôr, si katundâr;
Judej Rus, German, ktu, kemi,
Besa besë edhe Hungâr!

— 14 —

Malazezë e komunisti,
Komunista të tanë Shkodranë;
Bukur mirë na është mbushë lista,
N' sa me m' zi burgu me i nxënë!...

Djelm zotnish e n' vorfaim rë,
Dikush veshun kambë e krye:
Tjetri z' deshë me t' bënë me që,
Që s' beson pa i pa me sye!...

Sa qelpsina është ktu mbrendë,
M' e mendue, veç, t' bënë me u mekë;
Edhe smundja me shpejt t' ëndë,
Për pak ditë t' shtërngon me vdekë!...

Si një berr që kurse t' rofin,
T' zotit e tresin m' ndo' i ograjë:
Qëjtë m' e hangër u' mos qillojshin,
Shpejt stërvina shkon rrëkaj!...

Mbi të vlojnë si bar do kryma,
Duke lëvizë, e duke pshtjellë,
Që me i kqyrë të merret fryma,
Edhe t' çohet për me vjellë!...

Njikshitë morrat vlojnë mbi në,
Si vlojnë krymat mbi stërvinë,
Edhe flyrat bëm si dhë,
Shpejt në dërgja tash na hinë,

Ky mjerim, por, do vajtue,
Do vajtue, do qa me lot:
Gjithkush duhet m' e kujtue,
Jeta e ynë si hierret kot.

— 15 —

Nder fletore është lexue,
Nepër gjind edhe është ndi:
Se doktorrëll fort janë shtue,
Në ket t' shkreten Shqiptari!...

Vall, pse n' burgje kta mungojnë,
A thue shteti s' i paguen:
A, por, duen qi le t' mbarojnë,
Gjithky nieri qi ktu vuen!...

Qeverija për t' burgosun,
Duhet pak me u kujdesue:
A, por, don, kjo, me i ç' farosun,
Edhe jeten me i a shue!...

Tok si kafshit t' mbyllun n' han,
Pa ullar, e pa samar:
Kështu t' burgosmit lanë i kanë,
Sikur t' ishin këto gamar!...

Madje hanet n' rregull janë,
Jo, si burgjet krejt shkatrrue:
Qi fryen era me çdo anë,
E gjithkund rrin tue pikue!...

Do guardjan, pors, qëjë stanit,
Poshtë e naltë rrinë tue kërkue,
Me kapë kund ndo' i kokë bostanit,
E me lëkura tinës me t' gjue!...

N' mjedis dimnit kur bje bora,
S' kem qymyr, as kemi drde:
Dridhet kamba, dridhet dora,
N' rrezik jeni me mbarue!...

— 16 —

S'ka pse vjen dimen per në
Deh, po t'lutna i Madhi Zot;
Mbassi vetë, ti, falë na kë,
Mos na len, ktu, për t'gjatë mot!...

S'ka kërkush kujdes për në,
Na kanë lanë, na kanë harrue;
Duen dhe eshtnat me na i brë,
Mbassi misht na ka mbarue!...

Advoketnit gjakun t'pinë,
T'a binë shpirtin maje hundet,
T' marrin gjanë, e t'grryejnë shtëpinë,
Për pa t'ndrequn kurrfarë punet!...

Kta kanë gjetë ktu gjind me u tallë,
N'sa i n u hanë, krejt, pasuninë;
Dhe me ta lozin vërdallë,
Sikur lot mica me min!...

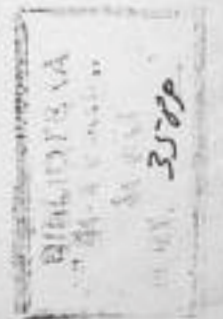
Buken thatë na jemë tue hëngër,
Edhe atë me damë t'onu;
Na kanë nxënë si njalat n'gëmër,
Vetë rruejnë mish e makarona!...

T'ritë, ktu, mbrenda bastardhohen....
N'sa qi prishen edhe t'ndershmit;
N'vend qi kta të përmirsohen,
Thue nuk janë ata t'përhershmit!...

Të burgosmit nder diti t'sodit,
Janë tue vuejtë, e tue vdekë unit,
Sikur t'ishin n'dorë t'parodit,
Me i u dhimtë gurit e dronit!....

1942

Populli
Me Popull
E për Popull

Tituj librash që nuk gjenden në bibliotekën “Marin Barleti”

Gjylbegaj, Hamid. Hiret e shueme/ Hamid Gjylbegaj.- Tiranë : [pa em.], 1939.- 16 f., 20 cm., pa tir., Fr.2

Gjylbegaj, Hamid. Zana e shitueme/ Hamid Gjylbegaj. - Tiranë : [pa em.], 1939.- 16 f., 20 cm., pa tir., Fr.1.

Kronikë

VEPRIMTARI TË ZHVILLUARA NGA BIBLIOTEKA “MARIN BARLETI” GJATË PERIUDHËS MAJ - DHJETOR 2022

Prezantimi i librit “Mollat e vjetit te ri”, të autorit Filip Guraziu.

Më 28 maj 2022, Biblioteka “Marin Barleti” në bashkëpunim me Institutin e Studimeve për krimet e pasojat e komunizmit organizoi prezantimin e librit “Mollat e vjetit te ri, dromca kujtimesh”, të autorit Filip Guraziu.

Libri ka karakter autobiografik por në masën më të madhe

ai përgjithëson ngjarjet, fenomenet që u zhvilluan gjatë diktaturës në Shqipëri, duke na dhënë një tablo reale të asaj që ka ndodhur.

Në këto “dromca kujtimesh” gjejnë vehten, jo vetëm ata që kanë përvojën e hidhur të përndjekjes nga diktatura, por edhe kushdo tjetër që ka jetuar atë periudhë.

Ky libër vjen pas disa botimesh të tjera të z. Guraziu.

Prezantimi i librit “Gjurmë Perlash mbi shkëmb” i autores Koze-ta Zavalani dhe libri “Recetat e Ninës” përgatitur nga Diana Berki Saraçi

Me 15 shtator 2022, Biblioteka “Marin Barleti” në bashkëpunim me fondacionin “Nermin Vlora Falaschi” organizuan prezantimin e dy librave.

Libri “Gjurmë Perlash mbi shkëmb” të autores Kozeta Zavalani është monografi kushtuar znj. Vitore Stefa Leka. Ajo është e njohur në Shqipëri dhe jashtë

saj si poete dhe shkrimtare. Si drejtuese dhe aktiviste e shumë shoqatave humanitare, ajo dha një ndihmesë të madhe për shqiptarët jashtë atdheut.

Libri “Recetat e Ninës” përgatitur nga Diana Berki Saraçi sjell recetat e gatimit të viteve 1930 të një zonjë nga Shkodra e cila asokohe jetonte në Itali.

Znj. Nine Darragjati, pinjolle e një familje të njohur atdhetare shkodrane, na la një dëshmi të trashëgimisë kulturore të gatimit e cila na njuh me mënyrën dhe cilësinë e jetesës në qytetin e Shkodrës në fillimin e shekullit XX.

Aktiviteti u moderua nga znj. Elvira Daberdaku Çapaliku, pedagoge dhe veprimtare e fondacionit “Nermin Vlora Falaschi”. Përveç autoreve Kozeta Zavalani dhe Diana Saraçi, në aktivitet morën fjalën zj. Vitore Leka, Flora Brovina, veprimtare e të drejtave të njeriut dhe deputete e Kuvendit të Kosovës si dhe shkrimtarë, pedagogë dhe specialistë të cilët trajtuan çështje të ndryshme të tematikave përmbajtësore të librave që u prezantuan. Aktorët e Teatrit “Migjeni” interpretuan pjesë të zgjedhura nga librat duke krijuar një atmosferë të veçantë.

Veprimtari shkencore kushtuar veprës letrare të shkrimtarit Hamid Gjylbegaj.

Në kuadrin e njohjes dhe studimit sa më të plotë të veprimtarisë letrare të autorëve shkodranë, Biblioteka “Marin Barleti” zhvilloi veprimtarinë shkencore kushtuar veprës letrare të shkrimtarit Hamid Gjylbegaj. Aktiviteti u hap me vargje të poetit, të interpretuara

nga aktori Zef Ndoja. Në vazhdim drejtori i Bibliotekës, Maxhid Cungu përshëndeti të pranishmit dhe foli mbi jetën e shkrimtarit dhe atdhetarit Hamid Gjylbegaj. Më pas studiuesit që morën fjalën paraqitën kumtesat e tyre. Shkrimtari Arjan Leka, punojës shkencor pranë Institutit të Letërsisë Tiranë njëkohësisht njohës i mirë i Gjylbegajt, foli mbi disa koncepte të krijimtarisë së tij. Pedagogu i Letërsisë Gëzim Puka trajtoi aspekte të përmbajtjes dhe të stilit të veprës në fjalë. Shkrimtari

Xhahid Bushati paraqiti esenë me titull "...marr frymë ajrin e Atdheut". Kumtesa e studiuësit Gjovalin Çuni, të cilën në mungesë të tij e paraqiti pedagogia e Letërsisë Ermira Alija, kishte të bënte me polemikat dhe diskutimet që autori kishte me personalitete intelektuale të kohës. Historiani Ardian Muhaj, punojës shkencor pranë Institutit të Historisë në Tiranë, paraqiti studimin mbi personalitetin liridashës dhe qëndrestar të Gjylbegajt përballë dhunës së diktaturës. Në aktivitet, përveç shumë miqve të Bibliotekës, morën pjesë edhe pasardhës të familes Gjylbegaj të cilët falenderuan studiuësit dhe stafin e Bibliotekës për organizimin e kësaj veprimtarie.

Promovimi i librit “Drama: Muri, Nënshetasi”, të autorit Eduard Grishaj.

Me datën 15 tetor 2022, në Bibliotekën “Marin Barleti” u zhvillua promovimi i librit “Drama: Muri, Nënshetasi”, të autorit Eduard Grishaj. Këto drama janë lënë në dorëshkrim nga autori dhe janë botuar nga

bashkëshortja e tij Mirela Grishaj, pas humbjes së jetës së tij.

Në këtë aktivitet kumtuën studiuës të letërsisë si Arben Prendi, Zija Vukaj, Ermira Ymeri, Gjovalin Çuni, etj. Gjatë veprimtarisë aktori Simon Shkreli lexoi pjesë të zgjedhura nga dramat. Gjithashtu morën fjalën kolegj dhe miq të të ndjerit Eduard Grishaj duke shprehur vlerësimet për librin dhe kolegun e tyre. Zj. Mirela Grishaj falenderoi të pranishmit në emër të familjes. Veprimtaria u moderua nga drejtori i Bibliotekës, Maxhid Cungu.

FESTIVALI XV LETRAR I SHKODRËS

Në kuadrin e Festivalit Letrar të Shkodrës, Biblioteka Publike “Marin Barleti” organizoi me datat 22, 29 tetor, dhe 4 dhe 25 nëntor edicionin XV ku ishin të ftuar shkrimtarë të njohur shqiptarë dhe të huaj. Këto takime ishin konceptuar në formën e një bashkëbisedimi për veprat e autorëve, por edhe për çështje dhe sfida të letërsisë dhe të artit bashkëkohor.

Takimi i datës 22 tetor pati si protagonistë autorët Gani Jakupi dhe Jorge González të famshëm me krijimtarinë e tyre letrare e artistike, sidomos në gjininë e romanit grafik. Pasi foli mbi romanin grafik dhe perspektivat e tij në tregun e librit, autori Gani Jakupi

prezantoi romanin e fundit “Kthimi në Kosovë”.

Libri sjell një rrëfim ndryshe të autorit Jakupi për luftën në Kosovë, ilustruar mjeshtërisht nga Gonzalez. Ai mbart në vetvete një mesazh të fuqishëm paqeje. Bisedën me shkrimtarin Gani Jakupi e zhvilloi gjuhëtari i njohur nga Prishtina, Gazmend Berljolli i cili është edhe përkthyesi i librit nga gjuha frënge.

Takimi i datës 29 tetor kishte të ftuar autorin Alfred Çapaliku, poet, studiues dhe pedagog pranë Universitetit të Shkodrës. Gjatë bisedës u trajtuan aspekte rreth krijimtarisë së autorit dhe mendimet e tij për sfidat e letërsisë bashkëkohore sidomos në nxitjen e talenteve të reja në fushën e letërsisë. Me këtë rast autori prezantoi

librin e tij të fundit “Atje larg, këtu afër” për të cilin ai shprehet se shpalos një dimension të ri që ka marrë poezia e jonë sot.

Aktorët Agron Dizdari dhe Drande Xhai interpretuan me mjeshtri disa nga poezitë e librit në fjalë duke krijuar një atmosferë të veçantë në këtë veprimtari letrare.

Takimi u moderua nga Maxhid Cungu, drejtor i Bibliotekës.

Në bisedën e datës 4 nëntor, protagonist ishte shkrimtarin dhe dramaturgun e mirënjohur nga Prishtina, Jeton Neziraj.

Biseda u fokusua rreth krijimit të tij të pasur në fushën e dramaturgjisë por edhe në opinionet rreth problematikave që ka teatri shqiptar sot.

Neziraj është autor i mbi 20 pjesë teatrale.

Shkrimet dhe dramaturgjia e tij janë përkthyer në më shumë se 10 gjuhë të ndryshme.

Të pranishmit të cilët ishin kryesisht pedagogë të letërsisë, gjimnazistë dhe miq të përhershëm të Bibliotekës, drejtuan pyetje dhe ndoqën me interes përgjigjet dhe komentet e autorit për dramaturgjinë bashkëkohore. Biseda u moderua nga dr. Ermira Alija

I ftuar në takimin e katërt me datën 25 nëntor ishte shkrimtari Visar Zhiti i cili me këtë rast prezantoi edhe librin e tij të fundit “Këpuca e aktorit”.

Ky roman shtrihet në tre periudha të historisë së Shqipërisë, është një sagë familjare dhe përfshin personazhe fikcionalë dhe realë. Gjatë

bisedës së tij për çështjet aktuale që lidhen me letërsinë, Zhiti shprehet se shkrimtarët kanë misionin e veçantë për të dhënë artistikisht realitetin e shoqërisë shqiptare në kohë të ndryshme.

Ndërmjet tjerash ai shprehet i lumtur që prezanton librin e tij në qytetin ku është diplomuar.

Në fund të këtij takimi që shënon edhe mbylljen e Festivalit të 15-te Letrar të Shkodrës, drejtori i Bibliotekës, Maxhid Cungu, falenderoi pjesëmarrësit dhe theksoi se ky Festival zgjeroi pjesëmarrjen e shkrimtarëve nga vende të tjera dhe pati risi përsa i përket shumëllojshmërisë së zhanreve letrare që u paraqitën gjatë zhvillimeve të tij.

Ekspozita “Shkodra dhe Shqipëria nëpërmjet kartolinave, Purgers & Co në vitet e pavarësisë”

Në kuadrin e javës së Pavarësisë, Biblioteka Publike “Marin Barleti”, Shkodër çeli ekspozitën: “Shkodra dhe Shqipëria nëpërmjet kartolinave, Purgers & Co në vitet e pavarësisë”

Koleksionisti Andrea Jakova na ofroi një koleksion prej 100 kartolinash me ngjyra, me pamje nga

qytete të ndryshme të Shqipërisë së fillimit të shek. XX. Ai shpjegoi se mbledhja e këtij koleksioni është frut i një pune disa vjeçare dhe i pasionit të tij për objektet e trashëgimisë kulturore që i përkasin Shkodrës dhe qyteteve shqiptare.

Kuratori i kësaj ekspozite Maxhid Cungu tha se fotot janë shkrepur me mjeshtëri nga autorët duke na dhënë imazhe të papërsëritëshme të realitetit të qyteteve shqiptare të epokës.

Kjo ekspozitë shpreh edhe një mesazh sensibilizimi që të ruajmë dhe të mirëmbajmë atë që ende ka mbetur në qytetet tona, veçanarisht në Shkodër.

Përgatiti:

Maxhid Cungu

